

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE YOKSULLUK TARTIŞMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Nuriye DURAK

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Cengizhan YILDIRIM

BOLU 2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Nuriye DURAK'a ait "Türkiye'de Yoksulluk Tartışmaları" adlı çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliğiyle/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

22.08.2019

Unvan, Adı, Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Cengizhan YILDIRIM

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan KOTİL

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ŞENGÜR

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “**Türkiye’de Yoksulluk Tartışmaları**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvuru kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Nuriye DURAK
22.08.2019

ÖN SÖZ

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada Türkiye’de yoksulluk ve yoksullukla mücadele politikaları tarihsel perspektifte incelenerek analizler yapılmış ve birtakım çıkarsınımlarda bulunulmuştur.

Tez çalışmamın düşünce ve yazım aşamasında her türlü desteğini esirgemeyen araştırma sürecinde değerli yorumları ile beni yönlendiren tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Cengizhan YILDIRIM’a sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Bu uzun ve zorlu süreçte maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen babama, hayatımın her anında sevgi ve desteği ile daima yanımda olan anneme ve Oğuzhan’a sonsuz sevgi ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Nuriye DURAK

22.08.2019

ÖZET

TÜRKİYE’DE YOKSULLUK TARTIŞMALARI

Nuriye DURAK

Yüksek Lisans Tezi

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Cengizhan YILDIRIM

Ağustos 2019, 170 + xi Sayfa

Zamanla değişen, gelişen ve çok boyutlu bir kavram halini alan yoksulluk, ülkelerin aktif mücadele etmesi gereken önemli bir sorundur. Yoksulluk, fiziki olarak yaşamsal şartların sağlanmasına yönelik minimum düzeyli ihtiyaçların karşılanabilmesi için toplam gelirin yetememesi halidir. Gelişmiş ülke olma yolunda ilerleyen Türkiye’de Cumhuriyet kurulduğundan beri yoksullukla mücadele edilmiş ve çeşitli uygulamalar yürürlüğe girmiştir. Bu çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu verileri kullanılarak en yakın zamanlı yoksulluk seviyeleri belirtmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ilk bölümü teorik bakış açısına sahip olup, yoksulluğun ortaya çıkma, zaman içerisinde gelişme ve çeşitlenmelerinin ele alındığı. ikinci bölüm ise yoksulluğun mücadele yöntemlerinin incelendiği bölümdür. Çalışmanın son bölümünde ise Türkiye’de yoksullukla mücadele süreci kuruluşundan günümüze kadar incelenmiş, gerçekleştirilen siyasi ve hukuki düzenlemeler ile mücadelede öne çıkan kuruluşlara yer verilerek günümüzdeki yoksulluk ve yoksullukla mücadele düzeyine nasıl geldiği açıklanmıştır.

Anahtar kelimeler: Yoksulluk, Yoksullukla Mücadele, Türkiye’de Yoksulluk

ABSTRACT

POVERTY DISCUSSIONS IN TURKEY

Nuriye DURAK

Master Thesis

Department of Economics

Advisor: Assist. Prof. Dr. Cengizhan YILDIRIM

Ağustos 2019, 170 + xi Pages

Poverty, which has evolved over time and has become a multidimensional concept, is an important problem that countries must struggle. Poverty is a state that minimum standards of living cannot be supplied. In Turkey, as a developing country, since the establishment of the Republic, poverty has been fought and various implementations have come into force. The aim of this study is to remark poverty levels in Turkey by using Turkish Statistical Institute data. The first section of the study has a theoretical point of view and theoretically examines the emergence, development and variation of the poverty over time. In the second section we analyze the methods of struggle against poverty. In the last section of the study we examine political and juristic regulations and institutions in order to fight poverty in Republican period of Turkey.

Key words: Poverty, Fight Against Poverty, Poverty in Turkey

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
TABLolar LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
 GİRİŞ.....	 1
 I. BÖLÜM	
1. TEORİK ÇERÇEVE.....	5
1.1.Yoksulluk.....	5
1.1.1.Yoksulluk Kavramı ve Geliştirilen Teoriler	6
1.1.2. Tarihsel Bakış Açısı İçinde Yoksulluk	15
1.2. Yoksulluğun Nedenleri.....	22
1.2.1 Ekonomik Nedenler	23
1.2.2. Demografik ve Sosyal Nedenler	27
1.2.3.Siyasal Nedenler	32
1.2.4.Coğrafi Nedenler.....	34
1.3 Yoksulluk Türleri	36
1.3.2. Görelî Yoksulluk.....	38
1.3.3. Kırsal Yoksulluk	40
1.3.4. Kentsel Yoksulluk.....	42
1.3.5. Diğer Yoksulluk Türleri.....	43
1.4. Yoksulluğu Ölçme Yöntemleri ve Bileşik Yoksulluk Endeksleri.....	45
1.4.1. Genel Yoksulluk Türlerine Göre Yoksulluğun Ölçümü.....	46

1.4.2. Gelire Dayalı Yoksulluğun Ölçümü	47
1.4.3. Bileşik Yoksulluk Endeksleri	50

II. BÖLÜM

2.YOKSULLUKLA MÜCADELE	57
2.1. Yoksullukla Mücadelede Dolaylı Yaklaşım	60
2.2. Yoksullukla Mücadelede Dolaysız (Doğrudan) Yaklaşım	62
2.2.1. Radikal Reform	62
2.2.2. Kamu Politikaları	64
2.2.3. Yoksullukla Mücadele Programları	65

III. BÖLÜM

3.YOKSULLUK VE TÜRKİYE	91
3.1. Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Çerçevesinden Türkiye Ekonomisi	92
3.1.1. 1923 Yılı ve Sonrası	92
3.1.2. 1980'li Yıllar ve Sonrası	107
3.1.3. 2000'li Yıllar ve Sonrası	114
3.2. Türkiye'de Rakamlarla Yoksulluk	132
3.2.1. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Türkiye'de Yoksulluk	132
3.2.2. Hanehalkı Verilerine Göre Türkiye'de Yoksulluk	137
3.2.3. Gelire Göre Türkiye'de Yoksulluk	142

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ	149
KAYNAKLAR	155

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 : İnsani Gelişme Endeksi Bileşenleri.....	52
Tablo 1.2: İnsani Gelişme Bileşenleri Maksimum Ve Minimum Değerleri	53
Tablo 3.1: Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları, 2002-2015	134
Tablo 3.2: Yerleşim Yerlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları, 2002-2013.....	136
Tablo 3.3: Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Açlık Sınırları, 2002-2010.....	138
Tablo 3.4: Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Sınırları, 2002-2010.....	139
Tablo 3.5: Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları, 2002-2009.....	140
Tablo 3.6: : Hanehalkı Fertlerinin Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Sınırları, 2002-2010	141
Tablo 3.7: Hanehalkı Fertlerinin İktisadi Faaliyetlerine Göre Yoksulluk Sınırları, 2002-2010.	142
Tablo 3.8: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Sıralı Yüzde 20'lik Gruplar İtibarıyla Yıllık Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirinin Dağılımı, 2006-2017.	144
Tablo 3.9: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Hesaplanan Yoksul Sayıları, Yoksulluk Oranı Ve Yoksulluk Açığı, 2006-2017.....	146
Tablo 3.10: Gelire Dayalı Göreli Yoksulluk Sınırına Göre Yoksul Sayıları, Kent ve Kır Bazında Yoksulluk Oranı İle Yoksulluk Açığı, 2006-2013.	148

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	: Anavatan Partisi
ÇBYE	: Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
FEBA	: Avrupa Gıda Bankaları Federasyonu
FGT	: Foster Green Thorbecke
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
İHH	: İnsani Yardım Vakfı
İYE	: İnsani Yoksulluk Endeksi
RTÜK	: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
SAGP	: Satın Alma Gücü Paritesi
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SRAP	: Sosyal Riski Azaltma Projesi
SYDGM	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
SYDTF	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
TCEE	: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi
TCGE	: Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi
TGMP	: Türkiye Grameen Mikro Finans Programı
TİSVA	: Türkiye İsrafi Önleme Vakfı
TMMOB	: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği

UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNFPA	: Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
VBSP	: Vietnam Bank for Social Policies
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü

GİRİŞ

Yoksulluk, insanlığın var olduğu zaman diliminden günümüze kadar süregelen, zaman içerisinde geçerliliğini kaybetmeyen ve mücadelesi önem arz eden bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorun zaman içerisinde gelişmesi ve değişim göstermesi sebebiyle çok yönlü olup, bu duruma istinaden kesin veya net bir tanıma sahip değildir.

En genel çerçevede “yetememe, yeterli olamama” halini ifade eden yoksulluk kavramı, daha açıklayıcı biçimde ifade edilmek istenirse insani yaşam şartlarını sağlayacak ve hayatını sürdürebilecek yeterli gelir, yeterli kaynak, yeterli gıda, içilebilir temiz su, barınma, sağlık hizmeti ve hayati güvenlik gibi ihtiyaçlardan mahrum olma hali olarak belirtilebilmektedir. İlgili bu kavram Dünya Bankası tarafından maddi çerçeveye sahip biçimde ifade edilirken, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından ise özgürlük, onur, toplumsal katılım gibi kavramlarla desteklenerek insani gelişme ve insani yoksulluk çerçevelerinde açıklanmaktadır. Bu durum da yoksulluğun aslında çok yönlü ve çok boyutlu bir kavram olduğunu gözler önüne sermektedir.

İlk anlamlı tanımlaması 1901 yılında Seebohm Rowntree tarafından oluşturulan yoksulluk kavramı, biyolojik varlığın sürdürülebilmesi için ihtiyaç duyulan yiyecek, giyim ve benzeri asgari seviyedeki fiziki ihtiyaçların karşılanmasına yönelik toplam kazançların yeterli olmaması hali şeklinde ifade edilmektedir. Asgari seviyedeki fiziki ihtiyaçların karşılanması için yeterli gelire sahip olamama hali mutlak yoksulluk başlığı altında belirtilmekte olup, yoksulluğun ölçülmesi ve tanımlanması için en genel kavramdır. Mutlak yoksulluk türünde gıda ve gıda dışı temel harcamalar esas alınarak iki ayrı yöntem vasıtasıyla yoksulluk ölçülmeye çalışılmaktadır. Genel kabul gören bir diğer ön plandaki yoksulluk türü ise göreceli yoksulluktur. Bu yoksulluk türünde yaşamsal ihtiyaçları karşılamanın yanı sıra toplumda oluşan refah düzeyinin altında kalınması hali

belirtilmektedir. Göreli yoksulluk türünde en önemli nokta toplumun refah düzeyidir. Gelişen şartlar altında bu kavramlara insani, ultra, kronik, kadın yoksulluğu biçimlerinde yenileri de eklenerek yoksulluğun boyutlarının ne denli geniş olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yoksulluk kavramının ifade edilmesi bu derece öneme ve geniş çerçeveye sahipken bunun sağlanabilmesi için özünde yoksulluğun derecesinin ne olduğu, nasıl bir boyutta yaşandığı, onu oluşturan unsurların ne olduğu ve bu sorunla nasıl başa çıkılacağı da yine önem verilmesi gereken diğer konulardır.

Yoksullukla mücadele özünde klasik hayırseverlik anlayışından hareketle gerçekleştirilecek yardım yöntemleri ile gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Ahlaki ve dini değerlerin insanların birbirine yardım etmesine yönelik oluşturduğu bu içgüdü, günümüzde gerçekleştirilen sosyal yardım anlayışının en ilkel örneğini oluşturmaktadır. Yoksullukla mücadelede dolaysız yöntemler başlığı altında incelenebilecek sosyal yardımların yanı sıra, radikal reformlar, kamu harcamaları, sivil toplum kuruluşları, gıda bankacılığı, mikrokredi gibi uygulamalara da rastlamak mümkündür. Yine bir başka yoksullukla mücadele yöntemi ise büyüme kavramı ile ilişkilendirilen dolaylı mücadele yöntemidir.

Belirtilen bu mücadele yöntemlerinin Türkiye'deki yansımalarının incelenmesi de aslında ilgili çalışmanın içeriğini oluşturmaktadır. İlgili çalışmada, zaman içerisinde varlığını uzun yıllardır sürdürmüş ve değişerek gelişim gösteren önemli sorun yoksulluk ele alınmış, kavramsal boyutları ile mücadelesinin yanında kurulduğu dönemden itibaren Türkiye'deki yaşanan gelişmelerin ve buna istinaden gerçekleşen yoksullukla mücadele süreçlerinin izlenmesi konu edilmiştir. Bugün ki yoksulluk rakamlarına ulaşırken geçtiğimiz yolların neler olduğu, hangi aşamalarda nasıl düzenlemeler gerçekleştirildiğini gösterilmek amaçlanmıştır.

Siyasi devrim niteliğindeki 1923 tarihli Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Türkiye, birçok değişim ve dönüşüme sahne olmuştur. Kuruluşu sonrasında, dünyada yaşanan 1929 Ekonomik Buhranı ya da İkinci Dünya Savaşı gibi zorlu gelişmeler de

yine dolaylı da olsa bu dönüşümlerde paydası olan unsurlardan bazılarıdır. Bu dönüşümlere bir de ülke içerisinde yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar ile akabinde gerçekleşen kriz ya da darbe süreçleri eklendiğinde, ilgili süreçlerin incelenmesi hususundaki merakı körükler nitelik taşımıştır.

Yoksullara yardım edilmesi, yoksulluk kavramının ön planda tutulması ya da yoksullukla mücadelenin önem kazanması kavramları ile Türkiye, 1961 tarihli anayasada karşılaşmaktadır. Türkiye ilk kez bu anayasada sosyal devlet anlayışıyla tanışmış olup, özellikle kendine yetemeyen muhtaç durumdaki vatandaşlara yönelik olarak yapılacak yardımlarda hukuki anlamda devlete görev biçen ilk düzenlemedir. İlgili anayasa maddelerine eklenen sosyal devlet anlayışında, sosyal refah seviyesinin artırılması için devletin ekonomiye müdahalesi öngörülmekte olup, hedeflerin ulaşılmasına yönelik sosyal araçlar içerisinde yoksul, güçsüz ya da muhtaç vatandaşlara yardım edilmesi konuları yer almaktadır. İlgili anayasa maddesi günümüze kadar gelişim göstererek süregelmiş olup, değişen şartlarla beraber daha geniş boyutlar da içermektedir. Sağlık alanında yeşil kart uygulaması, sosyal yardımlaşma ve dayanışma fonu oluşturulması, sosyal riski azaltma projeleri gibi desteklerle birlikte yoksullukla mücadeleye yönelik eğilimler aslında 1990'lı yıllardan sonra yaygınlaşmıştır.

İlgili çalışmada yoksulluk ve mücadelesi hususundaki kavramlar temel alınmış olup ilk bölümünde yoksulluk kavramının ne olduğu anlaşılmaya çalışılmış, öncelikle bu kavramın anlaşılması ve açıklanmasına yönelik oluşturulan teorilerin yanı sıra bu zamanla iç içe olan kavramın tarih içerisinde gösterdiği gelişim izlenmeye çalışılmıştır. İlk bölüme ait sırasıyla diğer kısımlarda bu önemli sorunu oluşturan ekonomik, sosyal, coğrafi yönlü sebepler ifade edilmek istenmiş ayrıca yoksulluğun çeşitleri ile zaman içerisinde yeni oluşan yoksulluk türlerine yer verilerek bu sorunun nasıl ölçüleceği konusunda oluşturulan yöntemlere yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde bu önemli sorunla mücadelede tarih içinde mücadele yöntemlerinin nasıl evrildiği gösterilmek istenmiş, sadece inanç sistemleri desteği ile yapılan yoksul yardımlarının zaman içerisindeki devletlerin görevi olma

statüsüne gelme macerası belirtilmek istenmiştir. Yoksullukla nasıl başa çıkılacağı, dolaylı ve dolaysız mücadele yöntemleri başlıkları altında açıklanmaya çalışılmıştır.

Son bölümünde ise gelişmekte olan ülke statüsündeki Türkiye'nin kuruluşundan günümüze kadar yoksulluk kavramına yönelik gerçekleştirdiği gerek siyasi, gerek hukuki, gerekse politik uygulama ve düzenlemeler ile Türkiye İstatistik Kurumu tarafından belirtilen rakamsal verilere yer verilmiştir.

I. BÖLÜM

1. TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Yoksulluk

Yoksulluk zamanla gelişim gösterebilen ve farklı bakış açılarıyla şekillenebilen bir kavram olması sebebiyle birçok tanıma sahiptir. Yapılan tanımlamalar içerisinde öne çıkan veya kesin kabul gören bir tanımlamaya rastlanmamaktadır.

Genel anlamda yoksulluğu tanımlayacak olursak Oktik (2008: 25)'e göre, “yoksulluk, yeterli bir kaynağa ve yeterli bir gelire sahip olamama; onurlu bir yaşam sürdürebilmek için gereken gıda, su, giyim, barınma, sağlık hizmeti ve yaşam güvenliği gibi temel insani gereksinimlerden yoksun olma halidir. Yoksulluk aynı zamanda sosyal, politik ve psikolojik alanlarda yetkinsizlik olarak da kabul edilebilir”. Zaman içerisinde bu yetkinsiz ve yoksun olma halinin oluşturduğu yoksulluk kavramı ilgi odağı haline gelmiş ve artık yapılan çalışmalarda sebepleri, nasıl mücadele edildiği ve edilmesi gerektiği konuları ön plana çıkmıştır. Bu çalışmalarda uluslararası düzeyde yoksullukla mücadelenin kurumsal yöneticisi olarak görülen Dünya Bankası, yoksulluğu daha çok maddi yönlü ele almaktadır (Uzun 2003: 160). Ancak 1990'lı yılların sahip olduğu ekonomik koşullar kaynaklı olarak yoksulluk kavramının ana gündem maddesi olduğu Dünya Kalkınma Raporu sebebiyle, Dünya Bankası'nın yoksulluk kavramına yönelik bakış açısında temel anlamda değişiklikler oluşmuştur (Şenses 2003: 41). Dünya Bankası yoksulluğu bir taraftan ekonomik, fırsat eşitliği, eğitim, sağlık ve beslenme açısından onaylanamaz insani yoksulluk olarak tanımlarken, aynı zamanda güçsüzlük ve güvencesizlik olarak da kabul etmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ise insani gelişme ve insani yoksulluk kavramları üzerinde

durmaktadır. İnsani gelişmeyi özgürlük, onur, kendine saygı ve sosyal statüyü geliştiren bir süreç olarak tanımlarken; insani yoksulluk kavramını ise sağlıklı uzun bir ömür, eğitim, ekonomik kaynaklar ve toplumsal katılma gibi temel kapasitelerde eksiklik olarak tanımlamaktadır. Bu da yoksulluğun çok boyutlu bir kavram olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir (Yüksel Arabacı 2017: 144).

Yoksulluk kavramının anlaşılması; ölçümün yapılabilmesi, yoksulluk profilinin ortaya konulması, nedenlerinin tespiti ve bu sorunun çözümü için alınacak tedbirlerin belirlenmesi açılarından önemlidir. Sorun kavramsallaştırılmadan, ölçüm için kullanılacak göstergelerin tespiti mümkün olmayacak ve ne boyutta bir sorundan bahsedildiği somut olarak belirlenemeyecektir (Yüksel Arabacı 2017: 143).

1.1.1. Yoksulluk Kavramı ve Geliştirilen Teoriler

Yoksulluk kavramı açıklanmak istendiğinde oluşturulabilecek tek yönlü bir tanım bulunmamaktadır. Yoksulluk yaşamsal ihtiyaçların karşılanamaması çerçevesinden, salt parasal yönde düşünülerek tanımlanmak istendiğinde eksik kalmaktadır. Bu nedenle yoksulluğa yönelik oluşturulan tanımlamalar, zaman içerisinde geliştirilen bakış açılarıyla birlikte genişlemektedir.

1901 yılında, Seebohm Rowntree tarafından yoksulluğa dair yapılan ilk anlamlı tanımlamada “yoksulluk; biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek, giyim ve benzeri minimum düzeyli fiziki ihtiyaçların karşılanmasına, toplam kazançların yetmemesi hali” şeklinde açıklanmaktadır (Sipahi 2006: 175). Rowntree’nin bu tanımlamasına ilave olarak gıda, barınma, sağlık ve eğitim gibi alanlardaki yoksunluklar, zamanla güvencesiz bir yaşam ortamının yanı sıra çaresizlikle birleşerek gelecek kaygısını da ortaya çıkarmaktadır. Bu da yoksulluğun; sadece gelir ve tüketime yönelik yoksunluklar içeren bir kavram olmadığı, çok boyutlu düşünülmesi gerektiğinin altını çizmektedir (Yüksel Arabacı 2017: 146). Bu çıkarımlar ışığında, oluşturulan yoksulluk tanımlarının artık zorunlu ihtiyaçlar çerçevesinden sosyal yaşam ortamına doğru genişlediği kanısına varılmaktadır.

Tarihsel süreç incelendiğinde yoksulluk kavramını anlayabilmek adına birçok teori geliştirilmiştir. Bu kavrama yönelik çalışmaların birey veya toplumsal şartlar odaklı ya da iktisadi ve siyasal güçlerin yoksulluğu oluşturduğu ve devam ettirdiği odaklı oluşturulduğu görülebilmektedir. Birey temeline dayandırılan ve “işlevselci teori” olarak da anılabilen çalışmalarda “yoksulluk, yoksulun kusuru” bakış açısına rastlamak mümkündür. Bu yaklaşımda, yoksulluk çoğunlukla “hayırseverlik” olgusunun insafına bırakılmakta olup ve ayrıca yoksullara yönelik yapılabilecek yardımlar, üstü kapalı veya açık olacak biçimde “hak eden” ve “hak etmeyen” sınıflandırmasına dayandırılmaktadır. Tarihsel boyuttaki bu ilk yaklaşımların kaderci bakış açısı içinde olduğu ve yoksul olmayanların “seçilmiş” kişiler olduğu fikri öne çıkmaktadır. Bu kaderci bakış açısıyla “seçilmişlik” fikri, ya doğuştan var olan bir özellik nedeniyle ya da coğrafya hipotezi ile açıklanabilmektedir. Doğuştan var olan özellikler yönünden eksik olan bireylerin başarısızlığa mahkûm olduğu, ayrıca bu bireylerin tutum ve davranışlarında da ahlaki yönden eksiklik olduğu savunulmaktadır. Böylece birey doğuştan var olan, beceri ve ahlaki yönlü eksikliğe istinaden kötü seçimler yapacak, bu seçimler de onu tembelliğe sürükleyerek yoksulluğu ortaya çıkaracaktır. Ayrıca, yoksul olan bireyler çalışmayı sevmez ve bundan dolayı da kurum ve kuruluşların veya yardımseverlerin onlara yapacakları yardımlara bağımlı olurlar. Yoksulluğun sebebinin bireyler olduğunu düşünen işlevselci yaklaşım aynı zamanda yoksulluğun toplum içerisinde olumlu yönde bir işlevi olduğunu da savunur. Bu işlevler ekonomik, siyasi, sosyal ve estetik başlıkları ile sınıflandırılabilir. Ekonomik işlev olarak; yoksulların zenginler için sübvansiyon sağlayarak daha düşük ücretlerle çalıştığı ve zenginlerin yapmayacağı en alt sınıf işleri yapacağıdır. Sosyal anlamdaki işlevi ise, sergiledikleri davranışlar sapkın niteliği taşıyan yoksul bireylerin, doğru toplumsal normların görülmesine sağladıkları katkıdır. Ayrıca bu durumun yanı sıra, zenginlerin onlara yaptıkları yardımlar sonrasında kendilerini iyi hissetmelerini de sağlamaktadırlar. Estetik anlamdaki işlevleri ise, kendilerinden üstün olan sınıf için ürün yaratmalarıdır. Bir diğeri olan politik açıdan bakıldığında ise, siyasi görüşler ya da politik grupların kendilerini ifade edebilmeleri için onlar üzerinden siyaset yapmaları adına fırsat tanır. Tüm bu bilgiler ışığında denilebilir ki, yoksul bireyler kendilerinden yüksek konumda olan bireylere yani zengin sınıfa her anlamda hizmet ederler (Ak 2016: 299; Demirtürk vd. 2011: 35-36; Oktik 2008: 27-30; Şafak 2017; Uluocak 2016: 6-7).

Bu mağduru suçlayıcı, birey odaklı olan popüler görüş temelinde filozof Herbert Spencer'in savunucusu olduğu Sosyal Darwinizm'den beslenmektedir denilebilir. Sosyal Darwinizm kavramı, Darwin'in "doğal ayıklanma" kavramına istinaden "en uygunun hayatta kalması" fikrinin toplumsal yaşama uyarlanmasından kaynaklanmaktadır. Fikrin savunucusu Spencer'a göre, doğadaki doğal ayıklanma, hayatta kalma ve adaptasyon süreçleri toplumlarda da geçerliliğini korumaktadır. Bu bilgiler ışığında yoksullar; zayıf, basiretsiz, tembel ve yeteneksiz olmaları sebebiyle hayatta kalmak için uygun değildirler. Doğaları gereği hayat karşısında yenik düşerek, gerilemekte ve zamanla yok olmaktadır. Spencer'a göre bu durum karşısında servet, sosyal ve siyasal eşitsizlik ve statü farklarının oluşması doğal karşılanmalıdır. Yine ilgili kurama göre devlet minimum seviyede müdahalede bulunmalıdır. Eğer devlet, fazla müdahaleci olursa bu durumun da yoksulları tembelliğe sürükleyeceğine inanmaktadırlar. Onlara göre tembel olan, üretim yapamayan toplumun ekonomisi, bu durumdan negatif yönlü etkilenecektir. Hatta Herbert Spencer yoksulları şiddetle eleştirirken, "çalışmayıp tembellik yapanların yemek yemesine dahi izin verilmemesi gereklidir" der. Bireysel kuramlar içerisinde devlet müdahalesinin negatif yönlü etki edeceğini savunan bir diğer filozof da David Marsland'dır. Marsland' a göre düşük gelir, bireysel yetersizlikten çok refah devletinin cömertliğinden kaynaklanmaktadır. Marsland, refah "dağıtımlarının" işsiz kalma dürtüsünü yaratacağını, eğitimde kendini geliştirme hevesini yok edeceğini iddia eder. Ona göre yardımlar yalnızca hasta ve engellileri hedeflemeli, kendi kendinin geçimini sağlayabilecek olanlara verilmemelidir (Dursunoğlu 2016: 214-218; Şafak 2017; Oktik 2008: 30-31).

Toplumdaki bireylere eksenli yoksulluğun açıklanmaya çalışıldığı bu kuramlarla beraber toplumdaki bireylerin yaşam şekillerinin baz alındığı farklı kuramlar da bulunmaktadır. Bu kuramlara göre yoksul yaşam şekilleri farklı toplumlarda da olsa ortak özellikler taşımaktadır. Benzer koşullar ve sorunlar benzer cevaplar üretirken bu cevaplar öğrenilen, paylaşılan ve sosyal gruplarca sosyal olarak nakledilen davranışlarla kültürü geliştirmektedir. Bu nedensellik çizgisi "yoksulluk kültürü" kavramını oluşturmaktadır (Oktik 2008: 32). Yoksulluk kültürü, kuramsal bir perspektif olarak yoksulluk literatüründeki teorik ve uygulamalı çalışmaların birçoğunda önemli yer tutar. Genel anlamda, başarı, sıkı çalışma ve kendine güvenin karşıtı olan kadercilik, tevekkül

ve aylaklık ile nitelendirilen bir kültürel ortamı anlatan ve nesilden nesile aktarılma eğilimini vurgulayan “yoksulluk kültürü”, yoksulluğu içinde yaşanan şartların etkilediği davranışlar ve tutumlar dizisi olarak tanımlamaktadır. Söz konusu yaklaşımı benimseyenler için bu durumun nedeni ise ekonomik olmaktan çok psikolojiktir. Yoksullar yardım programlarına bağımlı hale geldikleri için çalışmazlar. Bu niteleme aslında ilk defa, gelişmekte olan ülkelerdeki büyük kentlerde göçler nedeni ile oluşan sefalet mahallelerinde yoksulluk içinde yaşayan insanların yaşam tarzlarını ifade etmek için Amerikalı antropolog Oscar Lewis tarafından kullanılmıştır. Kavramı ilk kez 1959’da yayımladığı “Beş Aile” adlı eserinde kullanan Lewis, bu incelemesinde batı toplumuna ait yetmiş kadar yan kültürün iktisadi, sosyal ve psikolojik özelliklerini sıralamıştır. Yoksulluk kültürü kuramındaki “kültür” ise genel olarak belirli bir yaşama biçimini tanımlayan anlamı ile karşılık bulurken, Lewis tarafından daha çok antropolojik atıflarla kuşaktan kuşağa geçme boyutu ön plana çıkarılmıştır. Yine Lewis, kavramın her ne kadar “yoksulluk alt kültürü” olarak kullanımının teknik olarak daha uygun olduğunu belirtmiş olsa da literatüre “yoksulluk kültürü” şeklinde geçmesini sağlamıştır. Lewis’in amacı ise bir antropolog olarak yoksulluğu bir kültür, bir alt kültür olarak anlamak ve yoksulluğu kendi çerçevesi içinde rasyonel olarak, ailede kuşaktan kuşağa geçen bir yaşam şekli olarak tanımaktır (Aksan 2012: 14).

Toplumda yaşayan yoksul bireylere yönelik alt kültür algısını oluşturan Lewis, yoksulluğu aile ve birey çerçevesinde inceleyerek yaşam döngüsünü irdelemektedir. Oluşturmayı hedeflediği alt kültür algısını, yoksulluğu kadercilik, tembellik ve şiddet gibi unsurlara dayandırarak; yoksulluk kültürünün temel özelliklerini kurumsal, mekânsal, ailevi ve bireysel başlıkları altında belirtmektedir fakat içinde bulundukları durumdan yine yoksulların kendilerinin sorumlu olduğunu beyan etmektedir (Ak 2016: 299-300; Erdem 2003: 131).

Ancak Townsend ise yoksulluğun incelenmesinde “Alternatif Bir Yapısal Yaklaşım” ortaya koymaktadır. Townsend’e göre oluşturulabilecek alternatif yaklaşım küresel, kurumsal ve sınıf temeline dayandırılmalıdır. Peter Townsend, “Birleşik Krallıkta Yoksulluk” adlı çalışmasının son bölümünde; “bu kitapta geliştirilen teorik yaklaşım sınıf ilişkisi üzerine köklendirilmiştir.” demektedir. Townsend’ in

tanımlamasında yoksulluk aynı zamanda toplumun kültürel desenleri, “toplumun üyeliğiyle ilintili beklentilerle” de ilişkilidir. Farklı sınıflar arasındaki ilişkilerle yoksulluğu tanımlamak yetersizdir; çünkü yaşam şeklinin nasıl geliştiği ve bazı tipteki sosyal davranışların beklentisi tamamen yoksulluğu açıklayamaz. Yine Townsend’e göre, eğer farklı ülkeler arasındaki yoksulluğun çeşitliliği açıklanabilirse, sadece gelir eşitsizliği oldukça kapsamlı yönde açıklanmış sayılmaz. Çünkü ulusal kültür veya yaşam stillerinin kuruluşunun gelişmeleri hala devam etmektedir. Bu alanlara değinilmesinin sebebi ise toplum veya toplumun yapısının anlaşılması temeline dayanmaktadır (Ak 2016: 299-300; Oktik 2008: 36).

Yoksulluk açıklanmaya çalışıldığında, genel olarak Marksist perspektifi temel alarak yoksulluğun kaynağının kapitalist sistem olduğunu beyan eden ve bu sistem sürdüğü sürece yoksulluğun devam edeceğinden hareket ederek sistem kaynaklı yoksulluk kuramları da oluşturulmuştur. Yoksullukla ilgili çalışmaların toplumsal kurumlar odaklı olduğu Marksist teori olarak da adlandırılarak yorumlandığı bu çerçevede, yoksulluğun nedeni birey haricinde var olan toplumsal etkenlere bağlanmıştır. Sistem kaynaklı oluşturulan kuramlar içerisinde çatışmacı yoksulluk kuramı; kaynakların adaletli dağıtılmaması sebebiyle yoksulluğun varlığını sürdüreceğini ve bunun da toplumun başarısızlığı olduğunu öne sürmektedir. Çünkü sürekli sermaye birikimi ve sınırsız karı hedefleyen kapitalist sistem hedefini elde edebilmek için düşük işçi ücretleri politikasını benimsemektedir. Yani işçiler aldıkları düşük ücretler sebebiyle; gelir dağılımının eşitsizliğinden dolayı yoksul olurlar. Bu eşitsizlik var oldukça yoksulluk da var olacaktır (Demirtürk vd. 2011: 35-36). Yoksulluk çekenler bu durumda sorumlu değil mağdur konumundadırlar. Yoksulların iş pazarı içindeki güçsüz ve zayıf pazarlık konumlarının onları dezavantajlı konuma getirdiği üzerinde durulmaktadır. Çatışma kuramcılarının çoğu belirli yoksulluğu, birey ve gruplarda aramak yerine toplumun bütününde arayarak, yoksulluğun örgütlenmesiyle bağlantılı olarak açıklamaya çalışırlar (Oktik 2008: 35-36).

Çatışmacı yoksulluk kuramı temel anlamda incelenmesi gerekenin yoksulluğu içeren toplumun iktisadi ve siyasal özellikleri olduğunu savunmaktadır. İlgili kuramda yoksulların niteliklerine yönelik incelemeler ikinci plana atılmaktadır. Çatışmacı

yoksulluk kuramı başlığı altında incelenen Marksist teoride; yoksulluk yöneten sınıfın yararları doğrultusunda açıklanmaktadır. Yoksulluğun varlığı, üretim güçlerini ellerinde bulunduranların yararına hizmet etme amacına adanmıştır. Üretim güçleri sahipleri, kapitalist sistemin muhafaza edilmesini sağlamanın yanı sıra karlarını en üst seviyeye ulaştırmalarına olanak tanımaktadır. Yine Marksist görüşe göre, kapitalist bir toplum içerisinde devlet, yöneten sınıfın yararını gözetmesinden dolayı; hükümetlerin yoksulluğun acımasız etkilerini yumuşatmalarından başka bir önlem almaları beklenmemelidir (Demirtürk vd. 2011: 35; Oktik 2008: 38; Şafak 2017).

Marksist yaklaşımda yoksulluk, zenginlik gibi kapitalist sistemin kaçınılmaz bir sonucudur. Hatta Herbert J. Gans “Daha Fazla Eşitlik” adlı eserinde “toplumda yoksulluğun sürmesinin diğer grupların yararına olduğunu” iddia etmektedir. Yoksulluk genelde yoksul olmayanların, özelde zengin ve güçlü olanların yararınadır. Zengin ve güçlü olanlar için yoksulluk, bir sosyal sorun değildir. Ona göre yoksullar kendi konumlarını değiştirecek güçte olmadıkları için yoksulluk vardır (Oktik 2008: 41-42).

Karl Marx’a göre yoksulluk kapitalist sistemin kaçınılmaz sonudur ve bu sistemin özünün, emeğinin karşılığında daha fazla çalıştırılan işçinin oluşturduğu “artı değer kârı” olduğunu belirtmektedir. Bu durum sebebiyle işçinin sahip olduğu çalışma koşulları ve ücreti aşağıya çekilmekte, şayet ücret artışı isteyecek olurlarsa dışarıda bekleyen işsizler “saklı ordu” olarak ikame görevi görmektedir. Yine Marx’a göre, proleteryanın özgürleşmesi ancak birleşerek yönetici sınıfı devirmesiyle mümkün olacaktır (Oktik 2008: 28).

Marx’ın oluşturduğu sınıf ayrımına yönelik bir diğer görüş sahibi ise Max Weber’dir. Weber, Marx tarafından geliştirilen çözümlemeyi yapılandırmış ve ayrıntılandırmıştır. Marx’ın ekonomik nedenler üzerine inşa ettiği sınıf biçimlendirmesinde, aslında daha fazla unsurun etkisinin önemli olduğuna değinmektedir. Ona göre, sınıf ayrımı sadece üretim araçlarındaki denetim veya denetim eksikliğinden oluşmaz. Mülkiyet bağlantılı ekonomik farklılıklar sınıf ayrımını doğurmaktadır. Hatta Weber, mülkiyet farklılıklarının sınıfları, iktidar farklılıklarının partileri ve saygınlık farklılıklarının da statü gruplaşmaları ya da tabakaları

oluşturduğunu savunmaktadır. Bu farklılıklar temelli olarak yaşanan ayrımların, bireylerin elde edebilecekleri meslekleri etkileyen nitelikleri ya da güvenilebilirlik ve yetenekleri de içerdiğine inanmaktadır. Ayrıca Weber mesleki yapıyı bir çatışma hali ve piyasa ortamında rekabet oluşturucağı unsur olarak görmektedir. Ona göre mesleki yapı bazı yeteneği fazla olanlar daha yüksek ücretler edinebilmektedirler. Yeteneğin fazlalığını eğitimle bağdaştıran Weber, bu sebepler kaynaklı yoksulların daima tabakalaşma serüveninde en alt yapı içerisinde olacağı görüşüne sahiptir (Erdendoğdu 2014: 10; Şafak 2017).

Yoksulluk kavramına yönelik bir diğer görüş sahibi isim ise, ünlü ekonomist Milton Friedman'dır. Friedman, 1996' da UNESCO için yaptığı çalışmada, Anglo-Amerikan ülkelerinde yoksullukla ilgili görüşleri dört başlık altında incelemektedir: Bürokratik görüş, moralistik görüş, akademik görüş ve 'yoksulların sesi'. *Bürokratik görüş*, başlığı incelendiğinde yoksulluk için rakamsal yönlü bilgilere erişildiği görülür. Bireylerin elde ettikleri gelire yönelik yaşamsal tüketimlerinin kalori bazlı hesaplandığı biçimlerle açıklanmaya çalışılan yoksulluk kavramı mutlak ve göreceli olarak türlere ayrılır (İnsel 2001 Aktaran, Gürel Kayaoğlu 2003: 221). Mutlak yoksulluk, bireyin zorunlu ihtiyaçlarını karşılayamaması durumudur. Mutlak yoksulluk hesaplamasında ulusal bir yoksulluk sınırı belirleyen gelişmekte olan ülkeler, bunu belirlerken genellikle gıda yoksulluğu metodunu kullanırlar. Gıda yoksulluğunu ölçmede ise, temel ihtiyaçların maliyeti, gıda enerjisi ve gıda paylaşımı gibi üç farklı yaklaşımdan söz edilebilir. Ulusal yoksulluk sınırlarının yanında uluslararası karşılaştırma yapabilmek amacıyla Dünya Bankası tarafından belirlenen 1 ya da 2 dolarlık yoksulluk sınırlarından da yararlanılmaktadır. Göreceli yoksulluk kavramı ise, insanın bir toplumsal varlık olmasından yola çıkmaktadır. Göreceli yoksulluğun ölçümünde refah ölçüsü olarak gelir ya da tüketim düzeyi seçilebilir. Toplam geliri belirli bir miktarın altında olanlar yoksul olarak kabul edilir (Gündoğan 2008: 43). Nesnel ölçütler kullanılarak yoksulluğun sınıflandırıldığı bürokratik görüşün temelinde parasalcı yaklaşım yer alır.

Parasalcı yaklaşımı kullanan Dünya Bankası “yoksulluğu refahtaki belirgin eksiklik” olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşımın temel çıkış noktası, birey veya

hanelerin ihtiyaçlarını karşılamak için yeterince kaynağa sahip olması gerektiğidir. Parasalcı yaklaşım, “ Fayda Teorisine” dayanır. Buna göre kişisel refahın ölçütü, mal ve hizmetlerin tüketimi ile sağlanan fayda veya tatmindir. Fayda fonksiyonunu ve faydaya dayalı talep fonksiyonunu belirlemek g olduğundan dolayı gelir faydayı temsili gösterge olarak kullanılır. Daha fazla paraya sahip olanların daha fazla refaha sahip olduğu varsayılır ve bu kişiler yoksul kabul edilmez (Yüksel Arabacı 2017: 146-147).

Yoksulluğun zamana duyarlı bir olgu olması sebebiyle, bürokratik bir görüş içerisinde tek boyutlu olarak açıklanmaya çalışılması yetersiz kalmıştır. Parasalcı yaklaşımlarla sınıflandırılmaya çalışılan yoksulluk türleri çeşitli eleştirilere hedef olmuştur. Yoksulluğun çok boyutlu olarak açıklanmaya çalışılması Amartya Sen’in “Kapasite Yaklaşımıyla” ortaya çıkmıştır.

Kapasite yaklaşımında, parasalcı yaklaşımın refah ölçütü olarak gelir veya tüketimi kullanması eleştirilir ve bu göstergelerin refahı ölçmek için uygun olmadığı belirtilir. Sen’e göre refah, toplumda yaşamak için gerekli fonksiyonları yerine getirebilecek kapasiteye sahip olmaktır. Kapasite yaklaşımına göre yoksulluk, belirli aşari ya da temel kapasitelere erişmeyi başaramamaktır. Kapasite yaklaşımı insan özgürlüklerine ve değerli bir yaşam için nelerin gerekli olduğuna odaklanır (Yüksel Arabacı 2017: 147 – 148). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın 1997 yılında hazırladığı İnsani Kalkınma Raporu’nda ortaya atılan “insani yoksulluk” kavramı kapasite yaklaşımını esas alır. İnsani yoksulluk; temel düzeyde eğitim, günlük minimum düzeyde kalori ihtiyaını karşılama, sağlıklı bir yaşam sürmek için gereken hizmetlerden faydalanma gibi süreçlerden mahrum olma durumunu tanımlamaktadır.

Friedman’ın *moralistik görüş*nde ise yoksulluk, ahlaki değer ve yargılara göre tanımlanmaktadır. Burada yoksulluk, bireylerin beceriksizliği ya da çalışma işteğinin olmayışı sebebiyle, kendi suları olarak görülmektedir. Özellikle 19. Yüzyılda, devlet yardımlarının yoksul halkta bağımlılık kültürü yaratması ve onları tembelliğe ittiği görüşleri yaygındır (Grel Kayaoğlu 2003:222).

Friedman'ın *akademik görüşü* yoksulların yoksul olma sebebi olarak yapısal koşulların sorumlu olduğunu; yoksulların, yoksul olmayanların kurbanı olduğunu savunur. (Gürel Kayaoğlu 2003:222). Ekonomik yetersizliği sebebiyle yoksul olarak addedilen birey, bu görüşe göre aynı zamanda yoksul olmayanlar tarafından psikolojik olarak da yetersizliğe sürüklenecektir. Akademik görüş temelinde sosyal dışlanma yaklaşımını baz alır.

Sosyal dışlanma kişilerin yoksulluk, temel eğitim/becerilerden mahrumiyet ya da ayrımcılık dolayısıyla toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal hayata dilediklerince katılımlarının engellenmesi sürecine karşılık gelmektedir. Bu bağlamda iktisadi hayatta karşılaşılan dışlanma, temel eğitim/becerilerden mahrum olma ya da siyasi veya kültürel ayrımcılık dolayısıyla da ortaya çıkabilmektedir (Şahin 2009: 32).

Friedman'ın yoksullukla mücadele stratejilerini oluşturduğu *yoksulların sesi* görüşü, yoksulluğu üç boyutlu olacak şekilde yetkinsizleştirme kavramıyla ele alır. Bu üç boyut sosyal, politik ve psikolojik boyutlardır.

Sosyal boyut, görel olarak yoksul sayılan bireylerin yaşamlarını sürdürebilmek için yakalamak zorunda oldukları minimum refah düzeyine ulaşabilme için üretim hareketliliğine katılımını belirtir. Politik boyut; bu bireylerin ülke yönetimi içerisindeki temsil edilme durumlarını belirtirken psikolojik boyut, yoksul olan bu bireylerin temsil edilmedikleri hissini derinden yaşayarak dışlanmışlık ve değersizlik olgusuyla yönetime dair herhangi yönlü etki edememelerini bu sebepten dolayı boyun eğme mecburiyetlerini ifade etmektedir. Friedman, söz konusu üç boyutlu yoksulluğu tersine çevirecek bir yetkinlik modeli önermektedir (Gürel Kayaoğlu 2003: 223). Bu öneri, yoksulların karar alma süreçlerine katılımına imkân vermeyen mevcut güç yapısının değiştirilmesi ve bölgesel özellikleri dikkate alabilmek için aşağıdan yukarıya katılımcı gelişim süreçlerinin oluşturulmasıdır (Yüksel Arabacı 2017: 152).

1.1.2. Tarihsel Bakış Açısı İçinde Yoksulluk

Yoksulluk insanlık tarihinden beri var olan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman içerisinde gelişen ekonomik durumlar ve değişen koşullarla birlikte varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Yoksulluk ve onunla mücadele fikri başta ekonomik sistem olmak üzere inanç sistemlerinde de önemli yer tutmaktadır.

İnsanı diğer yaratıklardan ayıran başlıca özelliği bir ruha sahip olmasıdır. Bu anlamda insan beden ve ruh yapısıyla bir bütündür. İnsanın ruh yapısının en belirgin özelliği de bir varlığa inanmaktır. Yeryüzünde günümüze kadar inanma ihtiyacı duymamış bir topluluk yoktur (Aydın 2009: 88). İnanç sistemlerinin hemen hemen tamamı varlıkların fakirlere yardımını önermiş, desteklemiş veya zorunlu kılmıştır. Bu durum Eski Mısırlıların dinlerinden tutun, Kutsal Vedalarda, Avestalarda, Upanişadlarda, Tevrat, İncil ve Kuran'da da böyledir. Zenginin servetinde fakirinde payı olduğuna inanılır. Kimi inançlarda Tanrı kimi kullarına maddi, zihinsel ve duygusal zenginliği başkalarıyla paylaşmak için vermiştir. Hatta Tanrı insanları bununla sınamaktadır (Ertuna 2015: 112). En son gönderilen kutsal kitap Kuran'ın En'am suresi 165. ayetinde bu durum; “..size verdiği şeylerle sizi imtihan etmek için, bir kısmınızın derecelerini diğer bir kısmınızın üstüne yükselten O'dur. Muhakkak ki; senin Rabbin, cezası çabuk olandır..” şeklinde açıklanmaktadır¹.

Diğer bir deyişle, geçmişten günümüze kadar olan süreçte inanç sistemleri dünya üzerinde yoksulluğu kabul etmişlerdir. Hatta yoksulluğu, fakirliği, yas çekenleri, mutlu olmaya davet eden inançlar dahi vardır (Ertuna 2015: 112). Bu durum İsa peygamberin yaşamının, öğretisinin, ölümünün ve dirilişinin anlatıldığı kutsal kitap İncil'in Matta bölümünde gerçek mutluluk başlığıyla “..ne mutlu ruhta yoksul olanlara, göklerin egemenliği onlarındır. Ne mutlu yaşlı olanlara, çünkü onlar teselli edilecektir..” şeklinde yer verilmiştir².

Tarihsel süreç boyunca varlığını koruyan, yoksullukla mücadele fikri, sosyal sistemler ve inanç sistemleri temelinde yardımlaşmaya dayanmaktadır (Ertuna 2015:

¹ 6/En'am, 165.

² 5/Matta, 1.

112). Bu yardımlaşma temelli mücadele fikri 16. yüzyılda Avrupa'nın birçok yerinde kamusal bir sorumluluk ve zorunluluk olarak görülmüştür. İlk olarak İngiltere'de, yoksullara yardımda bulunma görevi kanunlarla kentlere verilmiştir ve kurumsal kimliğe kavuşma serüveni 17. yüzyıl başlarında Kraliçe Elizabeth Dönemi İngiltere'sinde olmuştur (Sallan Gül 2000: 55). Bu süreçte çıkan ilk yasa, özünde toplum ve birey ayrımı yapılarak kanun içeriklerinde yoksulların yaşayabileceği mağduriyetlerde öncelikli olabileceklerine yönelik maddelere yer verilen, tarihin bilinen en eski yazılı kanunu olan Hammurabi Kanunları'nın gelişmiş şekli olarak da düşünülebilmektedir (Oktik 2008: 26).

Yoksul yardımlarının kurumsal kimliğe kavuştuğu ilk ülke olan İngiltere'de, önceleri yardımlar manastırlar sayesinde, inanç temelli yapılmaktaydı. Ancak baş gösteren nüfus hareketleri yapılan yardımları yetersiz kılmış ve refah devleti uygulamalarının ilk adımlarının atılmasına sebep olmuştur. Genel anlamda refah devleti, ülke vatandaşlarının hayattaki kötü sürprizlere veya türlü belirsizliklere karşı güvence altına alınmasını sağlayan, onlara refah sunmayı hedefleyen devlet modeli olarak belirtilebilmektedir (Aktan ve Özkıvrak 2008: 7-8).

Ortaçağ Avrupa'sında, Hristiyanlığın hızlıca yayılması ekonomik ve sosyal alan içerisinde önemli etkiye sahip olmuştur. Dini inanç etkisi ile birlikte mülkiyet, adil fiyat, adil ücret gibi konular yoğun olarak tartışılan konular arasında yer bulmuştur. Hristiyan sosyal öğretilerinde yer alan yoksul ya da muhtaç olanlara yardım etme düşüncesi, bireylerin sağduyu ve hayırseverliğinin yanı sıra zamanla bir bütün halinde topluma devredilerek döneminin sosyal adalet kavramının da oluşmasına vesile olmuştur. Ancak Ortaçağ'da İngiltere'de yoksullara yardımın hukuki çerçevesinin oluşması sürecini, sosyal karışıklık çıkması yönünde yaşanan endişe ortamı ve 1348-1349 yıllarındaki Veba Salgını sonrası yaşanan sıkıntılı süreç ateşlemiştir. 1315-1317 dönemindeki iklim değişikliği etkilerinin ticari etkilerle birleşerek büyük kıtlığı oluşturduğu felaketin izlerinin sürdüğü İngiltere'de, 1348-1349 tarihli Veba Salgını'ndan nasibini almıştır. 1 milyon kişi kaybı olarak beyan edilebilen rakamlar, işgücü arzında da kronik kıtlıklar yaşanabilme ihtimaline istinaden korkular oluşturmuştur. İngiltere bu doğrultuda 1351 tarihli İşçi Kanunu (Statute of Labourers) ve 1388 Yoksullara Yardım Yasası (The Poor

Law Act) oluşturarak, ücretler ve emek kesiminde oluşabilecek isyanları kontrol altına almayı hedeflemiştir. Takip eden süreçte 1576 yılında Yoksullara Yardım Yasası (The 1576 Poor Relief Act) adı altında çıkarılan yasada ise, yoksulların iş sahibi olması teması ile sağlıklı bir bireyin yardıma muhtaç olma durumunda ona iş bulunması gerekliliği kabullenilmiştir (Aktan ve Özkıvrak 2008: 62-63; Genç 2011: 125).

1601 tarihinde İngiltere’de, yeni çıkarılan yoksullara yardım yasası da 1576 tarihli yasa üzerine oluşturulmuştur. 1601 Yoksullara Yardım Yasası (The 1601 Poor Law Act), her bölgenin sahip olduğu yoksul bireylere karşı sorumlulukları olduğu ve gruplara ayrılmış yoksul bireylere davranışlarda farklılık olması esaslarını savunmaktadır. İlgili yasada kendilerine bakamayacak durumdaki yoksullar güçsüz sıfatı ile isimlendirilmiş ve barınmaları hususunda “düşkünler evi” oluşturulması beyan edilmiştir. Kendine bakabilecek yani sağlıklı ancak yoksul olan bireylerin ise “ıslah evleri” olarak belirtilen yerlerde kalması ve onlara iş bulunmasını öngörmektedir. İlgili yasada ana tema, çalışabilecek olanları çalıştırmak ve çalışamayacak konumdakilerin bakımı olarak görülmektedir. Yine bu yasada, yoksullara mutlaka minimum ücretin alt seviyesinde olması şartıyla yardım sağlanması hususunda kamusal zorunluluk getirilmiş ve bu durumdan da “perish” adı verilen yerel yönetim birimleri sorumlu tutulmuştur. Hatta daha sonra 1782 yılında Gilbert Yasası ile “perish” isimli birimlere kendi aralarında birlik oluşturma hakkı tanınarak yoksullara yönelik yardımlarda, örgütlenme desteğiyle bölgesel bir açılım desteklenmiştir (Aktan ve Özkıvrak 2008: 62-63; Kurşun ve Rakıcı 2016: 137; Sallan Gül 2000: 56-57).

Sanayi devriminin, kente yoğun göçün, artan işçi hareketliliğinin ve ekonomik dalgalanmaların bir sonucu olarak 1601 tarihli Yoksullara Yardım Yasası yapılan ciddi eleştirilerin de etkisiyle yerini 1834’de çıkarılan İkinci Yoksulluk Yasası’na bırakmıştır. İlgili yasa yine "bırakınız yapsınlar"cı (laissez-faire) bir ekonomik anlayışla ortaya konulmuştur. Yeni yasa üç temel ilke etrafında şekillendirilmiştir. İlki, yaşlı ve hastalar dışında, çalışabilir durumda olanlara kesinlikle en düşük işçi ücretinin altında yardım sağlanması kararlaştırılmıştır. Böylece işgücü piyasasında sermayedarın ihtiyaç duyduğu düşük ücretli işgücünün daha fazla ücret talep etme ya da çalışmamaya yönelme gibi bir tutuma girmesi önlenmek istenmiştir. İkincisi, çalışabilir durumdaki

yoksullara, çalışma evleri (workhouses) ya da ıslah evleri denilen yerlerde asgari ücretin altında olmak şartıyla iş olanağı sağlanması öngörülmüştür. Yoksulların çoğu ıslah evlerinin sahip olduğu katı koşulları kabul etmeye zorlanmış, kabul etmek istemeyenler bu durumdan kaçınmak için kötü yaşam şartları etkisi altında bırakılmıştır. Son olarak da, yerel düzeydeki rüşvet-yolsuzluk olaylarının önlenmesi için belli bir seviyede hizmet sunabilmek, masrafları azaltmak ve işgücünün bölgeler arasında daha rahat hareket etmesini sağlamak amacıyla, sistemin merkezileştirilmesi kararlaştırılmıştır. Yeni yasa, çalışabilir durumdaki kişiler için yoksulluk hizmetlerinden yararlanmayı daha zor hale getirmiş ve çalışma evleri insanlık onuruna yakışmayacak derecede kötü koşullarda yönetilmiştir. Ayrıca bu kötü yönetimle birlikte yoksullar bu durumdan psikolojik bağlamda da etkilenmiş, bu yardımları gurur kırıcı bir şekilde addetmişlerdir. Bu durumlar çerçevesinden bakıldığında 1834 tarihli yasanın öngörülenden daha az etkiye sahip olduğu düşünülse de sonrasındaki gelişmelerin ateşleyicisi olarak görülebilmektedir (Aktan ve Özkıvrak 2008: 64; Sallan Gül 2000: 56-57).

19. yüzyılla birlikte, sosyal yardım ve sosyal güvenlik alanı işçiler başta olmak üzere diğer çalışanlara da yaygınlaştırılmıştır. Bu dönemde İngiltere'de Friendly Societies gibi yardım kuruluşları doğmaya başlamış ve devletin yardımlarıyla da hızla gelişmiştir. Ancak bu kuruluşların yardımları sadece ölüm ve hastalık durumlarını içermiş ve belli bir ödenek verebilen üyeleri kapsamıştır. Herhangi bir ödeme yapamayan yoksullar ile sosyal ve mesleki riskler karşısında kalan çok sayıdaki işçi sosyal güvenlikten mahrum bırakılmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren işverenlerin, iş kazası sigortası ile bazı sosyal yardımları vermesi gerektiğine ilişkin yasalar kabul edilmiştir. Bu dönemde devlet, sadece çalışanların çalışma sağlığı ile ilgili olarak sadece sanayide değil, aynı zamanda evlerin kalitesinden, eğitime ve kamu sağlığına kadar birçok alanda düzenlemeler getirerek ekonomik ve toplumsal yaşama müdahale etmiştir (Sallan Gül 2000: 56-57). Yoksulluğun ölçümüne ilişkin, yoksulluk çizgisi kavramının oluşturulması ve bu doğrultuda yoksulluk türlerinin ortaya çıkışı da yine bu döneme rastlamaktadır.

Yoksulluk çizgisi kavramının ilk önce 1880'li yıllarda İngiltere'de Booth tarafından ortaya atıldığı ve daha sonra Rowntree tarafından geliştirilerek, ilk kez, 1899

yılında York kenti için yaptığı çalışmada sistemselsel olarak kullanıldığı yönünde yaygın bir inanış vardır. Oysa daha sonra yapılan değerdendirmeler, kavramın daha önce 1870 yılında İngiltere’de çıkarılan İlkokullar Yasası çerçevesinde ailelerin eğitim harcı ödeme güçlerinin belirlenebilmesi amacıyla il eğitim müdürlükleri tarafından yapılan çalışmalara dayandığını göstermekte ve Booth’un katkılarını da bu öncü çalışmalarla ilişkilendirmektedir. Yoksulluk çizgisinin belirlenmesinde gıda harcamalarının tek başına yeterli bir gösterge olmadığı en baştan dikkate alınmış ve daha sonra 1886’da, S. Barnett tarafından Londra için yapılan bir çalışmada, iki küçük odanın kirası, dört çocuk için okul giderleri, yakacak, aydınlatma, giyim ve benzeri temel giderler hesaba katılmıştır. Rowntree’nin 1899 çalışması da, aynı yaklaşımla, “yeterli” beslenmenin asgari maliyeti yanında, gıda dışı temel ihtiyaçlar için gerekli harcamayı da hesaba katmıştır (Şenses 2003: 108-109). Böylece oluşturulan bu çizgi altında bulunan nüfus yoksul olarak tanımlanmış, yaşamı sürdürebilmek için gerekli olan asgari maliyet mutlaklık kavramıyla açıklanarak mutlak yoksulluk çizgisi belirlenmiştir. Avrupa’da, 2.Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmelerle birlikte, bireylerin refah seviyesi arttığında yoksulluğa dair oluşturulmuş bu mutlaklık yaklaşımı önemini yitirerek yerini farklı bakış açılarıyla yorumlanabilecek yoksulluk kavramlarına bırakmıştır.

2.Dünya Savaşı herkesin yaşamına etki etmiş, fikir ve tutumlarda değişikliklere neden olmuştur. Savaş sonrası devlet ve sosyal kesim arasındaki uzlaşmacı yaklaşım, refah devletinin etkinliğinin başlamasına da önayak olmuştur. 2.Dünya Savaşı sonrasında devletin temel amacının toplumun sosyal ve ekonomik yönden gelişmesi belirlendiğinden dolayı devletin; sahip olunan üretim kaynaklarını, en rasyonel biçimde idare edilmesini sağlama sorumluluğu oluşturulmuştur. İlk sosyal yasalar ve sosyal yaşama ilişkin ilk devlet müdahalesi Sanayi Devrimi’nin doğduğu topraklar olan İngiltere’de olmuştur. Bu oluşum daha sonra diğer Avrupa ülkelerini de etkisi altına almıştır. Devletin sosyal düzene yönelik müdahalesi yasa çıkarma ve kurumlar kurma aracılığıyla olmuştur. Çünkü özellikle sanayileşme fikri, önceki dönemin sosyal kurumları olan aile, hayırsever kurumlar ve diğer yardım örgütlerinin yetersiz kalmasına sebep olmuştur. Ancak sahip olunan geleneksel sosyal yardım kuruluşları örneğin kentlerde yığılmış çalışanların yaşadığı iş kazası ya da sağlık bakımı gibi gereksinimlerin karşılanmasını sağlayamadığı için sonrasındaki süreçte ilgili kurumların

doğmasını sağlamıştır. Önceleri, işçi ve işveren arasındaki problemlere çözüm bulmayı hedefleyerek ortaya çıkan devlet müdahalesi fikri, zamanla geniş bir perspektife sahip olmuş; istihdam sorununu çözmek, sosyal güvenlik sistemini oluşturmak, işçi refahını artırmak, toplumun konut, eğitim, sağlık gereksinimlerine yanıt vermek gibi yeni görevler de edinmiştir (Aktan ve Özkıvrak 2008: 72; Kurşun ve Rakıcı 2016: 138).

2.Dünya Savaşı bitiminden 1970’li yılların ortalarına kadar olan dönem; refah devleti kavramının çeşitli batı ülkelerinde tam anlamıyla kurulma sürecini oluşturan, tam istihdam ile giderek daha geniş çerçeveyi içine alan ekonomik ve sosyal haklara sahip olunan refah devleti anlayışının “altın çağı” olarak addedilen süreci oluşturmaktadır. Hatta dönemin başı olarak gösterilebilecek 1945 tarihli seçimlerde İngiliz İşçi Partisi, herkese iş bulunması ile yaşanabilecek olumsuzluklara karşın sosyal güvence oluşturulmasını ve bu hedeflere ilişkin gerekli araçların sağlanmasının öncelikleri olduğunu belirtmiştir. Yine İngiltere’de savaş sonrası süreçte, Sir William Beveridge önderliğindeki “Sosyal Güvenlik Komisyonu” raporunda; halkın yaşadığı yoksulluk ve yaşanan aksaklıklara çözüm bulma hedeflenmiştir. Hedefler kapsamında hastalık, pislik, cehalet, işsizlik ve yoksulluk mücadele edilmesi gereken beş önemli sorun olarak ifade edilmiş; mevcut sosyal düzende iyileştirilmeler yapılması gerektiği ve alınabilecek önlemlerin herkesi için aynı şartlar içererek, herkesi kucaklayacak biçimde olması gerektiği de belirtilmiştir. Çocuk yardımları içeren sağlık sistemi kurulması, yüksek ve kararlı bir istihdam düzeyinin oluşturulması, asgari düzeyde yaşama imkânı sağlanması yine bu dönemdeki önem arz eden önlemlerden bazılarıdır. Yine ilgili dönemde De Gaulle yönetimindeki Fransa’da da sosyal güvenlik konusunda önemli gelişmeler yaşanmış ve işçilerin yönetime katılabilmeleri hususunda önemli aşamalar kaydedilmiştir. Bu dönemde Almanya’da da önceki süreci takiben birçok yenilik süreci oluşturulmuş, sadece Almanya değil İrlanda, Danimarka, Avusturya, o dönemki anılan ismiyle Çekoslovakya ve Avustralya da refah devleti ışıltısından nasibini almıştır (Aktan ve Özkıvrak 2008: 73-74; Kurşun ve Rakıcı 2016: 139).

Refah devletinin sahip olduğu bu altın çağı zamanla sekteye uğramış ve önemini yitirmiştir. Ekonomik krizin ilk belirtilerinin görüldüğü 1973 yılından sonra, büyüme oranları yarıya düşerken, enflasyon sürekli ve ciddi bir sorun haline gelmiş ve kitlesel

işsizlik yeniden ortaya çıkmıştır. Bütçe açıkları ve devlet borçları önemli ölçüde artmış, genel olarak refah devletin maliyetleri hızlı ve çarpıcı bir biçimde ortaya çıkmaya başlamıştır. 1974 ve 1979 petrol krizleri ve beraberindeki 1970’li yıllar ve takip eden süreçteki teknolojik gelişmeler; sağlık alanında yeni ilaç, teşhis, tedavi yöntemlerinin oluşturulması, globalleşme, Avrupa’da yaşanan uyum süreci (Avrupa Birliği’nin gelişmesi), ayrıca yaşanan sanayileşme süreci ve beraberinde gelişen hizmet kesimi, yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının artması, tek ebeveynli ailelerin yaygınlaşması, evlilikten birlikte yaşamaya doğru ortaya çıkan artan eğilim, bireylerin refah devleti uygulamaları karşısındaki davranışları (örneğin çalışma gayretinde azalma), işgücü yapısındaki değişim gibi gelişmelerle birlikte 1970’lerin ortasında ısıltı saçan süreç sona ermiş ve 1970’lerin ikinci yarısından itibaren refah devletleri ciddi baskılarla karşı karşıya kalmıştır (Aktan ve Özkıvrak 2008: 77).

1980 sonrasındaki süreçte neoliberal anlayış çerçevesi doğrultusunda sosyal harcamaların azaltılması politikası önem arz etmiş, genel kabul gören görüşlere göre bu ve benzeri politikalar; refah devletine kriz yaşatarak onu tamamen ortadan kaldırmaya da devlet müdahalesi ve piyasalaşma kısılcında onun yeniden yapılanma sürecine sürüklenmesine sebep olmuştur (Gümüş 2018: 64-65). En genel tanımı ile refah devleti ya da sosyal devlet, ekonomik ve toplumsal yaşama kamusal araçlarla doğrudan ve dolaylı olarak müdahale etme yetkisiyle donatılmış devlettir (Güler 2006: 30). Ancak refah devletleri ilgili dönemde donatıldıkları varsayılan yetkileri uygulamakta zorlanmalar yaşamışlardır. Sebebi ise devletlerin artan rekabet piyasalarında yabancı yatırımcıları çekmek adına yüksek işgücü maliyetlerine dayanan koruyucu içerikli politikalarını istikrarlı biçimde sürdüremeyerek diğer ülkelerle üretim ve sermaye çekme yarışına dâhil olmasıdır. Bu yarış kazanma hırsı ile devletler çözümü, en iyi gelir kaynağı olan vergileri düşürmekte bulmuştur. Buldukları çözümün sonucunda ise sağlık, sosyal güvenlik, eğitim gibi sosyal politikaların yerine getirilmesinde zorluklar yaşanmış ve dolayısıyla küreselleşme süreci içerisinde toplumun hemen hemen her kesimi yoksulluk sorunu ile karşı karşıya kalmış ve gelir dağılımında bozulmalar yaşanmıştır (Kurşun ve Rakıcı 2016: 140).

Takip eden süreçlerde yoksulluk konusuna yönelik ayrıca eğilim gösterilmiş olsa da yaşanan ekonomik çalkantılı süreçler ve Dünya'nın birçok yerinde yaşanan otoriter rejimlerin yaşadığı sarsıntılarla refah devletlerine önemli görevler düşmektedir. Dünya çapında küresel refahın arttığı bilgilerine erişildiğinde yine bu duruma eşdeğer olarak emniyet ve güvenlik konularında tehlikeli bir aşamada olduğu görülmektedir. Bu duruma örnek olarak Tunus, Yemen, Suriye ve Mısır'da yaşanan 'Arap Baharı' süreci ve Honduras, Paraguay, Meksika, Venezuela gibi Latin Amerika ülkelerinde yaşanan hırsızlık ve tecavüz olayları, ülkemizde yeniden patlak veren terör saldırıları gösterilebilir. Bu da refah devletlerinde siyasi çatışmaların yoksulluğa olan etkilerinin de artık ön planda olduğu görülebilmektedir (Kurşun ve Rakıcı 2016: 140)

1.2. Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluk, nedenleri tek bir başlık altında toplanabilecek kadar basit bir kavram olmayıp değişik türlerine göre, farklı nedenlerden kaynaklanmaktadır. Yoksulluğun nedenlerine ilişkin görüş ve değerlendirmeler zaman içinde değişebildiği gibi, değişik toplum kesimlerinin değerlendirmeleri arasında da önemli farklılıklar görülmektedir (Şenses 2003: 146-147).

Yoksulluğun nedenleri incelenirken genel olarak iki temel yaklaşım kullanılmaktadır. Bunlardan ilki yoksulluğun sosyo-ekonomik ve yapısal sorunlardan kaynaklandığını ileri süren yaklaşımdır. İkinci yaklaşım ise, kişisel beceri ve yetenekler, çalışma azim ve disiplini, kişisel kararlar ve hatta şans faktörü gibi yoksul kişilerin kendisinden kaynaklanan nedenlerdir (Şenses 2006: 145- 146).

Yoksulluk kavramının çok boyutlu özelliğinden kaynaklı olarak, yoksulluğun nedenlerinin de pek çok faktörü içinde barındıran bir yapısının olduğu görülmektedir. Yoksulluğun nedenleri arasında; savaşlar, ırk ve cinsiyet esasına dayalı ayrımcılıklar, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların az gelişmiş ülkelerde uyguladıkları yapısal uyum programları, kamu harcamalarının azaltılması ve üretim ilişkilerinin üretici güçlerin gelişmesini engellemesi gibi nedenleri

saymak mümkündür (Can 2017: 1114). Bu bölümde bu gibi nedenler, ekonomik, demografik ve sosyal, siyasal ve coğrafi nedenler başlıkları altında incelenmiştir.

1.2.1. Ekonomik Nedenler

1.2.1.1. Büyüme ve Gelir Dağılımı

Ekonomik büyüme, gelir dağılımı ve dolaylı olarak yoksulluk birbirleriyle ilişkili kavramlardır. Özellikle azgelişmiş ülkeler bağlamında, bu unsurlar arasında büyüme ile yoksulluk arasındaki ilişki ön plana çıkmıştır. Ancak büyüme ve yoksulluk arasındaki bu ilişki çerçevesinde, ekonomik büyüme sürecinin yoksulluğu artırıp azalttığı konusunda görüş birliği yoktur (Kabakçı Karadeniz 2017: 165; Solmaz 2015: 166).

Büyümenin yoksulluğun üzerindeki azaltıcı veya artırıcı etkileri birçok tartışmaya konu olmuştur. Büyüme ile yoksulluk arasındaki ilişkide sıklıkla yaşanan bu tartışmalar, bu konunun daha da ayrıntılı olarak incelenmesini gerektirmiştir. Birinci tartışma noktası, büyüme sürecinde gelir dağılımının ne yönde değiştiği ile ilgilidir (Şenses 2003: 150). Büyüme ve yoksulluk arasındaki ilişkiye yönelik bu eski tartışmalar büyük ölçüde Kuznets Hipotezinden etkilenmiştir. Kuznets, ünlü makalesinde ekonomik kalkınmanın ilk aşamalarında gelir eşitsizliğinin kalkınma ile birlikte artacağını ancak ekonomik gelişme devam ettikçe, kişi başına düşen gelir belli bir seviyeye çıktıktan sonra eşitsizliğinin artma eğiliminin duracağını, daha sonra da azalacağını ileri sürmüştür. Fields, gelir dağılımı ile büyüme arasında düzenli bir ilişki bulamamış ve bazı durumlarda büyüme sürecinde yoksulluğun artacağını bazı durumlarda ise azalacağını savunmuştur. Morawetz ise, az gelişmiş ülkelerde yoksulluğun arttığı dönemlerde bazı ülkelere büyüme hızının yüksek, ancak bazı ülkelere ise düşük olduğunu saptamıştır (Kabakçı Karadeniz 2017: 165; Solmaz 2015: 166-167; Şenses 2006: 150).

Büyüme ile yoksulluk arasındaki ilişkide bir diğer tartışma noktası ise, büyümenin yoksulluk üzerindeki etkisinin hangi etmenlerden kaynaklandığı ile ilgilidir.

Bu noktada ön plana çıkan iki temel unsur, büyümenin gelir dağılımı ve işgücü piyasaları üzerindeki etkileridir. Dolayısıyla, büyümenin hızı yanında, gelir dağılımı üzerindeki etkisi ve işgücüne katılma oranı, çalışma saatleri, ücret düzeyi, ücret dengesizliği ve işsizlik gibi temel işgücü piyasaları göstergelerinin büyümeden ne yönde ve ne ölçüde etkilendiği önem kazanmakta ve büyüme, gelir dağılımı ve işgücü piyasalarının yoksulluk açısından birlikte değerlendirilmesi gereğine işaret etmektedir (Şenses 2003: 151).

Gelir dağılımı ve yoksulluk arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Belirli gelir düzeyinde gelir dağılımı eşitsizliği ne denli yüksek ise yoksulluğunda bu doğrultuda yüksek olduğu belirtilmektedir. En genel haliyle gelir dağılımı, belirli bir dönemdeki toplam gelirin elde edilmesine katkıda bulunanların bu gelirden aldıkları paylara verilen isimdir. Bu paylarda eşitsizliğin artması zamanla geçim sıkıntısına yol açarak, ekonominin sağlıklı ve istikrarlı büyümesini engellemektedir (Balcı İzgi ve Alyu 2018: 988). Değişik ülke deneyimleri, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaldığı, gerçek ücretlerin arttığı ve ücret eşitsizliklerinin ve işsizliğin azaldığı bir büyüme sürecinin yoksulluk düzeyini aşağı çekmekte etkili olduğunu göstermiştir (Şenses 2003: 151).

1.2.1.2. Kısa Dönem Ekonomik Dalgalanmalar ve Enflasyon

Ekonomideki kısa dönem dalgalanmaların ve buna bağlı olarak fiyatlar ortalama düzeyindeki gelişmelerin de yoksullukla yakından ilişkili olduğu ve değişik yer ve zamanlarda farklı derecelerde etkili olduğu görülmektedir. Kısa dönem dalgalanmaların gelişmiş ülkelerde, enflasyonun ise az gelişmiş ülkelerde özellikle etkili olduğu gözlenmektedir (Şenses 2003: 200).

Mal ve hizmet fiyatlarının sürekli artması, özellikle gelir seviyesi düşük olan kişilerin alım güçlerinde azalmalara sebep olur. Yüksek enflasyon oranları, yoksulları daha çok yoksullaştırırken, zenginleri daha çok zenginleştirir. Bu doğrultuda yoksul çalışanların pazarlık gücünün ve mali varlıklarının yetersiz olması sebebiyle söz konusu bu kesim enflasyondan olumsuz etkilenir (Kabakçı Karadeniz 2017: 165).

Kısa dönem dalgalanmaların yoksulluk üzerindeki etkisi, yoksulluk profilinin hangi kesim üzerinde yoğunlaştığıyla yakından ilgilidir. Bu dalgalanmalar, işgücü piyasasının dışındakiler ve işsizlerden çok, ilk planda işten çıkarmalar ve ücret düzeyindeki değişiklikler yoluyla, özellikle yoksulluk çizgisine yakın konumdaki istihdam edilen kesimin refah düzeyini etkileyecektir (Şenses 2003: 201).

Konjonktürel dalgalanmalar ve finansal krizler bağlamında en derin etkilere az gelişmiş ülkeler maruz kalmaktadır. Farklı nedenler sonucu ortaya çıkan krizler, kimi zaman bölgesel ya da finansal bazda yaşanırken kimi zaman da dünya çapında etkilere sahip olup daha büyük alanda yaşanmaktadır. Örneğin 2001 Krizi sadece Türkiye temelli görülmekteyken, 1929 Büyük Buhran, 1973 Petrol Krizi, 2008 Krizi küresel etkilere sahiptir.

1.2.1.3.İşsizlik ve Yoksulluk

Yoksulluğun ana nedenlerinden biri de işsizliktir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde yoksulların büyük bir bölümünün işsiz olduğu görülmektedir. Bireylerin yaşadığı işsizlik, üretim ve tüketim dengesinin bozulmasına bu da yatırımları daha da azaltarak yoksulluğun şiddetlenmesine neden olmaktadır. Çalışma çağındaki nüfusun istihdam edilememesi, bireylerin gelir sahibi olmalarını engelleyerek onları yoksulluğa itecektir. İşsizliğin olduğu yerde yoksulluk, yoksulluğun olduğu yerde işsizlik böylece kaçınılmaz olacaktır (Öztürk ve Öztürk 2010: 59).

İşsizlikle yoksulluk arasındaki ilişkinin doğru saptanabilmesi, önemli ölçüde işsizlik profiline bağlıdır. İşsizlerin yaş ve eğitim durumu, işsizlik nedenleri ve işsizlik süreleri, işsizlikle yoksulluk arasındaki temel bağlantıyı oluşturmaktadır. Kimi ülkelerde, işsizler çalışacakları iş konusunda “seçici olabilecek kadar mali güvenceye” ve görece yüksek eğitim düzeyine sahip kesimler, diğer bazı ülkelerde ise, iş aradıkları halde iş bulamayanlar ve resesyon döneminde işini kaybeden yoksul veya aniden yoksulluğa itilen kesimler üzerinde yoğunlaşmaktadır. İşsizlik ile yoksulluk arasındaki ilişkide göz önünde tutulması gereken bir diğer etmen ise işsizliğin süresiyle ilgilidir. İşsizlik profilinin birçok ülkede uzun dönem işsizlere doğru kayması yoksulluk

açısından da kaygı verici bir gelişmedir. İtalya ve Belçika’da işsizlerin %60’dan fazla bir kısmının uzun dönem işsizlerden oluştuğu, bu oranın Almanya, İspanya, Yunanistan, Macaristan ve İrlanda’da da çok yüksek oranlara ulaştığı görülmektedir (Şenses 2003: 168).

İşsizlikle yoksulluk arasındaki ilişkiyi etkileyen etmenler arasında işsizlik sigortası gibi sosyal güvenlik önlemleri ve aile içi/toplumsal dayanışma unsurları da önemli bir yer tutmaktadır. İşsizlik sigortası ve yardımı ve ailede başka çalışanın bulunup bulunmaması gibi unsurlar işsizlik ile yoksulluk arasındaki ilişkinin değişik ülkelerde alacağı biçim konusunda etkili olabilmekte ve bu ilişkinin ilk bakışta görüldüğü kadar basit olmadığını göstermektedir. Yoksulluk araştırmalarında, işsizlik yanında, düşük ücretin de işgücü piyasalarından kaynaklanan önemli bir yoksulluk nedeni olarak ön plana çıktığı gözlenmektedir. Düşük ücret, aile geliri üzerindeki belirleyici etkisi başta olmak üzere, gelir eşitsizliğini artırarak ve işgücüne katılımı caydırarak da yoksulluk üzerinde etkili olmaktadır (Şenses 2003: 168-169).

Yoksulluğun nedenleri açıklanmaya çalışıldığında istihdamın kalitesi bu konuda önemli bir noktadır. Kayıt dışı istihdam, niteliksiz işgücü, yaşanmış iş kazası, kronik sağlık problemleri, meslek hastalığı, yaşlılık gibi bireyin iş hayatına etki edecek riskli durumlar bireylerin tüketim harcamalarında artışa, gelirlerinde azalmalara sebep olacaktır. Bu durumda bireyleri zaruri olarak yoksulluğa sürükleyecektir.

İşsizliğin ve yoksulluğun artması oluşabilecek toplumsal işbirliğini tehdit etmektedir. İşsizlik oranlarında yaşanan artışlarla, şiddet ve suç oranları da artmakta; bu bireyler suç işlemeye ve teröre katılmaya daha yatkın hale gelmektedirler (Öztürk ve Öztürk 2010: 165).

1.2.2. Demografik Ve Sosyal Nedenler

1.2.2.1. Nüfus

Nüfus miktarında yaşanan artışlar bireylerin, önce toprak ve onunla beraber kaynaklara erişimini; böylece refah düzeyini önemli derecede etkilemektedir. Sanayileşmiş ülkelerde nüfus, nüfus artış oranlarının uzunca bir süredir çok düşük düzeylerde kalmasının da katkısıyla istikrarlı bir yapıya kavuşmuşken az gelişmiş ülkelerin birçoğunun nüfus miktarında yaşanan artış sebebiyle, yarattığı yoğun baskıyla ve bununla beraber kalifiye olmayan, zamanla artış gösteren işgücüyle karşılaşmaktadır (Şenses 2003: 152-154). Karşılaşılan bu işgücü artışına istinaden, yoksul ülkeler için nüfus artış hızındaki büyümenin doğurduğu en büyük dezavantaj, emeğin nicelik ve niteliği ile ilgilidir. Okul çağına ve çalışabilir yaşa gelen nüfustaki hızlı büyüme, eğitim ve öğretim olanakları üzerinde bir baskı oluşturarak, eğitim kalitesi ile ilgili gerekli düzenlemelerin gecikmesine, eğitim gibi, sağlık ile ilgili faaliyetlerin de yetersizleşmesine neden olur (Doğaner Gönel 2016: 126). Bu bilgiler doğrultusunda düşük gelirli ülkeler, güçlü bir eğitim ve sosyal güvenlik sistemine sahip değildirler. Bunun sonucunda, kalabalık hanelerde çocuklar, yetersiz beslenerek, sağlıksız koşullarda ve yeterli eğitim almadan yetişmekte, işgücü piyasasına daha çocuk yaşta vasıfsız bireyler olarak girmektedir. Özellikle düşük gelirli ülkelerde çocukların ebeveynleri tarafından bir sosyal güvence aracı olarak da görüldüğü anlaşılmaktadır (Şenses 2006: 155). Ailesine gelir getirmek için erken yaşta çalışma hayatına atılan çocukların ebeveynlerinin eğitim seviyesi genel olarak düşüktür. Bu doğrultuda eğitim seviyesi yükseldikçe yoksulluk oranı da azalmaktadır denilebilir (Kabakçı Karadeniz 2017: 177).

Yoksullar genellikle finansal piyasalara erişimden yoksundurlar. Bu nedenle çocuklar, ebeveynlerin yaşlılıklarında bir güvence görevi üstlenmek durumundadırlar ve ebeveynler bu durumun bir sonucu olarak daha büyük bir aileye sahip olma eğilimindedirler. Kırsal kesimdeki aksak emek piyasaları daha geniş aileye olan ihtiyacı arttırmaktadır. Çünkü bu durum çocukların bir işgücü kaynağı olarak görülmelerine neden olmaktadır. Yetersiz sağlık hizmetleri ve koşulları çocuk ölümlerini arttırmakta

ve bu ailelerin daha çok çocuk sahibi olmak istemeleriyle sonuçlanmaktadır. Yüksek doğurganlık oranları ise, aileler içindeki bağımlılık oranlarını yükselterek yoksulları daha düşük gelir düzeylerine hapsedmektedir. Daha kalabalık ailelerin, çocuklarına daha az eğitim olanakları sunabildiğine dair bulgular mevcuttur. Yoksulluğun, eğitim ve sağlık hizmetlerinin özellikle kötü olduğu kırsal alanlarda yoğunlaşması durumu daha da kötüleştirmektedir. Doğurganlık oranının yoksulluk üzerinde önemli derecede etkili olduğu yapılan en son çalışmalarla ispatlanmış ve bu sonuç mikro ve makro düzeylerde desteklenmiştir. Mikro düzeydeki çalışmalar, yüksek doğurganlık ortamlarında çocukların finansal bakımdan bir yük durumunda olduğunu tespit etmişlerdir. Üstelik bağımlı çocuklara yapılan finansal transferler, yetişkin çocuklardan yaşlı ebeveynlere yapılan finansal transferlere fazlasıyla ağır basmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, ebeveynlerin, finansal olarak yararlanmak amacıyla daha fazla çocuk sahibi oldukları hipotezi de desteklenmemektedir. Geleneksel ortamlarda dahi çocuklar ürettiklerinden çok daha fazlasını tüketmektedirler. Bu nedenle, ilave bir çocuğun doğumu, diğer aile fertlerinin yaşam standartlarında düşüşe yol açacaktır. Makro düzeydeki ispatlarda, çalışan yetişkin sayısı çocuk sayısından daha hızlı arttığında kişi başı gelirin daha hızlı arttığını göstererek mikro düzeydeki bulguları desteklemektedirler. Gerek toplam seviyede, gerekse hane halk seviyesinde, yetişkin başına çocuk sayısının azalması, hane halkları ve ülke için daha yüksek kişi başı gelir elde edilmesine yardımcı olmaktadır (Kandır 2013: 96-97).

1.2.2.2. Ayrımcılık

Ayrımcılık, değişik ülkelerde farklı biçimler alabilen ve farklı toplum kesimlerini etkileyen çok yönlü bir olgudur. Ayrımcılık, bazı durumlarda, uzun dönemde süregelen eğilimleri yansıtarak, öteden beri dezavantajlı grupların durumlarının daha da kötüleşmesine, diğer bazı durumlarda da kimi sosyal ve ekonomik değişikliklerden belirli grupların daha fazla zarar görmesine yol açabilir (Şenses 2003: 173). Kısaca ayrımcılık; cinsiyet, ırk, dil, din, ten rengi ya da etnik köken gibi sebeplerden dolayı bireylerin yaşadığı toplum içerisinde farklı muameleye tabii olmak zorunda kalması şeklinde tanımlanabilir.

Toplumda herhangi bir grup, çocuklar, gençler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, eşcinseller ya da azınlıklar ayrımcılıkla karşılaşabilir. Bütün bu ayrımcılık biçimleri ve dışlanma alanları yoksulluğun sebebi olabilir; hatta yoksullukla bu farklılıklar örtüşürse yoksulluk çok daha vurucu bir biçimde yaşanabilir (Uyan Semerci 2012: 2).

Özellikle cinsiyetçi, ırkçı ve milliyetçi yaklaşımlardan dolayı ayrımcılığın kimi ülkelerde önemli boyutlara ulaşarak, yoksulluk nedenlerinin başında geldiği görülmektedir. Irk ve etnik köken bağlamında ayrımcılığın yoksulluğa etkisi incelendiğinde en kapsamlı örnekler Amerika Birleşik Devletleri için yapılan araştırmalarda rastlanmaktadır (Şenses 2003: 173 - 174). Amerika tarihine bakıldığında ten rengi farklı olan köle statüsündeki bir birey, özgürlüğünü kazanmış olsa dahi oy kullanma hakkı, farklı ten rengine sahip bir başka bireyle; evliliği, aynı ücret düzeyine sahip olması, aynı okula gitmesi hatta ölülerinin aynı mezarlıkta bulunması ya da farklı ten rengindeki birine karşı tanıklığının sayılmaması gibi nedenler ırkçılığın ne denli üst boyutlarda olduğunu göstermektedir. Siyahi Amerikalıların maruz kaldıkları bu gibi ırkçı nedenler karşısında yoksul nüfus içerisinde önemli bir paya sahip olması da kaçınılmazdır. Anadolu Ajansı'nın 2015 yılındaki haberinde ABD Nüfus Bürosu verileriyle açıklanan örnekte günümüzde dahi yoksulluk sınırının altında yaşayan kitleyi daha çok Siyahi Amerikalıların oluşturduğu görülmektedir. Bu verilere göre, yoksulluk sınırının altında yaşayan kişilerin oranı ülke genelinde % 14,5 iken, siyahiler arasında % 27,2, beyazlar arasında ise % 9,6'dır. Yine aynı haberde Çalışma Bakanlığının işsizlik verilerine bakıldığında da siyahi Amerikalıların % 13'ü, beyazların ise sadece % 6'sı işsizdir. 2015 yılı ABD nüfus verilerine bakıldığında 247,78 milyon beyaz nüfusa karşın 42,63 milyon siyahi nüfus bilgisine ulaşılmaktadır³.

Ayrımcılık ve yoksulluk arasındaki ilişki incelenmek istendiğinde ırkçı yaklaşımlardan sonra bir diğer önemli nokta ise cinsiyete dayalı yaklaşımlardır. Cinsiyet ayrımcılığı en genel haliyle; mesleklere girişlerde, ücretlerde ve terfi etme durumlarında görülmektedir. Birtakım işler daha baştan erkek işi ya da kadın işi olarak belirlenmektedir. Çoğu zaman işle ilgili bazı özellikler sadece bir cinse atfedilmekte,

³Statista, ABD'nin 2000'den 2018'e yerleşik nüfusu, <https://www.statista.com/statistics/183489/population-of-the-us-by-ethnicity-since-2000/> , 10 Haziran 2018' de erişildi.

diğer cinsin bu niteliklerden tamamen yoksun olduğu varsayılmaktadır. Bunların yanı sıra kadınların ailevi sorumluluklarından dolayı işlerine yeterince önem veremeyeceği ya da kadınların evleninceye kadar geçici olarak çalışacağı düşüncesi kadınlara karşı işe girişte ayrımcılık yapılmasına neden olmaktadır (Alparslan vd. 2015: 67).

Gelişmekte olan ülkelerdeki kadının statüsü, gelişmiş ülkelere kıyasla daha geridedir. Kadınların özgürlüklerini ve diğer sosyal, siyasal ve ekonomik haklarını elde etmeleri ile yaşadıkları ülkelerin genel ekonomik kalkınmışlıklarının birebir ilişkide olduğu görülmektedir. Örneğin, yoksul ülkelerde kız çocuklarının okutulmaması adeta doğal ve genel kabul görmüş bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, bu ülkelerde kadınlar erkeklere kıyasla eğitimde geridedirler, kadınların sağlığı için yapılan yatırımlar erkeklerinkine kıyasla geridedir ve siyasi anlamda kadınlar çok daha güçsüzdürler (Doğaner Gönel 2016: 136-137).

Bireylerin temel eğitim ya da becerilerden, ayrımcılık sebebiyle mahrum kalması, dolayısıyla toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal hayata dilediklerince katılımlarının engellenmesi süreci sosyal dışlanma olarak adlandırılmaktadır. Dışlanmışlar, kendilerini benzer durumda olanlarla aynı ikametgâh yakınlığı içinde bulduklarında mekânsal ayrımcılık da hayatlarını kısıtlayan bir diğer unsur halini almaktadır. Dolayısıyla, sosyal dışlanma çok boyutlu bir kavram olarak ele alınmakta ve yalnızca geliri değil yaşanan dünyanın koşullarını belirleyen diğer göstergeleri de kapsamaktadır. Sosyal dışlanmanın her biri bir diğerini tetikleyen ve besleyen iktisadi, siyasi, kültürel ve mekânsal boyutları olduğu kabulünden hareketle, farklı boyutlardaki dışlanmaların kalıcılaştırıcı etkileşimi nedeniyle olumsuz koşulların süreklilik kazandığı kendi kendini besleyen döngülerin önemi ortadadır (Adaman ve Keyder 2007: 83).

Gelişmiş ülkelerden özellikle Avrupa'da yoksulluk ve sosyal dışlanma tartışmaları yurttaşların, istihdamın erozyona uğraması, uzun süreli işsizlik ve iş güvencesi olmayan işlerin yaratılması ile standart güvenceli istihdam fırsatlarından dışlanması, eğreti istihdam ile sosyal ve siyasal haklardan yoksunluk bağlamında ele alınmaktadır. Bu ülkelerde sosyal dışlanma riski en yüksek grupları ise gençler,

çocuklar, ayrımcılığa uğramış kadınlar, göçmenler ve özürllüer oluşturmaktadır (Sapançalı 2008: 13).

1.2.2.3. Göç

İnsanlık tarihinin ortaya çıkmasından itibaren var olan göç olgusu, çoğu bilim dalı için önem arz etmiş ve incelemeye değer bulunmuştur. Göç birçok etkiye sahip olup, birden fazla mekâna bağılı olarak değerlendirilmesi sebebiyle tanımlanması zor bir kavramdır. Genel anlam olarak bahsedilecek olunursa, fiziki anlamda yer değıştirme süreci olarak anlamlandırılabilir. Bu sürecin en iyi gözlemlendiğı mekânsal birimler kentlerdir. Zira kentler aldığı göçler ile bir yandan kırsal yoksulluğun taşındığı mekânlar olurken, öte yandan da kapitalist sistemin en temel ihtiyaçlarından olan ucuz işgücü ve tüketimin yoğunlaştığı mekânlar haline gelmiştir (Tümtaş ve Ergun 2014: 2-3) .

Başta kırdan kente olmak üzere değışik yerleşim alanları arasındaki göçler, yoksulluğu belirleyen temel unsurlardandır. Yoksulluk ve göç ilişkisi, çeşitli açılardan incelenebilecek çok yönlülüğe sahiptir. Toplumda yer alan grupların göçe dair yaklaşımlarında farklılıklar görülebilmektedir. Literatürde kırsal kesimde yaşayan yoksul bireylerin, refah artışı yaşayacaklarını umut ederek daha büyük şehirlere-kentlere doğru mekânsal hareketliliğe başvurdukları ve yaşanan bu sürece istinaden, yani kırdan kente göç sonucu kentsel yoksulluğun oluştuğunu savunan bir tez bulunmaktadır. Bu teze göre; kırsal kesimdeki yoksulların düşük gelir düzeyleri sonucu kentlere adeta itildikleri, göçlerin kent-kır kazanç farklılıklarının büyüklüğüne bağılı olarak artacağı ve hızlı göçlerin kentsel alanlardaki yavaş istihdam artışları karşısında hızlı bir enformelleşme ve buna bağılı olarak oluşan yoksullaşma süreci ortaya çıkmaktadır. Böylece kırsal yoksulluğun kentsel yoksulluğu oluşturduğu ve bu durumunda kentleşme ile yakından ilişkili olduğu öne çıkar. Bu konuda ortaya atılan bir diğere tez ise, yoksulluğun bireylerin mekânsal hareketliliğini engelleyici bir özellik olduğunu; kırsal kesimde yaşayan ve ekonomik anlamda yetersiz olan yoksul bireylerin yaşayabileceğı bu mekânsal hareketliliğin sonucunda ortaya çıkabilecek maliyetleri karşılamada güçlük yaşayacaklarını beyan eder. Bu sebepten kaynaklanarak yoksulların,

göçten en az faydalanabilecek kesim olduklarını savunmaktadır (Şenses 2003: 161-162).

Göç ile yoksulluk arasındaki ilişkinin karmaşıklığını destekleyen birçok örnek bulunmaktadır. Afrika ve Bangladeş örnekleri karşılaştırıldığında, hızlı nüfus artışının toprak üzerinde yarattığı baskı sonucunda artan yoksulluk Afrika'nın güneyinde kentlere göçün artmasına neden olurken Bangladeş'te böyle bir eğilim gözlenmemiştir. Göçün; göç eden yoksul bireylerin ve bu bireylerin ayrıldığı, göç sonunda yerleştiği yerleşim yerlerinin yoksulluk düzeylerini ne yönde etkileyeceğini belirlemek oldukça güçtür. İngiltere ve Galler'de yapılan bir araştırma, yoksulların yüksek gelirli kesimlere kıyasla daha az göç ettiklerini ve göçün birçok bireyin yoksulluktan kurtulmasına neden olduğunu ancak, göç alan yerleşim yerlerinde sosyal kutuplaşmaların oluştuğunu ortaya çıkarmıştır (Şenses 2003: 162).

Yaşam alanlarını terk etmek zorunda kalarak göç etme süreci yeni olumsuzluklar üretmekte ya da var olan olumsuzlukları daha da keskinleştirmektedir. Göç ve yoksulluğu ya da daha geniş anlam karşılığıyla yoksunluğu bu pencereden okumak mümkündür. Nitekim zorunlu göçle sonuçlanan sosyal hareketlilik genellikle yoksul/yoksun olma hali üretmekte ya da var olan bu hali derinleştirmektedir. Yaşanılan mekânda sosyo-ekonomik olarak yetersizken üzerine bir de başka bir mekânsal ölçekte yeni yaşam kurma çabaları genellikle yaşam koşullarının daha da zorlaşmasına neden olmaktadır. Yeni yaşam alanında temel olarak barınma ve istihdam süreçlerinde yaşanan sıkıntılar genel olarak tüm sosyal, kültürel, ekonomik ve politik süreçlerin uzağında kalma durumuna yol açabilmektedir (Tümtaş, Ergun 2014: 6).

1.2.3. Siyasal Nedenler

Yoksulluğun nedenlerinden biri olarak, siyasal nedenleri; demokrasinin var olduğunun kabul edildiği yönetimlerde sorumluluğun yetersiz ya da başarısız uygulanması, yolsuzluk, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması şeklinde sıralamak mümkündür. Bu doğrultuda demokrasi ve kalkınma birbirini tamamlayan iki unsurdur. Türk Dil Kurumu'na göre demokrasi, "halkın egemenliğine dayanan yönetim biçimi"

olarak tanımlanmaktadır⁴. Aristoteles’e göre demokrasi öncelikli olarak yoksulların çıkarlarını koruyan düzen iken, Platon’a göre ise eşitlik atfeden en az iyi olan siyasal düzen olarak tasvir edilir. Ayrıca Platon, şayet demokrasinin sapması durumu başa gelirse bunun bir kitle egemenliğine dönüşerek en kötü siyasal düzen olan zorbalığa evrileceğini savunmuştur (Aytaç ve Hatipler 2013: 80; Kuçuradi 1998: 21).

Demokratik yönetimlerin toplumda yaşayan bireylerin istek ve ihtiyaçlarına her zaman duyarlı olamaması sorumluluğun eksik olması başka bir deyişle o ülkede demokrasi açığı bulunması anlamına gelir. Bu noktada o ülkede yolsuzluk artar ve seçkin gruplar kendi çıkarları doğrultusunda o ülkeyi kötü yönetmeye başlar (Aytaç ve Hatipler 2013: 80). Yönetimin sadece kendi çıkarları gözeterek görevini yaptığı demokrasi açığı bulunan ülkelerde siyasal ve ekonomik haklardaki eşitsizliklerden kaynaklanan terör ile savaş ortamının oluşması kaçınılmazdır. Savaşlar sebebiyle yapılan savunma harcamaları, kamu harcamaları içerisinde incelendiğinde önemli bir paya sahiptir. Bir ülkenin savunma harcamalarını artırması, diğer ülkeleri de etkileyerek bir silahlanma yarışı başlatabilecektir. Savunmaya harcanan kamu kaynakları, yoksulluğu giderici etkisi yüksek olan, eğitim, sağlık, transfer harcamaları gibi önemli harcamalara ayrılan kaynakları azaltmaktadır. Ülkeler güvenliklerini sağlamadıkça, diğer harcamaların anlamı kalmamaktadır. Bu nedenle savaşların ve gerilimli ortamların, devlet kaynaklarını verimsiz olan savunma harcamalarına aktarılması, yoksullukla mücadeleyi hedef halinden çıkarmaktadır (Aytaç ve Hatipler 2013: 80; Kabakçı Karadeniz 2017: 174).

Kötü yönetim temelli yoksulluk açıklanmak istendiğinde verilebilecek örneklerden biri de Kongo’dur. 15. ve 16. Yüzyılda Kongo’ya gelen Portekizli ve Hollandalı ziyaretçiler buradaki “acınası yoksulluktan” dem vururlar. Modern Demokratik Kongo Cumhuriyeti yoksul kalmıştır, çünkü yurttaşları müreffeh bir toplum yaratacak temel teşvikleri oluşturan ekonomik kurumlardan yoksundur. Kongo’yu fakir kılan coğrafya, kültür ya da yurttaşlarının ve siyasetçilerinin cehaleti değildir, sömürücü ekonomik kurumlarıdır. Ülkeyi neredeyse tam bir yıkım noktasına getiren bu siyasal merkezietten yoksunluk, Kongo’nun Sahra-altı Afrika ülkelerinin çoğuyla paylaştığı

⁴Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_yanlis&view=yanlis&kelimez=100,01 Şubat 2018’de erişildi.

bir özelliktir. Ekonomik kurumlarda reform gerçekleştirilerek bireysel mülkiyet haklarının iyileştirilmesi Kongo halkını çok daha müreffeh bir konuma getirebilir. Tek gerçek güvence ise siyasal kurumlarda yapılacak bir değişiklik olabilir; çünkü bu sayede yurttaşlar vergilendirme biçimine ya da tüfekli askerlerin yaptıklarına dair onlara söz söyleme imkânı tanıyan bazı dengeleyici siyasal haklara kavuşabilirlerdi (Acemoğlu ve Robinson 2015: 89 – 90).

Sorumluluğun yetersiz uygulanmasında göz çarpan en önemli husus yoksul ülkelerin, toplumdaki güçleri ve otoriteyi ve bu güçlerin toplumda nasıl uygulanacağını tanımlayan bir anayasaya sahip olmamaları ve o anayasadaki kanunlara ve güçlerin ayırımına olan bağlılık alışkanlığı olan anayasalcılığı benimseyememiş olmalarıdır. Anayasa ve anayasalcılığın olmaması, kanunların tarafsızlığını bitirir ve keyfi uygulamaların başlamasına yol açar. Keyfi uygulamalar ve tarafsızlığın olmayışıyla ortaya çıkan yolsuzluk; sebep olduğu düşük büyüme oranları, zenginlerin lehine çalışan vergi sistemi, düşük sosyal harcamalar, eğitimde yaratılan eşitsizlikler gibi kanallarla gelir dağılımı eşitsizliğinin ve yoksulluğun artmasına neden olan önemli bir unsurdur. Yolsuzluk; bir yandan ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyerek doğrudan, diğer yandan gelir eşitsizliği vasıtasıyla ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyerek dolaylı olarak yoksulluğa neden olmaktadır (Aytaç ve Hatipler 2013: 80-81). Uluslararası saydamlık örgütü (Transparency International) tarafından hazırlanan Uluslararası Yolsuzluk Endeksi (Corruption Perceptions Index 2003) incelendiğinde yolsuzluğun daha çok fakir ülkelerde yoğunlaştığı görülecektir. Nitekim 2003 yılı verilerine göre, yolsuzluğun en az olduğu 50 ülke içinde, fakirlik sıralamasında ilk 50 içinde olan yalnızca 4 ülke vardır. Bunlar da Botswana, Namibya, Güney Afrika ve Kosta Rika gibi ülkelerdir (Şahin 2012: 131). Yolsuzluğun en az olduğu ülkeler sıralamasında, yalnızca fakir 4 ülkenin bulunması da yolsuzluğun yoksulluğu ne yönlü etkilediğini ve sebep olduğunu göstermektedir.

1.2.4. Coğrafi Nedenler

Yoksulluk bireylerin yaşadığı mekâna ya da bölgeye göre de değişkenlik gösterebilir. Coğrafya ve iklim nedeniyle farklılıklar, doğal afetler yoksulluğu etkileyebilen faktörler olarak ortaya çıkabilir (Kabakçı Karadeniz 2017: 172).

Coğrafya hipotezi, dünya eşitsizliğinin nedenlerine ilişkin genel kabul gören bir kuramdır. Bu hipotez, ülkelerin zengin veya fakir olarak ayrımlar yaşamalarının sebebinin coğrafi konumları kaynaklı olduğu savunmaktadır (Acemoğlu ve Robinson 2015: 52 – 54). Jared Diamond “Tüfek, Mikrop ve Çelik” isimli kitabında tarih boyunca gelişmiş ülkelere yönelik coğrafi bölgelerin, incelenmesi sonucu yoksulluğun temelinin coğrafi koşullarda sahip olunan eşitsizlikler kaynaklı olduğunu belirtir. Ülkelerin sahip oldukları teknoloji ve düzenlenmiş işgücü onların gelişimlerine katkı sağlıyor olsa da tarım ve yapılan tarımın türü insan eşitsizliğini anlamak için kilit noktayı oluşturmaktadır. Dünyadaki en iyi tarım ürünlerine ve evcilleşebilen hayvanlara sahip bölge “Bereketli Hilal” olarak adlandırılan bölgedir. İlk insanların avcılıktan, toplayıcılıktan yani tüketmenin haricinde üretebilme yetisini kazandığı, buğdayın ve arpanın hatta hayvanların evcilleştirilip üretimde kullanıldığı; bugünkü Doğu Akdeniz kıyıları, Mezopotamya bölgesini kapsayan “Bereketli Hilal” bölgesinde oluşmuştur. Diamond kitabında neden hala gelişmemiş olan Afrika’nın tarih öncesinde de aynı durumda olduğunu incelediğinde, sahip olunan tarım ürünlerinin çeşitliliğinin az, saklanmaya elverişsiz, protein bakımından yetersiz olduğunu fark eder. Tarımda yaşanan bu üretkensizlik; halkı, asırlardır aynı yöntemlerle çalışmaya mecbur bırakarak hayat tarzlarını sadece beslenme temelli olmaya zorlamaktadır. Tüm her şey aslında coğrafi şansa bağlıdır. Bugün Bereketli Hilal’in önemini kaybetmesinin tek sebebi çevrenin aşırı istismarıdır. Bu yönlü bakıldığında dahi coğrafyanın yoksulluk üzerindeki etkisi apaçık ortadadır.

Ülkeler arasındaki yoksulluk ve zenginlik açıklanmaya çalışıldığında kültür, iklim ve coğrafya gibi faktörler ülkelerin ekonomik başarısında belirleyici olmadığı görüşü de bulunmaktadır. Ülkeler arası örnekler verilecek olursa, Güney Kore ve Kuzey Kore’nin birbirine coğrafi olarak bu denli yakın olmasına karşılık ekonomileri incelendiğinde bu denli farklı duruşu ya da komşu oldukları ülkelerden farklı ekonomilere sahip olan Singapur, Malezya ve Botsvana gibi ülkeler görülebilir. Bu farklılıklar ülkelerin coğrafi konumlarındaki farklılıklarıyla değil, onların sömürgeleştirilme biçimleriyle ilgilidir (Acemoğlu ve Robinson 2015: 52-54). Yoksulluğun coğrafi nedenlerden çok ekonomik ve siyasal nedenlere bağlı olduğu da görülmektedir. Ekonomik anlamda gelişmiş bir bölgede işgücü ve sermaye yoğunlaştığı

gibi, yoksulluk da bunlara bağılı olarak azalmaktadır. Bölgeler arasında yaşanan farklılıklar yatırımların eşitsiz dağılımı ile ilgilidir.

1.3 Yoksulluk Türleri

Bireyin “yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanamaması ve ait olduğu toplumdaki refah düzeyine ulaşamaması” açılarından bakıldığında, birbirinden ayrı iki temel yoksulluk kavramıyla karşılaşılmaktadır. Bunlar mutlak ve göreceli yoksulluk kavramlarıdır. Ancak bu iki kavram haricinde içinde bulunulan ekonomik ve sosyal şartların zamanla değişime uğraması sebebiyle literatüre dâhil olan farklı yoksulluk türleri de mevcuttur.

1.3.1. Mutlak Yoksulluk

Yoksulluğun tanımlanabilmesi ve ölçülebilmesi için genel kabul edilen yaklaşım mutlak yoksulluk yaklaşımıdır. Tarihi 19. Yüzyılda İngiltere’de yapılan araştırmalara dayanan yaklaşım, en genel çerçevede yaşamın sürdürülebilirliği için minimum düzeyde, temel ihtiyaçların karşılanamaması şeklinde tanımlanabilir.

Gıda ve gıda dışındaki temel ihtiyaçlar esas alınarak, iki ayrı yöntemle açıklanabilmektedir. Sadece gıda harcamalarının esas alındığı yöntemde, bir insanın günlük alması gereken minimum kalori miktarı baz alınarak oluşturulan temel gıda maddelerinin bulunduğu sepetin maliyeti hesaplanır.

1990 yılında UNDP tarafından yapılan araştırmaya göre, kişi başına gereken kalori ihtiyacı ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlikleri ve konumlarına göre değişiklik gösterebileceği ortaya konulmaktadır. Yine bu araştırmada; gelişmiş ülkelerde kişi başına günlük kalori ihtiyacı 3390 iken aynı oran gelişmekte olan ülkelere 2480, gelişmemiş ülkelere ise 2070 olarak beyan edilmektedir (UNDP 1990, Aktaran: Coşkun ve Tireli 2008: 23-24). Örneğin, Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2008 yılı yoksulluk çalışmasında bu miktar günlük minimum 2100 kalori olarak belirlenmiştir.

Mutlak yoksulluk yaklaşımında uygulanan bir diğer yöntem de gıda dışındaki harcamaların dikkate alındığı temel ihtiyaçlar yaklaşımıdır. Böylece mutlak kavramı daha derin bir boyut kazanmaktadır.

Temel ihtiyaçlar iki unsur içermektedir. İlk olarak, bir ailenin özel tüketim için yeterli gıda, barınma, giyim ihtiyaçları ve bununla beraber eve ait belirli araç gereçler ve ev eşyası da dâhil olmak üzere mutlak minimum ihtiyaçlarını kapsar. İkincisi, toplumun geneli için sağlanacak temiz içme suyu, temizlik işleri, toplu taşıma, sağlık ve eğitim hizmetleri gibi temel hizmetleri kapsar⁵.

Kalori alımı ya da dengeli/düzenli beslenme maliyetleriyle açıklanan yaklaşım *Amerikan Yaklaşımı* olarak da geçmektedir. ABD hükümeti yoksulluk sınırını, Sosyal Güvenlik Kurumu ekonomisti Molly Orshansky tarafından 1963'te oluşturulan *Orshansky Skalası*'na göre hesaplamıştır. Bu gösterge çizelgesi dengeli ve düzenli beslenmenin maliyetini kullanır. Tabii bu fiyatlar dünyanın her yerinde farklılık göstermektedir. Bu sebepten araştırmacılar, tüketim ölçeği için sıklıkla "PPP doları" veya "Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP)" ifadesini kullanırlar. PPP doları, döviz alma gücünü ve hizmetlerin mali tutarını yansıtır (Beaudoin 2017: 16-17).

Dünya Bankası tarafından ülkeler arasında karşılaştırma yapılabilmesi için mutlak yoksulluk çizgileri parasal rakamlarla ifade edilmiştir. Kişiler temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek geliri elde edemezlerse yani elde edilen gelir mutlak yoksulluk sınırı üzerindeki parasal miktara ulaşamıyorsa yoksul sayılmaktadırlar.

Uluslararası alanda farklı satın alma pariteleri nedeniyle farklı mutlak yoksulluk çizgileri belirlemiştir. Buna göre azgelişmiş ülkeler için mutlak yoksulluk günde 1 dolar olarak kabul edilmiş, Latin Amerika ve Karayipler için 2 dolar, Doğu Avrupa ülkeleri için (Türkiye'nin de dâhil olduğu) 4 dolar ve gelişmiş sanayi ülkeleri içinse 14.40 dolar olarak belirlenmiştir (Akyüz 2006:204, Aktaran: Pehlivan 2010: 17). Ancak bu çizgiler, zaman içerisinde ekonomik gelişmelere oranlı olarak periyodik şekilde revize edilmektedir.

⁵ İstihdam, Büyüme ve Temel İhtiyaçlar: Bir Dünya Sorunu, http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/1977/77B09_355_engl.pdf, 08 Şubat 2018'de erişildi.

Oluşturulan yeni küresel yoksulluk çizgileri, temel gıda, giyim ve barınak ihtiyaçlarının dünya genelinde maliyetinin daha doğru bir resmini çizmek için güncellenmiş fiyat verilerini kullanmaktadır. Başka bir deyişle, bugünkü fiyatlarla 1.90 doların gerçek değeri, 1.25 doların 2005'deki fiyatıyla aynıdır⁶.

Örneğin; 2008 yılından beri 1.25 dolar olarak kullanılan küresel çizgi Ekim 2015 itibarıyla 1.90 dolar olarak güncellenmiştir. 2017 yılı için oluşturulan yeni güncelleme ise düşük gelirli ülkeler için 3.20 dolar, orta gelirli ülkeler için 5.50 dolar iken yüksek gelirli ülkeler için 21.70 dolar olarak belirlenmiştir (Weller 2017).

Aynı ev içerisinde yaşayan bireylerin bile aldıkları günlük kalori miktarları farklılık göstermekteyken tüm nüfus için ortak kalori miktarlarının kullanılması, mutlak yoksulluk yaklaşımı için sorun teşkil etmektedir. Kişilerin aldıkları kalori miktarları hesaplanırken yaş, cinsiyet gibi etkenler de dikkate alınmalıdır (Arpacıoğlu ve Yıldırım 2011: 63). İhtiyaçların zamana ve mekâna göre farklılaşabilmesi ve içinde bulunulan toplumun değerlerine göre değişebilmesi herkes için standart bir ihtiyaçlar listesini belirlemeyi güçleştirmektedir (Yüksel Arabacı 2017: 153). Kaldı ki, mutlak yoksulluk anlayışının rakamsal yanı olmasına rağmen temel ihtiyaçlar noktasında ekonomik, sosyal ve politik konularda ölçülebilir olmaktan uzaktır (Awad ve Israeli 1997:6, Aktaran Aytaç ve Hatipler 2013: 12).

1.3.2. Göreli Yoksulluk

Adam Smith göreli yoksulluğu; bireyin yaşamını sürdürebilmesi için gereken mutlak düzeydeki ihtiyaçlarını karşılayabiliyorken sahip olduğu kaynak yetersizliği sebebiyle, toplumda oluşturulmuş refah düzeyinin altında kalması durumu olarak tanımlamaktadır. Böylece anlaşılıyor ki göreli yoksulluk kavramı bireyin toplumsal bir varlık olmasını temel baz alarak, bireyin refah durumunu diğer bireylerle kıyaslamaktadır. Yine ona göre topluma sosyal açıdan katılımları engellenmiş olanlar göreli yoksuldurlar. Göreli yoksulluk türünün hesaplanmasındaki en önemli nokta,

⁶Dünya Bankası Küresel Yoksulluk Hattı Güncellemesi, <http://www.worldbank.org/en/topic/poverty/brief/global-poverty-line-faq>, 08 Şubat 2018'de erişildi.

toplumun refah düzeyinin hesaplanmasıdır (Gündoğan 2008: 43; Arpacioğlu ve Yıldırım 2011: 63). Görelî yoksulluğun ölçümünde refah ölçüsü olarak gelir ya da tüketim düzeyi seçilebilir. Toplam geliri belirli bir miktarın altında olanlar yoksul olarak kabul edilir. Örneğin Avrupa Birliği'nde, medyan gelirinin % 60'ının altında bir gelire sahip olanlar yoksul olarak kabul edilirler. Türkiye İstatistik Kurumu ise, harcama esaslı görelî yoksulluk sınırını, eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'si olarak tanımlamaktadır (Gündoğan 2008: 43).

Türkiye İstatistik Kurumu'na göre görelî yoksulluk açıklaması ise, toplumun geneline göre yapılan bir sınıflandırmada belli bir sınırın altında gelir ya da harcamaya sahip olan birey veya hanehalkı yoksul olarak kabul edilmektedir. Gelir düzeyi ya da harcama burada refah ölçüsü olarak belirlenebilmektedir. Yine TÜİK tarafından yapılan araştırmalar için incelendiğinde eşdeğer hanehalkı kullanılabilir medyan gelirlere göre dört farklı görelî yoksulluk sınırı belirlendiği görülebilmektedir. Medyan gelirin %40, %50, %60, %70'i olarak sınıflandırılmakta olup, şayet belirtilen sınırların altında eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelire sahip olan gruplar ise yoksul olarak tanımlanmıştır⁷.

Görelî yoksullar aslında gelirden tamamen yoksun olanlar değil, dar gelirli olarak ifade edilebilecek gelir yoksulu insanlar olarak ifade edilebilir. Bu gruba mensup bireyler sürekli bir gelire ve asgari hayat standardına sahip olsalar da sahip oldukları gelir çoğu kez ortalama refah seviyesinin altında kalacaktır. İlgili grup temel ihtiyaçlarını kısmi anlamda karşılasa dahi eğitim, sağlık, altyapı, sosyo-kültürel katılım ve sahip olunan barınma kalitesine yönelik ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz olanaklara sahip olmaktadır. Bu doğrultuda görelî yoksulluk sınırı, bir ulusun genel yaşam düzeyini yansıtmaması ve sahip olunan eşitsizlikleri açığa çıkarması hususunda önem taşımaktadır (Kule ve Es 2010: 264).

Mutlak yoksulluk yaklaşımına alternatif seçilebilecek bu yaklaşım türü, eşitsizliğin öznel ve nesnel sonuçlarını içermektedir (Aksan 2012: 12). Ancak bu

⁷ Türkiye İstatistik Kurumu Yoksullukla İlgili Tanımlar, http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/GYKA_2014/turkce/metaveri/tanim/yoksullukla-ilgili-tanimlar/index.html, 10 Şubat 2018'de erişildi.

yaklaşımında ülkenin toplam refah seviyesi düşük düzeylerde ise, hesaplanacak görelî yoksulluk sınırı, temel ihtiyaçları dahi karşılamaya yetmeyecek bir seviyede olabilecektir. Bu durumda mutlak yoksul oldukları halde görelî yoksul olmayacaklardır. Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun görelî olarak ele alınması bu nedenle sorunludur. Görelî yoksulluğa göre yapılan ülkeler arası karşılaştırmalarda nispeten düşük refah seviyelerine sahip ülkelerdeki yoksulluk oranlarının, daha yüksek seviyede refaha sahip ülkelere göre daha düşük çıkabilmesi gibi sorunlarla karşılaşılmaktadır (Yüksel Arabacı 2017: 154).

İktisatçılar, bireysel faydayı temel alan görelî yoksulluk yaklaşımına karşın geleneksel olarak, objektif bakış açısıyla mutlak yoksulluk yaklaşımını benimsemek eğilimindedirler. Sebebini ise bireylerin daima kendileri için neyin en iyi olduğunu değerlendirebilecek yetiye sahip olmadıkları düşüncesi olarak açıklarlar. Örneğin, yoksulluğun ölçümünde kullanılan birçok yöntem, objektif bakış açısıyla belirlenebilen mutlak yoksulluk yaklaşımı içinde asgari besin gereksinimi konusu üzerinde durmaktadır. Oysa kişiler tükettikleri yiyeceklerin miktarı ve türleri konusunda çok farklı değerlendirme ve tercihlere sahiptirler. Bu nedenle yoksulluğun tanımlanmasını kişilerin ve hane halkının değerlendirmelerine bırakan sübjektif yaklaşım ile yani görelî yoksulluk, yoksulluğun ölçülmesinde sorun ve karışıklıklara yol açabilmektedir (Aktan ve Vural 2002: 6).

1.3.3. Kırsal Yoksulluk

Kırsal alanda ve daha çok az gelişmiş ülkelerde rastlanan yoksulluk türü kırsal yoksulluk olarak adlandırılır.

Kırsal yoksulluk doğanın tahribatı, aşırı nüfus artışı ve erozyon olgularıyla birlikte ortaya çıkan ve küreselleşme ile birlikte uygulanan uluslararası tarım ve ticaret politikaları ile destek bulan bir olgudur. Uygulanan politikalar kırsal kesimde zor şartlar altında üretilen ürünlerde girdi eksikliği sebebiyle verimsizliğe bu doğrultuda da kalite sorununa neden olmaktadır. Böylece bu ürünlerin pazarlanmasında sorunlarla

karşılaşılmakta; bu durum da insanları işsizliğe ve yoksulluğa sürükleyerek kırsal yoksulluğun artmasına neden olmuştur (DPT 2006: 30).

Kırsal kesimde yaşayan yetersiz toprağı olan ya da hiç toprağı olmayan, nitelikli işgücü oluşturmamayan bireyler kırsal yoksulluğun temelini oluşturmaktadır. Bunlara ayrıca köylerde ve kırsal bölgelerde basit yöntemlerle mal ve araç üreten zanaatkârlar ve kent ile kırsal bölge arasında kalan ekonominin yeni gelişmeye başladığı yerlerde yaşayan bireyler dâhil edilebilir (Pehlivan 2010: 22). Kırsal yoksulluğu oluşturan bu bireyler grubunun genellikle hayvancılık, balıkçılık, ormancılık, küçük ölçekli sanayi ve hizmetler kesiminde olmak üzere yoğun olarak da tarım sektöründe çalıştıkları görülmektedir (Körükmez 2008: 273).

Ülke içerisinde yaşanan siyasi istikrarsızlıklar ve iç çatışmalar, ekonomiyi de derinden etkilediği için kırsal yoksulluğun artış göstermesinde de ön plandadır. Ancak ülkelerin ekonomileri iyi bir konumda olduğu varsayılsa ya da siyasi istikrara sahip olsalar da bireylerin yaşadıkları ayrımcılık, sosyal dışlanma gibi nedenler de onları yoksulluğa sürükleyebilir. Genel olarak kırsal yoksulluğun nedenleri; kırsal alanda yaşanan ikilik, kötü yönetim ve kırsal kesimi dışlayıcı şekilde oluşturulmuş sosyal ve iktisadi politikalar (Körükmez 2008: 274). Körükmez (2008: 274)'e göre bu nedenleri maddeler haline açıklayacak olursak;

Kırsal alanlardaki ikilik: kırsal alanlarda büyük toprak sahipleri ve ticari üretim sistemleri ile küçük toprak parçalarına sahip olan köylüler ile geçimlik tarım ekonomisi aynı anda bulunuyorsa gelir dağılımında eşitsizlik ve yoksulluk ortaya çıkabilir.

Kötü yönetim: ülkenin siyasi temelli yönetiminde hukuk devleti ilkesine uyulmuyorsa, şeffaf yönetim yerine aşırı merkezi yönetim sistemi uygulanıyorsa, bu ve bu gibi durumlar kırsal kesimdeki üreticilerin maliyetlerini artırıcı yönlü olarak kırsal kesimde yaşayan bireylerin mevcut yaşam standartlarında düşüşe neden olmaktadır.

Kırsal kesimi dışlayan iktisadi ve sosyal politikalar: Uygulanan politikalar kırsal kesimi dışlayan bazı politikalar (Altyapı yatırımlarında ve sosyal güvenlik

hizmetlerinin sunumunda kentlere öncelik verilmesi, ithalatın sübvansede edilmesi, sermaye-yoğun teknolojilerin emek-yoğun olanlara tercih edilmesi) bu kesimdeki yoksulluğu artırır.

1.3.4. Kentsel Yoksulluk

Mekânsal anlamda yoksulluk incelendiğinde; maddi yetersizlikler ve siyasal istikrarsızlıklar temelli oluşan nüfus hareketlerinin etkisiyle kentsel yoksulluk ortaya çıkmıştır. Ancak kentsel yoksulluk incelendiğinde sadece oluşan nüfus hareketlerini temel almak yeterli değildir.

Kırsal kesimden kentlere yönelen nüfus hareketleri, kentlerin sadece nüfusunun hızla artmasının ötesinde, kentlerin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısının da değişmesine yol açmıştır (Ertem 2015: 18).

Özellikle 2.Dünya Savaşı sonrası yaşanan ekonomik ve politik gelişmeler kentsel yoksulluğu ve bunun üzerine yaşanan literatürü geniş biçimde etkilemiştir (Körükmez 2008: 209). Ülkemizde de bu durum benzer biçimde bu süreci takip etmiştir. Değişik dinamiklere göre süre gelen göç hareketlerine (kırdan kente göç) bağlı olarak belirginlik kazanmış ve zaman içinde artış göstermiştir (Ertem 2015: 19). Türkiye’de 1945’li yıllardan günümüze yaşanan nüfus artışındaki hızlanma süreci ile birlikte Anadolu’daki kırsal kesime yönelik toprakların yani köylerde bulunan alanların artık bu nüfusa yeterli olmaması kırdan kente mekânsal hareketliliği başlatmış ve bu durum da içinden çıkılamayan sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Göçen insanların kente gelmeleri ve yerleşme amaçları, zamanla diğer sorunları da beraberinde getirmiştir. Bunların başında iş bulma gibi ekonomik sorunlarla kent toplumu ile uyum, barınma ihtiyacı kaynaklı kentleşme sorunu gibi sosyal ve kültürel süreçler gelmektedir (Çakır 2011: 211). Söz konusu kentleşme olgusu, doğal afet riski taşıyan vadi, dere yatakları, heyelan bölgeleri ve gecekondu gibi sağlıklı ve altyapı imkânları olmayan yerleşim bölgelerinin oluşmasına da yol açmıştır (Ertem 2015: 18).

Türkiye’de kırsal kesimde yaşayan bireyler, öncelikli olarak maddi imkânlarla sahip olma amacıyla İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyükşehirlere göç etmişlerdir. Son dönemde Türkiye’nin Güneydoğu bölgesinde yaşanan siyasi karışıklıklar ve iç çatışmalar sebebiyle İstanbul, İzmir, Ankara, Mersin, Adana, Antalya, Diyarbakır, Gaziantep gibi büyük kentlere hiç bir hazırlıkları olmaksızın kitlesel bir göç hareketi başlamış ve bu da kentsel yoksulluğun daha da artmasına neden olmuştur (Çınar 2015: 15) . Kentsel yoksulluğu besleyen diğer nedenler ise eğitim, sağlık, barınma, güvenlik, sosyal olanaklardan yararlanma gibi temel gereksinimlerin karşılanamamasıdır (Sipahi 2006: 177).

1.3.5. Diğer Yoksulluk Türleri

Aşırı/Ultra yoksulluk; gelirin tamamını harcadığı halde, mutlak yoksulluk kriterinde esas alınan günlük kalori miktarının yalnızca %80’ini karşılayabilenler “aşırı/ultra yoksul” olarak tanımlanmaktadır. Dünyada bu durumda olanlara ilişkin sayısal bilgi verilmemekle birlikte WHO ikinci bir kriter daha geliştirerek süre belirlemektedir. Ultra yoksulluk tanımının hemen hemen eş anlamlısı olarak Dünya Bankası’nca “*olağanüstü yoksulluk*” tanımı yapılmaktadır. Bu tanıma göre 1985 yılı satın alma gücü paritelerine göre kişi başına yıllık 270\$’ın altında geliri olanlar olağanüstü yoksullar (extremely poor) olarak sınıflanmıştır. Günlük 0.74\$ gelire sahip bu olağanüstü yoksulların sayısı ise 633 milyon kişi olarak belirtilmiştir (DPT 2001: 106).

WHO’ın belirlemesine göre ultra yoksulların yoksulluk durumlarının beş yıldan daha fazla sürmesi halinde onların durumlarının düzeltilmesinin olanaksız olduğu savunularak bu kategoridekiler “*kronik yoksul*” olarak tanımlanmaktadır. Yoksulların girdikleri bu kısır döngüyü kırma olanakları için oluşabilecek beklenti oldukça düşüktür (Akdemir 2018: 229; DPT 2001: 106).

Kronik yoksulluk; yoksulluğun süresi ile ilgili olan çok boyutlu ve karmaşık bir olgudur. Kırsal Alt Sahra Afrika’sı ve Güney Asya başta olmak üzere dünyadaki yaklaşık yarım milyar insanı etkilemektedir. Kronik yoksullar, uzun süreli, hatta

doğduklarından beri yoksunluk içinde olan ve çoğunlukla yoksulluk içinde ölen insanlardır. Yoksulluğun kronik hale gelmesi için en az beş yıl sürmesi gerektiği kabul edilmektedir (Yüksel Arabacı 2017: 155-156).

Kronik yoksulluk, bireylerin yaşamı için gerekli yiyecek, içecek gibi biyolojik ihtiyaçların yanında barınma, sağlık ve eğitim gibi bireysel, sosyolojik, toplumsal yaşama katılmada ve kendini gerçekleştirmede karşılaşılan güçlükleri de içeren bir yoksunluk olgusunu ifade etmektedir. Bireysel ya da hane halkı olarak şiddetli bir biçimde yaşanan ve gelecek nesillere aktarılan yoksulluk anlamına gelmektedir (Ertem 2015: 20-21).

Kadın yoksulluğu; kadınların işgücüne katılma oranlarının düşük olması, görece düşük ücretli işlerde çalışmaları, işgücü piyasasında ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaları gibi unsurlar, yoksulluk oranının görece yüksek olduğu reisleri kadın olan hane halklarının sayısındaki önemli artışla birleşerek yoksulluğun feminize olması yani kadınlaşması eğilimini artırarak, kadın yoksulluğu kavramını ortaya çıkarmıştır (Şenses 2003: 142).

Geçici yoksulluk; kısa vadeli ve kalıcı olmayan yoksulluk anlamına gelmektedir. Geçici yoksullukta; yaşam standardında yaşanan ani ve bir kerelik düşüşler söz konusudur (Aytaç ve Hatipler 2013: 14).

Yapabilirlik yoksulluğu; ülke ya da toplum içinde temel insani yapabilirliklerin bulunmamasıdır. Yapabilirlik yoksulluğunda temel nokta; ülke ya da toplumda bireylerin uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmesi, bireylerin okuryazar olması ve bireylerin özgürce toplumlarına katılabilmek konusunda fırsat ve kapasiteye sahip olmasıdır. Yapabilirlik yoksulluğunun bir diğer adı da *kapasite yoksulluğu*dur (Aytaç ve Hatipler 2013: 14).

Yeni yoksulluk; Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkmıştır. Oluşan yeni tüketim ve üretim boyutlarıyla değişerek gelişmiştir. Bu oluşumdaki bazı etkenler; istihdam sorunlarında yaşanan artışlar, istihdam sağlansa bile geçim şartlarında yaşanan

zorluklar, sektördeki iş olanaklarının azalması ve kentleşme çabasıyla oluşan gecekondulaşma süreci olarak sıralanabilir. Yeni yoksulluk kavramının en belirgin özelliği enformel sektörün yaygınlaşması ve istihdam probleminin ortaya çıkmasıdır (İncedal 2013: 28 – 29).

Nöbetleşe yoksulluk; kavramında yoksulluk bir süreç içerisinde ele alınmakta olup toplumsal ilişkiler temel alınmaktadır. Bu kavrama göre doğru kaynakları ve kanalları kullanan yoksul bireyler, yoksulluklarını yeni gelen diğer yoksul bireylere devrederler. Bu yaklaşıma göre, kentte yaşayan yoksul bireyler işgal ettikleri arazileri kente göç eden yeni yoksullara kiralar ya da satar ve dolayısıyla zaman içerisinde yoksulluktan kurtularak yoksulluklarını yeni gelen bireylere devrederler (Işık ve Pınarcıoğlu 2009: 79).

1.4. Yoksulluğu Ölçme Yöntemleri Ve Bileşik Yoksulluk Endeksleri

Yoksulluğun ölçülmesinde atılacak ilk adım kimlerin yoksul olarak kabul edileceğidir. Bunun için öncelikle güvenilir varsayımlara dayanarak yoksullar tanımlanmalı ve daha düşük bir seviyede bulunanların yoksul sayılacakları asgari sınır (yoksulluk sınırı ve benzeri) belirlenmelidir. Gelirlerinin kaynakları, hane halkı büyüklüğü, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma durumları ve sosyal dışlanma ve ayrımcılığa maruz kalıp kalmadıkları gibi yoksullarla ilgili bilgiler toplanmalıdır. Yoksulluk konusundaki tüm analizlerdeki ortak nokta yoksulluk sınırının oluşturulmasıdır. Yoksulluk sınırının temel amacı yoksul olanla yoksul olmayanların tespit edilmesi ya da başka bir ifadeyle, yoksul olanların toplam nüfus içindeki oranının belirlenmesidir (Aktan ve Vural 2002: 18 - 19).

Yoksulluk sınırı kavramı ilk olarak İngiltere'deki ailelerin, çocuklarına ait okul masraflarını ödemelerine ilişkin yaşadıkları zorlukları ölçmeyi hedefleyerek İlkokullar Yasası kapsamında eğitim müdürlükleri tarafından 1870 yılında ortaya çıkarılmıştır. Daha sonra 1887 yılında Booth bu eğitim harcı incelemelerinden faydalananarak, “yoksul” ve “çok yoksul” ayrımı ile iki yoksulluk sınırını belirlemiştir. 1899 yılına gelindiğinde

ise, Rowntree İngiltere-York şehri için yaptığı çalışmasında Booth'un bu "sınır" çalışmasına atıfta bulunarak yeni bir yoksulluk sınırı oluşturmuştur. Bu sınırdaki temel beslenme ve diğer yaşamsal ihtiyaçları karşılamaya yetecek gelir düzeyi belirlenmiştir. Oluşturulan bu düzey bir yoksulluk sınırı olarak kabul edilerek, sınırın altında kalanlar yoksul olarak tanımlanmıştır.

Yoksulluğun ölçülmesi; yoksulluğu önleme politikalarının başarı çizgisinin belirlenmesi, hane halkı ve bireylerin ekonomik durumları hakkında bilgi edinilmiş olması ve yoksullukla mücadele hedeflerini doğru belirlemek için gereklidir (Aytaç ve Hatipler 2013: 18).

1.4.1. Genel Yoksulluk Türlerine Göre Yoksulluğun Ölçümü

En genel anlamı ile yoksulluk, insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumunu ifade eden mutlak ve göreceli bir kavramdır. Yoksulluk ölçümleri bireylerin yaşadıkları toplumda belirlenen refah düzeyinden başlayarak derinleşir. Daha derinlemesine bilgi edinebilmek için yoksulluk bileşenlerine yönelik hesaplamalara ihtiyaç duyulur (Özdemir 2017: 183-184).

- *Mutlak Yoksulluk Ölçümü*; mutlak yoksulluk tanımı çerçevesinde, minimum tüketim ihtiyaçlarının (temel gıda ve gıda dışı bileşenler) maliyeti mutlak yoksulluk sınırını oluşturur. Mutlak yoksullukta öncelikle bireyin günlük alması gereken kalori miktarına bağlı olarak temel gıda maddelerinden oluşan "gıda sepeti" maliyeti hesaplanmaktadır. Bu gıda sepetinin maliyeti "gıda yoksulluk sınırını" oluşturur. Bunun haricinde gıda dışı tüketim mallarının maliyeti de eklenerek "gıda dışı yoksulluk sınırı" da belirlenebilmektedir

- *Göreceli Yoksulluk Ölçümü*; hane halkı ya da bireylerin yaşadığı toplumun sahip olduğu refah düzeyinin yoksulluk sınırını oluşturduğu kabul edilmektedir. Göreceli yoksulluk türünde ölçümü gerçekleştirebilmek için öncelikle topluma dair refah düzeyinin belirlenmesi gerekmektedir. Aynı zamanda göreceli yoksulluğun sınırını da

oluşturan bu refah düzeyi tüketim harcamaları ya da gelir düzeyi baz alınarak belirlenebilmektedir.

1.4.2. Gelire Dayalı Yoksulluğun Ölçümü

Gelir yoksulluğunun teorik ve pratik ölçümü, ilk düzeyde üç değişkenli bir fonksiyon olarak yorumlanabilir. Bunlar; gelir yoksulluğunun ölçülmesinde en basit ve genel yöntem olan Kafa Sayım Oranı Endeksi(H); yoksulluk sınırının altındaki orantılı mesafeyi ortalama olarak tanımlayabilen Gelir(Yoksulluk) Açığı Oranı(I) ve yoksullar arasındaki eşitsizliği ölçen özellikli ölçüm yöntemleri olarak Sen ve FGT endeksleri olarak sıralanabilir (Özdemir 2017: 188).

1.4.2.1. Kafa Sayım Oranı Endeksi

Yoksulluğun ölçülmesinde bilinen en eski ve en yaygın olarak kullanılan endeks, kafa sayım endeksidir. Bu endekste, belirlenen yoksulluk sınırı altında kalan kişilerin toplam nüfusa oranı belirlenmektedir.

Q = Yoksulluk Sınırı Altında Bulunan Toplam Nüfus

N = Toplam Nüfus

H = Kafa Sayım Oranı Endeksi

Buradan yola çıkılarak, kafa sayım endeksi (H) ; $H = Q/N$ 'dir. Booth ve ondan etkilenen Rowntree de bu endeksi kullanmışlardır.

Bu endeksin, yoksul insan sayısını dikkate almadığı, yoksulluk sınırının hemen altındaki bir kişiyle onun çok altındaki bir kişi arasında ayırım yapmadığı ve yoksul kitle içindeki gelir dağılımına duyarsız kalarak yoksulluğun derecesini ölçemediği sebeplerine dayandırılarak yetersiz bulunmuştur (Şenses 2003: 65-66). Sen, kafa sayım endeksini iki aksiyomatik düzeyde eleştirmiştir. Bunlar;

Tekdüze Aksiyomu (Monotonicity): Diğer şeyler sabitken, yoksulluk sınırının altındaki bir kişinin gelirindeki azalma genel yoksulluğu artırır.

Transfer Aksiyomu: Diğer şeyler sabitken, alt gruptaki kişilerden yoksulluk sınırındaki daha zengin kişilere saf gelir transferi yapılması yoksulluk ölçümünü artırır (Sen 1979:220, Aktaran Özdemir 2017: 188).

Yöneltelen yoğun ve birçoğu haklı eleştirilere karşın, veri sorunlarının aşılmasına olanak sağladığı ve kolayca hesaplanabildiği için gerek uluslararası kuruluşlar ve gerekse de uluslararası düzeyde, bağımsız araştırmacılar tarafından hala yaygın olarak kullanılmaktadır (Şenses 2003: 68).

1.4.2.2.Yoksulluk Açığı Endeksi

Yoksulluk Açığı Endeksi, yoksulluk sınırının altına düşen bireyleri, yoksulluk sınırına göre oranlayan bir ölçümdür. Bu ölçümdeki maksat, yoksul bireyleri yoksulluk sınırına yaklaştırmak için gereksinim duyulan transferin genişliğini tespit etmektir. Böylece yoksul bireylerin gelirini yoksulluk sınırına yaklaştıracak destekleme miktarı/politikası hakkında genel bir değerlendirme yapmak mümkün olabilmektedir (Özdemir 2017: 190-191).

Yoksulluk açığı oranı hesaplanmak istendiğinde öncelikle gelir açığı hesaplanır. Bireyin gelir açığı, belirlenen yoksulluk sınırı ile bireyin geliri arasındaki farka eşittir. Bu oran kullanılarak, yoksulluğa dair derinlik ölçülebilmektedir. Yoksulluk oranının, yoksulluk sınırına olan hassasiyetinin azaltılabilmesi hedeflenir.

Ancak bu endeks de Kafa Sayım Oranı Endeksi gibi, yoksullar arasındaki gelir dağılımını göz ardı etmekte, yoksulluk çeken insanların içindeki bulundukları şartların ve yoksulluk sorununun şiddetini net olarak yansıtmakta yetersiz kalmaktadır (Arpacıoğlu 2012: 17).

1.4.2.3. Sen Endeksi

Sen Endeksi, 1976 yılında Amartya Sen tarafından kafa sayım oranı endeksi, yoksulluk açığı oranı endeksi ve yoksullar arasındaki gelir dağılımı farklılıklarının birleşiminden oluşturulmuştur. Endeksi formülle gösterecek olursak;

$$P_s = H [I + (1 - I) G]$$

- Yoksul Kişi Oranı (H)
- Yoksulluk Açığı Oranı (I)
- Yoksullar Arasındaki Gelir Dağılımı (Gini Katsayısı - G)

Tartılı (ağırlıklı) bir yoksulluk ölçüm yöntemi olan Sen Endeksi de Gini katsayısı gibi 0 ve 1 arası değerler alır. Yoksullar arasında tam eşitsizlik durumunda Sen Endeksi 1 olurken, yoksullar arasında tam eşitlik durumunda endeks 0 olur (Özdemir 2017: 196).

Eğer endeks değeri 0 ise, bütün hane halkları yoksulluk sınırı üzerinde demektir, şayet değer 1'e eşitse bütün hane halklarının gelirleri sıfır demektir.

Sen Endeksinin en önemli katkısı, “yoksul bir hane halkının geliri düştüğünde yoksulluk endeksinin artması gerekir” ve “yoksul bir hane halkından daha yüksek gelirli yoksul bir hane halkına gelir transfer edildiğinde yoksulluk endeksinin artması gerekir” aksiyomlarının koşullarını yerine getirerek Kafa Sayım Oranının kimi temel eksikliklerini gidermesi olmuştur (Şenses 2003: 66).

1.4.2.4. Foster Greer Thorbecke (FGT) Endeksi

1984 yılında Foster, Greer ve Thorbecke tarafından oluşturulan bu endeks, bireyin gelir açığı ölçümünün sadece yoksulluk sınırına ve kendi gelirine bağlı olduğunu savunur.

Foster-Greer-Thorbecke endeksinin önemli katkılarından birincisi, toplam yoksulluğu değişik alt gruplara ayrıştırabilmesi ile ilgilidir. Bu endeks yoluyla, yoksul kitle birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış değişik sosyoekonomik veya bölgesel gruplara bölünebilmekte ve bunlara ilişkin yoksulluk oranları ayrı ayrı hesaplanabilmektedir. Alt gruplara ilişkin endeksler alt grupların nüfus paylarıyla ağırlıklandırılarak toplandığında da toplam yoksulluk oranı olarak gözlenebilmektedir. Böylelikle, yoksulların sayısının ötesinde, yoksulluğun derinliği ve değişik gruplar arasındaki göreceli yoğunluğuna ilişkin bilgilere ulaşılmış olmaktadır. Bu endeksin önemli bir diğer katkısı ise yoksul grupların

gelirlerindeki artışların diğer gruplardaki artışlara kıyasla daha fazla fayda sağlayacağı yaklaşımıyla yoksulluğa karşı tepkinin derecesine koşut olarak artan bir yoksulluk tepkisi katsayısı içermesinden ve bölüşüm sorunlarına duyarlı olmasından kaynaklanmaktadır (Şenses 2003: 67). Endeksi formülle gösterecek olursak;

$$P\alpha(y, z) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^q \frac{(z - y_i)^\alpha}{z^\alpha}$$

z; Yoksulluk Sınırı

y_i; En Düşük Geliri

n; Toplam Nüfusu

q; Yoksul Kişi Sayısını

α ise Yoksulluktan Kaçınma Parametresidir. FGT için $\alpha \geq 0$ 'dır.

FGT yoksulluk ölçümünde “ yoksulluktan kaçınma (α) ” parametresinin değeri

$\alpha = 0$ için; Kafa Sayım Oranı Endeksi

$\alpha = 1$ için; Yoksulluk Açığı Endeksi

$\alpha = 2$ için; Yoksulluk Açığının Karesini belirtir.

1.4.3. Bileşik Yoksulluk Endeksleri

Yoksulluk tanımından da belli olduğu üzere çok yönlü bir kavramdır. Bu sebepten dolayı yoksulluk açıklanmaya çalışıldığında tek bir kıstas üzerinden hareket etmek doğru olmayacaktır.

Yoksulluk açıklanmaya çalışıldığında gelir ve tüketim harcamalarına ilişkin verilerin başta sağlık ve eğitim olmak üzere diğer sosyoekonomik göstergelerle desteklenmesi ve bu kıstaslardan birkaçının birlikte kullanılarak karma(bileşik) göstergeler oluşturulması gerekmektedir (Şenses 2003: 99).

1.4.3.1. İnsani Gelişmişlik Endeksi

Bileşik ölçütler arasında en çok ilgiyi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı(UNDP) tarafından geliştirilen ve ölçüm yöntemleri zaman içinde kimi

değişikliklere uğrasa da 1990 yılından bu yana kullanılmakta olan İnsani Gelişme Endeksi (İGE) 'nin çektiği söylenebilir (Şenses 2003: 100).

İnsani Gelişme Endeksi, ülkelerin gelişmişliklerinin değerlendirilmesinde yalnız ekonomik büyümenin değil, insanların kapasitelerinin(yapabilirliklerinin) nihai kriter olması gerektiğini vurgulamak için oluşturulmuştur (Özdemir 2017:201). Bu endekse dair mevcut olan kuramsal temelin kaynağı ise A.Sen'in "yeterlilikler" olarak açıklanabilecek "capabilities" kavramıdır. Endekste mevcut olan insani kapasiteleri oluşturan kriterler, belirli maddelerden oluşturularak sınırlandırılmış görünse de bireylerin yeterliliklerini oluşturabilecek gücün kaynağını kapsamaktadır.

Endeks, iyi ve uzun yaşam, bilgiye erişim ve yüksek yaşam standardı esasına dayalı bir insani gelişme tanımından yola çıkarak gelir, eğitim ve sağlık göstergelerinden oluşmakta, sosyoekonomik göstergeleri ekonomik büyümeyle ilişkilendirmekte ve gelişmiş ülkeler ve az gelişmiş ülkelerin durumlarını birlikte izleyerek uluslararası kıyaslamalar yapılabilmesine olanak sağlamaktadır (Şenses 2003:100). Aynı zamanda bu endeks; ekonomik, sosyal ve politik özgürlük, şiddete karşı koruma ve güven gibi yüksek insani değerleri bünyesinde barındırmaktadır. İnsani gelişme endeksi ekonomik döngülerden çok yaşam kalitesi üzerinde durmaktadır (Doğan ve Tatlı 2014: 100).

İnsani gelişme endeksi hesaplanmak istendiğinde, hesaplanması 3 adımdan oluşturulmuştur (UNDP 1990: 109). İlk adım olarak bir ülkede yaşanan yoksunluğun ölçümünün üç temel değişkeni; yaşam süresi (X_1) okuryazarlık (X_2) satın alma gücü paritesine göre ayarlanmış kişi başı gelir (X_3) verilerini tanımlamaktır. Gerçek değerleri verilen üç değişkenin her biri için bir maksimum ve bir minimum değer belirlenir. Ülkenin yoksunluğunun ölçümü, maksimum ve minimum değer arasındaki farkın sıfır ve bir arasındaki değer ile açıklanmaktadır. Böylece, yoksunluk göstergesi olan I_{ij} için, i ülkesiyle ilgili j değişkenine göre şöyle tanımlanır:

$$I_{ij} = \frac{(\max_j X_{ij} - X_{ij})}{\max_j X_{ij} - \min_j X_{ij}}$$

İkinci adım bu üç göstergenin basit bir ortalaması alınarak ortalama yoksunluğu (I_{ij}) tanımlamaktır.

$$I_{ij} = \sum_{i=1}^3 I_{ij}$$

Üçüncü adımda ortalama yoksunluğun birden farkı alınarak insani gelişme endeksinin ölçümü hesaplanmaktadır.

$$(IGE)_j = (1 - I_j)$$

Endeks, sıfır ve bir arasında değerler almaktadır. Endeksin aldığı değerin yüksekliği kalkınma seviyesinin de yüksekliğine işaret eder.

İnsani gelişmişlik endeksi temelinde yer alan sağlık(uzun ve sağlıklı bir yaşam), eğitim(bilgiye ulaşabilme), insancıl yaşam standardı unsurları Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 2004 yılı raporunda verilen şematik göstergeyle açıklanacak olunursa; bu durum aşağıdaki gibidir:

Tablo 1.1: İnsani Gelişme Endeksi Bileşenleri

İNSANİ GELİŞME ENDEKSİNİN BİLEŞENLERİ				
BOYUT	Uzun ve Sağlıklı Yaşam	Bilgi		İyi Bir Yaşam Standardı
GÖSTERGELER	Doğumda Yaşam Beklentisi	Yetişkin Okuryazarlık Oranı	Bileşik Okullaşma Oranı	Kişi Başı GSYİH (s.a.g.p \$)
		Yetişkin Okuryazarlık Endeksi	Bileşik Okullaşma Endeksi	
BOYUT ENDEKSİ	Yaşam Beklentisi Endeksi	Eğitim Endeksi		GSYİH Endeksi

Kaynak: UNDP 2004: 258.

Uzun ve sağlıklı bir yaşam boyutu doğumda yaşam beklentisi ile ölçülmektedir. Bilgiye erişim boyutunda ise iki ayrı göstergenin birleştirilmesi söz konusudur. Bunlardan biri yetişkin okur-yazar oranı olup formüle 2/3 katsayısı ile ağırlıklandırılarak yansıtılır. İkinci gösterge olan bileşik (ilk, orta ve yükseköğretim) okullaşma oranı ise, 1/3 katsayısı ile ağırlıklandırılmıştır. İyi bir yaşam standardını ölçebilmek için, kişi başı GSYİH (satın alma gücü paritesine göre düzeltilerek kullanılmaktadır. Öncelikle tüm bu boyutlar için birer endeks yaratılması gerekmektedir (Beken 2006: 51).

Bu üç parametre puanları(uzun ve sağlıklı yaşam, bilgi, iyi bir yaşam standardı) daha sonra geometrik ortalama kullanılarak bileşik bir endeks içinde toplanır ve İGE endeksi hesaplanır. Her bir parametre hesabında minimum ve maksimum değerler kullanılır (Özdemir 2017: 202). Parametre hesabındaki minimum ve maksimum değerler, tablodaki gibidir:

Tablo 1.2: İnsani Gelişme Bileşenleri Maksimum ve Minimum Değerleri

		Minimum Değer	Maksimum Değer
Sağlık	Yaşam Beklentisi (Yıl)	20	85
Eğitim	Beklenen Okullaşma Süresi	0	18
	Ortalama Eğitim Süresi	0	15
Yaşam Standardı	Kişi Başı Gayri Safi Milli Gelir (Satın Alma Gücü Paritesine Göre \$, 2011)	100	75.000

Kaynak: UNDP 2015: 2

1.4.3.2. İnsani Yoksulluk Endeksi

İnsani Yoksulluk Endeksi (Human Poverty Index – HPI), yaşam kalitesinde yoksunluğun farklı özelliklerini içeren bileşik bir endeks ile bir toplumdaki yoksulluğu ölçmeye çalışmaktadır. İnsani Yoksulluk Endeksi, İnsani Gelişme Endeksi ile aynı temel insani gelişim kıstaslarını kullanarak mevcut yoksunluğu ölçmektedir. Bu doğrultuda iki farklı insani yoksulluk endeksi hesaplanmaktadır (Tosuner 2007: 23).

İnsanî Yoksulluk Endeksi-1 (İYE-1) gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğu ölçmektedir. İYE-1 dört boyutta yoksunluğu değerlendirmektedir:

- Doğumda 40 yaşına kadar yaşamama ihtimali ile ölçülen uzun yaşam beklentisi
- Okuryazar olmayan yetişkin oranı ile ölçülen bilgi düzeyi
- Kaliteli su kaynakları kullanmayan insanların oranı
- Beş yaşından küçüklerde düşük kiloluların oranı ile ölçülen ekonomik yoksulluk durumu (UNDP 2001: 14, Aktaran Coşkun ve Tireli 2008: 28).

İYE-2, hakkında daha çok verinin bulunduğu seçilmiş OECD ülkelerindeki insani yoksulluğu ölçmektedir. İYE-1 deki ölçülere ek olarak sosyal dışlanma ölçüsünü de kullanır. Ölçümde kullanılan endeksler:

- Uzun ve sağlıklı bir yaşam: Erken yaşta ölüm riski, doğumda 60 yaşına kadar yaşamama beklentisi ile ölçülür.
- Bilgi düzeyi: Okuma ve iletişim dünyasından kopuş, okuryazarlık becerilerinden yoksun olan yetişkinlerin (16-65 yaş arası) oranı ile ölçülür.
- İyi bir yaşam standardı: Yoksulluk sınırının (medyan hane halkı harcanabilir gelirinin % 50'si) altında kalan insanların sayısı ile ölçülür.
- Sosyal dışlanma: Uzun süreli işsizlik oranıyla (12 ay ve daha uzun) ölçülür (UNDP 2005:342, Aktaran Arpacıoğlu 2012: 24).

Ancak insani yoksulluğun ölçülemeyen birçok yönü de bulunmaktadır. Bunlar politik özgürlük eksikliği, karar alma süreçlerine katılamama, kişisel güvenliğin yokluğu ve toplumsal yaşama katılamamadır. Bu göstergeleri ölçmenin mümkün olmaması sebebiyle bileşik endekse alınmaları zor olacağı için endekste bu yönlerde eksiklikler olması mümkündür (Tosuner 2007: 23).

1.4.3.3. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi

UNDP, 2010 yılındaki İnsani Gelişme Raporunda, daha önceki yıllarda kullandığı insani yoksulluğu açıklamak için kullandığı endeksi çok boyutlu bir bakış açısıyla değerlendirerek; İnsani Yoksulluk Endeksi'ni Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE) ile ölçmeye başlamıştır. Bu endeks, aynı hane içinde eğitim, sağlık ve diğer yaşam standardı alanlarında yaşanan birden fazla yoksunluğu ölçmektedir. Hane halkı anketlerinden elde edilen mikro verileri kullanarak sağlık, eğitim ve yaşam standartlarında bireysel düzeyde var olan yoksunluğun tespit edilmesinin hedeflendiği bu endeks, ÇBYE aynı zamanda yoksunluklar ve hangi alanlarda daha kronik bir hal aldıklarını da ortaya koymaktadır. Bu endeksin içerdiği sağlık, eğitim ve yaşam standardı boyutlarındaki ciddi eksiklikler, yoksunlaşmış kesimlerin kaç bireyden oluştuğu ve yoksunluklarının derecesi gibi verileri de içerecek şekilde ölçümlenmektedir. ÇBYE bölgeler, etnik ve diğer grupların özelliğini taşımakta ve farklı boyutlara göre de yeniden oluşturulabilmektedir. Ayrıca ulusal kullanımlar için uyarlanabilmektedir. Bu yeni endeks yoksulluğa geniş perspektiften bakılmasına imkân sağlamaktadır. Çünkü yoksulluğu çağdaş pişirme yakıtı, temiz su ve temel sağlık

hizmetlerine erişim gibi farklı değişkenler kullanarak çok boyutlu olarak değerlendirme imkânını vermektedir (Doğan ve Tatlı 2014:118-119).

1.4.3.3. Toplumsal Cinsiyet İle İlgili Endeksler

Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (TCGE): bu endeks adından da anlaşılacağı üzere, yoksulluk konusuna toplumsal cinsiyet açısından yaklaşmaktadır. İnsani Gelişme Endeksi'ndeki mevcut olan temel göstergeleri kadın ve erkeklerin ulaştıkları oranlar doğrultusunda değerlendirmektedir (Şenses 2003: 103). TCGE hesaplanması için, kadın ve erkekler için ayrı ayrı İGE hesaplanması ve bu iki endeksin karşılaştırılması gerekir. Yine İGE de olduğu gibi uzun ve sağlıklı yaşam, bilgiye erişim ve insanca yaşam standardı temel alınır. Kadın ve erkek için ayrı ayrı İGE hesaplandıktan sonra kadınlar için hesaplanan İGE katsayısı, erkek için hesaplanan İGE katsayısına bölünerek Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (TCGE) bulunur (Özdemir 2017: 203).

Hesaplanmasında kullanılan minimum ve maksimum değerler için sadece kadınlarda doğumdan itibaren yaşam beklentisi ve erkeklerde doğumdan itibaren yaşam beklentisinde ayırım yapılmıştır. Kadınlarda doğumdan itibaren yaşam beklentisi maksimum 87,5 iken minimum 27,5 yaştır. Erkeklerde doğumdan itibaren yaşam beklentisi maksimum 82,5 iken minimum 22,5 yaş olarak belirlenmiştir.

Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi(TCGE), Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi(TCEE) ile yakından ilgilidir. TCGE grupları, cinsiyet eşitliğinden (100)mutlak sapmalara dayanmaktadır. Cinsiyet eşitsizliği 5 grupta sınıflandırılmıştır. 1.grup eşitsizliğin en az olduğu 5.grup ise en fazla eşitsizliğin olduğu grubu temsil eder (Özdemir 2017: 204).

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi (TCEE): kadın ve erkeği; sağlık, güç(yetki) ve işgücü piyasasındaki konumuna göre ölçüp karşılaştıran bir göstergedir. Üç boyutlu parametre üzerine yapılandırılan endekste sağlık boyutunu üreme sağlığı temsil eder. Bu kapsamda anne ölüm oranları ve yetişkin doğum oranları kadın üreme

sağlığı endeksini oluşturur. Güç(yetki) boyutunda ise en az ortaokul eğitimi almış kadın ve erkek karşılaştırması ile siyasette(mecliste) kadın ve erkek temsilci(milletvekili) sayısı dikkate alınır. İşgücü piyasası boyutunda ise kadın ve erkeğin işgücüne katılım oranları merkezli hesaplar kadın ve erkek için işgücü piyasası endekslerini oluşturur. Tüm bu endekslerin bileşiminden ise Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi hesaplanır (Özdemir 2017: 204-205). Endeks 0 ve 1 arasında değer alır. Değerin “0” olması kadın ve erkeğin eşit olduğunu gösterirken, 1 değeri ise iki cinsiyet arasındaki eşitsizliğin en üst noktasını göstermektedir (Doğan, Tatlı 2014: 116).

II. BÖLÜM

2.YOKSULLUKLA MÜCADELE

Tanımı, mücadele stratejileri ve ölçüm yöntemleri bakımından başta Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası olmak üzere; uluslararası birçok örgüt öncülüğünde belli bir standarda kavuşturulmaya çalışılan yoksulluk, insanlığın var olduğu günden bugüne kadar, gerek gelişmiş gerekse azgelişmiş ülkelerin karşı karşıya kaldığı en önemli sorunların başında gelmektedir (Zanbak 2017: 211). Bu önem arz eden sorunla mücadele etme fikri ekonomik unsurlarla beraber; siyasal yapı ve içeriğindeki siyasi partilerin, sivil toplum kuruluşlarının birbirleri arasındaki ilişkisini ve daha birçok öğeyi içinde barındıran çeşitli bir yapıya sahiptir (Şenses 2003: 217).

Yoksulluk kavramına bakışın ve ölçüm yöntemlerinin zamanla gelişip değişmesi yoksullukla mücadeleyi çok bileşenli bir alana dönüştürmüştür. Bu mücadelenin ilk adımını temel bir yoksulluk yaklaşımının belirlenmesi oluşturmaktadır. Yoksullukla mücadelede istenen amaca ulaşılabilmesi için ele alınması gereken bir diğer unsur da “dönem” seçimidir. Yoksulluğa yol açan etmenlerin farklı zaman dilimlerine göre ayrıştırılabiliyor olmasından dolayı, yoksullukla mücadele politikaları da etkileri açısından dönemsel bazda ayrıştırılabilmektedir (Zanbak 2017: 212-213). Ancak üzerinde önemle durulan söz konusu sorun yoksullukla mücadele, bu dönem bazlı sınıflandırmayla birlikte koruyucu önlemler ve geliştirici politikalar olarak iki ayrı grupta incelenebilir. Bu önlem ve politikalar; yoksulları veya yoksulluk sınırının hemen üzerinde bulunan kesimi, yaşanabilecek ani olumsuzluklara karşı koruma ile bu gibi negatif durumlarda nakit, kredi, gıda yardımı yapılmasını sağlayan koruyucu önlemler ve bireylerin sahip oldukları güç ve olanaklarını uzun dönemde istihdam-sağlık-eğitim gibi olanaklarla destekleyerek mülkiyetin yaygınlaşmasını hedefleyen geliştirici politikalar (Şenses 2003: 219). Ayrıca yoksullukla mücadelenin tüm ilgililerce

sürdürülmesi ve önlemlerin hane halkı, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler, farklı bölge, ülke ve uluslararası kuruluşlarca biçimlendirilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Tüm bunlara ek olarak merkezi yönetimin hem düzenleyici hem de denetleyici rol üstlenip etkin bir yapıda olması da bir başka unsur olarak öne çıkmaktadır (Zanbak 2017: 212-213).

Söz konusu bu mücadelenin karmaşık yapısının daha sistematik hale getirilebilmesi adına konu iki ana başlık altında incelenebilir. Bunlar (Zanbak 2017: 213):

Dolaylı Yaklaşım: Büyümenin hızlanması hedeflenerek kaynakların etkin biçimde kullanılması, ekonomik büyümeyle beraber yoksulların gelirlerinde iyileştirme sağlanmasını ve bu yolla yoksulluğun azaltılmasını amaçlar. Aslında burada doğrudan yoksulluk temelli bir gündem bulunmamaktadır. Ekonomik büyüme ve kalkınma ile beraber bu sorunun kendiliğinden ortadan kalkacağı düşünülmektedir.

Dolaysız Yaklaşım: Doğrudan yaklaşım olarak da tanımlanabilecek bu yaklaşım türünde; ilk olarak bireylerin gıda, sağlık, eğitim ve barınma gibi temel ihtiyaçları, sonrasında da hayat standartlarının iyileştirilmesine yönelik olarak devletin uygulamaya koyduğu somut program ve politikaları kapsamaktadır. Buna ek olarak dolaysız yaklaşımlar temeline dâhil sayılabilecek radikal reform yaklaşımı, üretim faktör mülkiyetinin ve üretim ilişkilerinin köklü şekilde yapılandırılmasını ve bunlara eşitlikçi bir kimlik kazandırılması olarak tanımlanabilir.

Dolaylı ve dolaysız (doğrudan) yaklaşım türlerinin etkilerini birbirinden ayırmak aslında çok güçtür. Çünkü ekonomik büyüme süreci başta gelir dağılımı olmak üzere yoksulluk açısından her biri farklı seviyede ve farklı açılardan birçok etkiyi içeren çok yönlü bir süreçtir. Ayrıca büyümenin bileşenleri ve etkin büyüme sürecinde devletin etkisi, ülkeler bazlı değişkenlik gösterebilmektedir. Bunlara ek olarak devletin etkisinin yoğun olduğu ülkelerde, doğrudan mücadele politikalarından olan yoksullara ayni ya da nakdi transferlerin yapılması durumunda ülke aynı zamanda büyüme sürecindeki bir

ülkeyse bu iki yaklaşım etkilerini birbirinden ayırmak daha da zorlaşmaktadır (Şenses 2003: 220).

Yoksullukla mücadele yaklaşımlarının uluslararası ölçekte yürütülmesi kapsamında öncü kuruluş olan Dünya Bankası, ulusal, bölgesel ve uluslararası çapta sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yaparak yoksulluk programlarını yürütmektedir. Dünya Bankası, ülkelerin yoksulluk sorununun ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi ile sağlanabileceğini öngörerek büyüme ve kalkınmanın desteklenmesi için minimum maliyetli kredilerin yanında karşılıksız veya herhangi bir maliyetli olmayan kredi destekleri sağlamaktadır. Dünya Bankası yoksulluğun yeryüzünde minimum düzeye indirilebilmesi ve yoksul ülkelerin refah seviyelerinin yükseltilmesinde önemli katkılar sağlamaktadır. Yoksullukla mücadelede çok önemli çalışmalar yürütmekte olan diğer bir kuruluştaki Birleşmiş Milletler kuruluşudur. Birleşmiş Milletler; Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi birlikteliklerle dünya çapında yoksullukla mücadele programlarını başarı ile sürdürmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, yoksulluk baskısı altında olan ülke vatandaşlarına kendi ülkelerinde ekonomik faaliyetler katılmaları konusunda teşvik ederek yoksulluktan kurtulmalarını öncülük eden bir programdır. Bu program ayrıca o ülkenin her türlü ekonomik ve yapısal gelişimlerine katkı sağlayarak büyüme ve kalkınmasına destek vermektedir (Ertem 2015: 58-63; Türk ve Ünlü 2016: 98).

Dünyada yoksullukla mücadele kapsamında ülkeler kendi konumları bakımından çeşitli rolleri üstlendikleri de zaman içerisinde değişen şartlarla beraber yoksullukla mücadelede tüm dünya ülkelerinin birlikte hareket ederek mücadele içerisine girmesi zorunluluğu doğmuştur (Gündoğan 2008: 47; Türk ve Ünlü 2016: 98). Bu birlikte hareket etme olgusuyla 2000 yılının Eylül ayında 189 ülkenin temsilcileri New York'ta Birleşmiş Milletler çatısı altında toplanarak; daha güvenilir, daha müreffeh ve daha adil bir dünya inşa etmek adına beraber çalışma taahhüdü vermek için Milenyum Deklarasyonunu imzalamışlardır. 2015 yılına kadar zamana bağlı olarak gerçekleştirilmesi hedeflenen Milenyum Kalkınma Hedefleri; aşırı yoksulluğu ve açlığı

ortadan kaldırmak, evrensel bağlamda temel eğitimi sağlamak, cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve kadınları güçlendirmek, çocuk ölümlerinin azaltılması, anne sağlığının iyileştirilmesi, HIV/AIDS/Sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele, sürdürülebilir çevre ve kalkınma hedefli global birlikteliğin gerçekleştirilmesidir (United Nations Millenium Development Goals: 2000).

2.1. Yoksullukla Mücadelede Dolaylı Yaklaşım

1980’li yıllardan başlayarak oluşturulmuş ve beraberinde 1990’lı yıllardan itibaren de ününü daha fazla duyuran dolaylı yaklaşım politikalarının, özünde doğrudan yoksulluğu azaltma hedefi içermese de yoksulluğu azalttığı ileri sürülmektedir. Kapsamlı yapısal dönüşüm programları şeklinde uygulanan bu yaklaşımda, büyüme ve kalkınma süreci ön planda tutularak piyasanın daha etkin işleyişi ile artan gelirin yoksulluğu azaltacağı düşünülmektedir. Dolaylı yaklaşım politikalarında yoksullukla mücadelede araç sanayileşmenin hızlanması, altyapı yatırımları ve sonucunda yaşanacak hızlı ekonomik büyüme ve kalkınmadır. Burada yoksulluğun azaltılmasına yönelik en etkili unsur ise ekonomik büyümedir (Solmaz ve Avcı 2017: 49).

Büyüme ve yoksulluk arasındaki ilişki incelendiğinde iki temel nokta ön plana çıkmaktadır. İlk olarak, büyümeyle beraber eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlere erişimin ve istihdam kapasitesinin artışı beklentisidir. Diğer ve belki de en önemli olanı ise büyümenin gelir dağılımı üzerindeki etkisidir. Büyümenin gelir dağılımı üzerindeki etkisi, büyüme-yoksulluk ilişkisinin merkezini oluşturur. Bu merkez büyümede yaşanan hız ile beraber, büyümeden kaynaklanan kazanımların bölüşümü ve yoksul kesimlere ulaşma derecesi, büyüme sürecindeki gelir dağılımında ve değişik yoksul grupların konumlarında yaşanabilecek gelişmeleri içerir (Şenses 2003: 222-223).

Nitekim tarihi açıdan incelendiğinde yoksulluk oranlarında büyük düşüşler yaşanan dönemler yine aynı şekilde istikrarlı büyümenin yaşandığı dönemler olarak göze çarpar. Örnek verilecek olunursa Çin’de, 1981-2000 dönem aralığında yıllık bazda %8,5 oranlı bir büyümenin yoksulluk oranı üzerinde değişiklik etkisi olduğu görülür.

(Gündoğan 2008: 49). Dünya Bankası aşırı yoksulluğu günlük 1,25 dolardan daha az gelir elde edilmesi olarak tanımlamış olsa da bu gelir düzeyi 2015 yılında düzenlenerek 1,90 dolar olarak güncellenmiştir. Bu tanıma dayanarak Dünya Bankası'nın resmi Çin hanehalkı verilerine göre bakıldığında, 1981 yılında Çin'de 984 milyon nüfusun, 869 milyonluk kısmı yani yaklaşık %88,33'ü günlük 1,90 dolar olan aşırı yoksulluk sınırının altında yaşadığı görülmektedir. Ancak 2010 ve 2015 yıllarına bakıldığında ise bu oranın sırasıyla %7,9 ve %1,9 olduğu görülmektedir. Yine 1981 yılında nerdeyse her Çin'inin günde 3,10 dolardan daha düşük bir gelirle yaşadığı anlaşıyorken, 2012 yılında bu oranın Çin'lilerin %20'sinden daha az olduğu anlaşılmaktadır (Subaşı Ertekin 2017: 18-19).

Çin'deki yoksulluğun azaltılması konusundaki başarının temeli aslında 1978 yılında uygulanmaya başlanan ekonomik reformlardır. Bu reformların büyük bir kısmı, sıkı tarımsal üretim kotalarını ve kolektif tarımın kaldırılmasını öngörmekte ve böylece çiftçilerin üretimi artırma çabalarından fayda sağlamayı hedeflemektedir. Bu sayede 1978 ve 1985 zaman aralığında kentteki yoksulluk genelde düşük olsa da kırsal yoksulluk oranlarında önemli derecede düşüşler görülmüştür (Subaşı Ertekin 2017: 21).

Yoksul kesimin yoğun olarak bulunduğu özellikle az gelişmiş ülkelerde, yoksulluğun azaltılabilmesi için, tarım sektörü odaklı büyüme ile birlikte küçük toprak sahiplerini destekleyen ve onlara öncelik veren altyapı ve teknoloji iyileştirmelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Tarımsal verimliliğin artırılmasıyla birlikte küçük ve orta ölçekli işletmelere önem verilmesi de bu yönde atılacak olumlu adımlar arasında sayılabilir. Bu işletmelerin büyük ölçekli kuruluşlarla bütünleştirilmesi ve ileri/geri bağlantılı üretim ağları oluşturulması yoluyla farklı sektörler arasındaki gelir üzerindeki dolaylı etkisiyle beklenen katkıyı daha da artırdığı düşünülmektedir (Zanbak 2017: 215). Endonezya ekonomisi için yapılan bir çalışma, yoksulluğun azaltılmasına tarım ve hizmetler sektörlerinin sanayi sektörüne kıyasla daha çok katkıda bulunduğunu göstermiştir. Sanayileşme süreci hızlanırken, sanayi sektörü içinde gıda ve dokuma gibi sektörlerden daha nitelikli işgücü talep eden sektörlerle doğru yapısal bir değişim yaşanır. Bu noktada önem arz eden konu; bu yapısal değişimin yoksulluk açısından olumsuz etkiler yaratmasının ve yoksulların bu süreçten dışlanmasının önlenmesi için, yoksulların

üretme olan katkılarının sektörel üretim ve teknolojik gelişme eğilimleriyle uyumlu hale getirilmesidir (Şenses 2003: 223-224). Uyumlu hale getirme çabası, mesleki ve örgün eğitim yoluyla yoksul işgücünün niteliğinin artırılmasıyla gerçekleşecek bu da yoksulluğun azaltılması sürecini hızlandıracaktır. Ancak ülkeler ekonomik büyüme yaşarken hane halkının ve toplum gelirinin artmasıyla gelir dağılımında bozucu etkiyle de karşılaşabilmektedir. Bu şekilde büyümenin yoksulluğun azaltılması konusuna sağladığı olumlu etkisinin yok oluşuyla karşılaşmaktadır. Bu sebeple büyüme süreci öncesinde gelir dağılımını düzeltici politikaların uygulanması, büyümeden sağlanacak olumlu etkilerin artırılmasına katkı sağlamaktadır (Zanbak 2017: 215).

2.2. Yoksullukla Mücadelede Dolaysız (Doğrudan) Yaklaşım

Yoksullukla mücadelede dolaysız (doğrudan) yaklaşımlar üç başlık altından incelenebilir. Bunlar; radikal reformlar, kamu harcamaları ve yoksullukla mücadele programlarıdır.

2.2.1. Radikal Reform

Bölgesel ve bireysel eşitsizliklerin giderilmesi yoluyla yoksulluğun azaltılmasında önemli rol oynayan unsurlardan birisi, kaynak dağılımının düzenlenmesi, başka bir ifadeyle yeniden dağıtımın yapılmasıdır. Bu işlem, faktörlerin mülkiyetinin yaygınlaştırılması amacıyla krediye erişim olanaklarının iyileştirilmesi, işgücü piyasasının düzenlenmesi ve kamu harcamalarının yoksul kesimler lehine düzenlenmesi gibi farklı şekillerde uygulanabilir (Zanbak 2017: 216). Kaynak dağılımının düzenlenmesi yani yeniden dağıtım politikaları içinde az gelişmiş ülkeler açısından incelendiğinde en çok ilgi gören nokta toprak reformudur (Şenses 2003: 228).

Toprak, en ilkelinden en gelişmişine kadar bütün üretim şekillerinde vazgeçilmez bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, diğer üretim faktörleri ile karşılaştırıldığında toprağın yeryüzü üzerindeki büyüklüğü sabittir. Tarımsal üretim göz önünde bulundurulduğunda toprak ile ilgili bu kısıt, topraktan elde edilecek ürünü de

etkilemekte hatta toprağın değeri kendisi hiçbir şey yapmasa dahi sadece nüfustaki değişimlerle bile artıp azalabilmektedir Bu doğrultuda bir ülkede nüfus arttıkça göreceli olarak toprağın kıtlığı artacaktır. Kişi başına reel gelirin düşüklüğünün en önemli sorun olduğu az gelişmiş ülkelerde, insanların çoğunluğunun kırsal kesimde tarımsal faaliyet içerisinde bulunduğu bilinmektedir. Bu ülkelerde yaşanabilecek hızlı nüfus artışıyla beraber yiyecek ihtiyacı da artacak bu durum da toprak üzerindeki baskıları artırarak hektar başına daha fazla ürün alınması zorunluluğunu getirecektir (Doğaner Gönel 2016: 198; Korkut 1984: 7; Pamak 1980: 127). Bu bağlamda toprak verimliliğinin artırılması, toprak düzeninin yapısında yaşanabilecek değişiklikler, topraktan daha fazla yarar sağlamayı hedefleyerek toprak kullanımının kontrol altına alınması ve toprak mülkiyetine müdahale edilmesi şeklinde yaşanabilecek değişiklikler “toprak reformu” olarak tanımlanmaktadır (Korkut 1984: 13).

Geleneksel anlayış ile toprak reformu toprak mülkiyetinin parçalanarak, bu toprakların onlar üzerinde çalışan topraksız ve az topraklı köylülere dağıtımını belirtir. Bu anlayışa göre, büyük araziler kamulaştırılarak bunları işleyene, kiracı - ortakçı gibi kimselere veya topraksız ve az topraklı çiftçilere dağıtmakta; ya da aynı işlem devlet arazisi parçalanarak yapılmaktadır. Bu tür reformlar İkinci Dünya Savaşından sonra birçok ülkede uygulanmıştır. Tarım reformu ise tarım arazilerindeki yapısal bozuklukları iyileştirme olarak tanımlanabilir. Tarım reformu üretimi artırmayı amaçlar ve tarım sektörünün gereksinim duyduğu kredi, pazarlama, eğitim, yayım, araştırma, örgütlenme ve donatım gibi hizmetler anlatılmak istenir. Günümüzde toprak reformu anlayışı, toprak ve tarım reformunu birbiriyle iç içe olarak görmektedir. Toprak reformu; yönetsel organ ve hizmetlerin kurulması, kredi hizmetleri, kooperatifler, pazarlama, tarımsal yayım ve araştırmalar, eğitim olanakları ve sağlık hizmetlerini de içerir (Korkut 1984: 13-14).

Toplumsal eşitlikçi yapıyı sağlayabilmek amacıyla uygulanacak bu politikaların üretimin ve istihdamın artmasına ve bu yolla yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlaması beklenmektedir. Toprağın, toprağı işleyene doğru yönlendirilmesi yoluyla toprak verimliliğini artırmaya yönelik yatırımların canlandırılması, başta kırsal kalkınmayı hızlandırarak, önce bireysel, sonrasında da toplumsal yoksulluğun hafifletilmesine katkı

sağlayabileceği öngörülmektedir. Toprağın mülkiyeti konusunda alınacak köklü değişiklik kararlarının diğer bir katkısı ise işletmelerin kredi, teknik bilgi ve pazarlama olanaklarına erişimini artırıp, riske karşı korunma avantajlarını ortaya çıkarmasıdır. Ayrıca yoksulların krediye erişim olanaklarının kolaylaştırılmasıyla tarımsal girdilere ulaşmaları ve bu yolla çalışmanın özendirilmesi, yoksulları kamusal projelere yönlendirebilmekte ve bu tür istihdam olanaklarının artırılması uygulamaları da yoksulluğun azaltılması hususunda önem teşkil eden doğrudan politikalar arasında yer almaktadır (Zanbak 2017: 216).

2.2.2. Kamu Politikaları

Yoksulluğun azaltılmasında, kaynakların yeniden dağıtım politikalarıyla beraber özellikle sosyal alandaki kamu harcamaları da önem kazanmaktadır. Bu noktada sosyal güvenlik ve yardım programları, İkinci Dünya Savaşı sonrasında önem kazanan refah devleti anlayışı kapsamında sanayileşmiş ülke deneyimleriyle kendini göstermektedir (Şenses 2003: 233). Söz konusu programların başarısının izlenebilirliği için kullanılan temel ölçüt, politika sonucunda yoksulluktan çıkanların sayısının, yapılan transferler öncesindeki yoksul nüfusa oranıdır (Zanbak 2017: 217).

Yoksulluğun azaltılması bağlamında sağlık ve eğitim alanındaki yapılabilecek kamu harcamalarının ekonomik büyüme süreci üzerindeki etkisi son dönemde önem kazanan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim, sağlık gibi alanlarda yaşanabilecek pozitif yönlü gelişmelerin de büyüme üzerinde aynı yönlü etkisiyle beraber, bu sürecin yoksulların sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşımını artırdığı ve yine bu sürecin ortaya çıkardığı istihdam ve diğer gelir getiren olanaklara erişimi kolaylaştırdığı öngörülmektedir. Böylece yoksul insanların varlıklarının artması şeklinde sonuçlanacak bu durum da kamu kesiminin sosyal harcamaları yoksul yanlısı yapması gerektiği ortaya çıkar. Yoksullukla mücadelenin ne kadar başarılı olduğu eğitim ve sağlık harcamalarının büyüklüğü kadar, yoksul insanların örneğin en yoksul % 20'lik kesimin ne kadar yararlandığına bağlıdır (Kabaş 2009: 156; Şenses 2003: 234). Yapılan sosyal harcamaların cinsiyet eşitsizliği bağlamında değerlendirildiğinde özellikle kadınlar lehine yapılmasıyla eğitim ve sağlık harcamaları payının arttırılması,

daha sağlıklı nesillerin yetiştirilebilmesi bakımından önem arz eder. Kamu harcamaları yoluyla yoksullukla mücadele politikalarından bir diğeri de nitelikli işgücü talep eden sektörlerle yapılan yatırımların artırılmasıdır. Nitelikli işgücü iyi eğitilmiş bireyleri temsil etmesinden ve eğitim düzeyinin artmasının sosyal sınıflar arası akışkanlığı kolaylaştırmasından dolayı, etnik farklılıklara dayalı sınıfsal eşitsizlikler böylece bertaraf edilebilmektedir (Zanbak 2017: 217).

2.2.3. Yoksullukla Mücadele Programları

Yapısal uyum politikaları sonucunda artan yoksulluk karşısında birçok ülkede, bir kısmı Dünya Bankası tarafından desteklenen ve içerik ve uygulama sonuçları açısından da birbirinden farklılıklar gösteren yoksullukla mücadele programları uygulamaya konmuştur. Bu programlar temel olarak gıda, istihdam ve kredi alanlarına yönelik olsa da farklı şartlara sahip başka ülkelerde temel mal ve hizmetlere sübvansiyon uygulamalarını da içermektedir (Şenses 2003: 237-238).

Uygulanacak bu politikalarda başarının sağlanması ve etkinliğin esası aslında üç temel etkene bağlıdır. Bu temel etkenlerden ilki, yoksullukla mücadelenin öncelikli bir hedef olarak alınması ve bu hedefe yönelik uygulanabilecek programların tüm bireyler tarafından destek bulması esaslarına dayanır. İkinci önemli etken ise hedeflenen mücadele programlarının uygulanabileceği yoksul kesimin doğru şekilde belirlenebilmesidir. Son olarak da hedefe yönelik yapılabilecek uygulamalarda şeffaflık ilkesinin belirlenmesiyle beraber karar mekanizmasının varlığıdır. Az gelişmiş ülkeler bağlamında değerlendirildiğinde, en çok ilgiyi; yapısal uyum programlarının negatif yönlü etkilerini azaltmak amacıyla, 1980'li yılların ikinci yarısından başlayarak birçok ülkede Dünya Bankası desteğiyle uygulanan bu programlar çekmiştir (Şenses 2003: 240-241).

2.2.3.1. Sosyal Yardımlar

Tarihsel açıdan bakıldığında, en yaygın yoksullukla mücadele yöntemi sosyal yardımlardır. Klasik hayırseverlik anlayışının bir örneği olan sosyal yardımlar, dünya

genelinde hem ülkeler, hem yerel yönetimler, hem de sivil toplum kuruluşları tarafından uygulanan en yaygın ve en kapsamlı yoksullukla mücadele yöntemidir (Açıkgöz 2013: 84).

Yoksulluğun kendisi yeni bir olgu olmadığı gibi, yoksullukla mücadele ve bu mücadelede izlenen yollar da yeni değildir. Yoksulluğu önlemeye ve ortadan kaldırmaya yönelik çabalar, tarih boyunca değişik toplumlarda farklı şekillerde görülmüştür. Ahlaki ve dini değerlerin insanları birbirine yardım etmeye teşviki ile bu çabaların çoğu toplumun dayanışma ilişkilerinden beslenerek bireysel temelli olmuştur (Açıkgöz 2013: 76-77). Birçok inanç sistemi de zenginlerin yoksullara yapacağı bu bireysel temelli yardımı önermiş, desteklemiş ve zorunlu kılmıştır (Ertuna 2015: 112).

Bireylerin dini değerleri ya da vicdani duyguları kaynaklı; sahip olduklarını, bunlara muhtaç kişilere fayda yaratması amacıyla gönüllü olarak paylaşması hali hayırseverlik olarak tanımlanabilir. Dünyanın büyük dinleri arasında yer alan İslamiyet, Budizm, Hristiyanlık, Hinduizm ve Musevilikte hayırseverliğin bir erdem olduğu kabul edilmiştir. Esas fark, dini sistemlerin içerisinde sadakanın ve merhametin bulunduğu konumdan ortaya çıkmıştır. Bazıları önemli gücü cömertlikten yalnızca “hak edenin” faydalanmasına adanmışken diğerleri sadaka veren kişinin niyeti üzerine daha çok vurgu yapmıştır (Beaudoin 2017: 50-53). Yoksullukla mücadele tarih boyunca incelendiğinde; tek tanrılı ya da çok tanrılı dinlerde yoksul yardımları teşvik edilmiş, toplum bu konuda ikaz edilmiştir. Örneğin Tevrat’ta Tanrı, Yahudilere fakir ve yetimleri, yabancıları kollamalarını öğütlemekte, bilhassa İsrail oğullarının Mısır’da yabancı olduklarını hatırlatarak kendi içlerinde bulunan yoksullara yardım etmelerini istemektedir. İyilik yapmanın, sadak vermenin, yardımlaşmanın, hayırseverliğin kişiyi ölümden dahi kurtaracağı belirtilen Talmud’da da yardımlaşma çeşitli vesilelerle vurgulanmıştır (Öztürk 2015: 177-178). Hristiyanlık inancında ise, hayırseverlik olgusu zaman içerisinde Hristiyan doktrininin de gelişmesiyle beraber dağıtılma fikrinden çok günahların affı olarak görülmüştür. Aslında, birçok erken dönem Hristiyan uzmana göre yoksullar, belirli bir toplumsal işleve sahiptirler. Zenginlerin aşar vergisi ile gelenekselleşen sadaka vermeleri ile ruhlarının selametini sağlamak için var

olmuşlardır. Bunun yanı sıra, diğer uzmanlar ise hayırseverliğin bir gönül işi olmak zorunda olduğunu belirtmişlerdir (Beaudoin 2017: 54-55; Buğra 2015: 25).

Zaman içerisinde değişen ekonomik, sosyal ve siyasi koşullarla beraber yoksulluğa yönelik bakış açıları ve mücadele yöntemleri de değişmektedir. Bu doğrultuda 16. Yüzyıldaki “sadaka reformu” çabaları ile beraber kapitalist düzenin savunulması ve korunması fikirleri, yoksul bireyleri artık birer işgücü olarak kabul ederek bu sayede hem şehri yoksullardan arındırmayı hem de serserilik ve dilencililiği önlemeyi hedeflemektedir. Hatta Katolik dünyanın merkezi olarak sayılan Roma’da, Papa IV. Pius 1561’de yayınladığı bir bildirgede, dilenenlere kesinlikle sadaka verilmemesi gerektiğini ve dilenenlerin ciddi bir şekilde cezalandırılması gerektiğini beyan etmektedir (Buğra 2015: 26-37). Bilimin de gelişmesiyle yoksulluk, artık Tanrı’nın takdiri değil insan eylemlerinin bir sonucu olarak kabul edilmiştir. Artık yoksulluk ahlaki bir boyutta değerlendirilmesi sebebiyle; ahlaki çürümüşlük olarak kabul edilmiş ve tedavisinin çalışma olduğu öne sürülmüştür. Yaşanan bu değişimler sonucu yoksullara yardım edilmesi fikri de değişime uğramış, sadece “hak eden” yoksula yardım edilmeli fikri benimsenmiştir (Beaudoin 2017: 90).

16. yüzyılda Avrupa’da yaşanan sadaka reformunun başlangıç noktasında, geleneksel sadakadan resmi bir yardım anlayışına geçilmesi fikri oluşturularak yaşanan gelişmeler çerçevesinde yoksulluğa dair çözüm arayışları devam etmektedir. Yapılan yoksul yardımları fikri değişiklik gösterse de, sadaka anlayışı farklı dinlere göre de kontrol edildiğinde yine çeşitli biçimlerde kendini göstermektedir. Hristiyanlığın yanı sıra İslamiyet doktrininde de yine sadaka kültürü ve hayırseverliğin ön planda olduğu görülmektedir (Buğra 2015: 38).

Dünya dinlerinin içerisinde belki de İslamiyet, hayır işlemek veya hayırseverlik konularıyla en çok ilgilenendir. Beş temel şartında ya da genel ahlaki emirlerinde, yoksulları gözetmek konusuna önemle değinildiği görülmektedir (Beaudoin 2017: 55). İslam inanç esaslarına göre fakirlik, zenginlik, hastalık, sıkıntı, yardım, sadaka, israf gibi kavramlar insana dair birer imtihan vesilesidir. Zengin zenginliğin şükürü veya nankörlüğü ile yoksul fakirliğinin isyanı veya sabrı ile imtihan edilecektir. İslam dini

cemaat/cemiyet olmaya toplumsal yardımlaşmaya, yoksulları yedirip içirmeye, onları gözetmeye, mallarından infak etmeye önem vererek bazen bu görevleri zekât, kefarete gibi asli görevlerden sayarken bazen de iyi bir kul olmanın, takva sahibi olmanın gereği olarak ifade etmektedir. Bu konuda birçok ayet ve hadislerin yanı sıra Hz. Peygamber'in bizzat uygulamaları ve örnek davranışları da bulunmaktadır. Yardım etme ve hayırseverliği ön plana çıkaran bazı ayetler şunlardır;

- Bakara Suresi 215. ayet “..sana Allah yolunda sadaka olarak ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: Hayır olarak ne harcarsanız o ana-baba, akraba, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar içindir. Hayır olarak ne yaparsanız gerçekten Allah onu hakkıyla bilir..”
- Nahl Suresi 90. ayeti “..şüphesiz Allah size adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder..” şeklinde gösterilebilir (Öztürk 2015: 178-179).

İslamiyet'te yoksullukla mücadele konusunda en etkin ibadetlerden biri zekâttır. Zekât artma, çoğalma, övgü, bereket gibi manaları ihtiva eder. İslam'ın beş temel esaslarından biri olan zekât zengin ve fakir insanlar arasındaki yardımlaşmanın ibadet şeklidir. İslam inancında zekat ibadetinin yanı sıra gönüllülük esasına dayalı sünnet bir ibadet olarak görülen sadaka ibadeti de bulunmaktadır. Sadaka İslam kültüründe çok geniş yelpazede değerlendirilmektedir. Arapça “sıdk” kökünden türemiş olan sadaka içten bağlılık, sağlam dostluk, gerçek olma, doğru olma manalarına gelmektedir. Sadaka; Allah'ın hoşnutluğunu (rızasını) kazanmak için ihtiyaç sahiplerine yapılan gönüllü ayni ve nakdi yardımları ifade eder. Zekâta mülkün şartları, nelerden ne miktarda ve kimlere verileceği belirtilmişken sadakada böyle bir sınırlama yoktur. Günümüz Türkiye'sinde zekât ibadetine oranla sadaka ibadeti bir kültür halini almış ve yaygın uygulama alanı bulmuştur. Yoksulluk ve hayırseverlik konuları ile belki de en çok ilgilenen dini inanç sistemi olan İslamiyet'te bahsi geçen zekât ve sadakanın haricinde kurban, adak, kefarete gibi başka uygulamalar da mevcuttur. (Öztürk 2015: 181-183). Nüfusunun büyük bir çoğunluğunun İslamiyet inancına mensup olduğu Türkiye'de de, hayırseverlik öne sürülerek yapılan ve yoksulluğa geçici çare niteliği taşıyan, hemen uygulanabilen ve bu yüzden de sıkça kullanılan sosyal yardımlar, yoksullukla mücadelede önem kazanmaktadır (Güneş 2012: 152).

Yoksulluğun tarihsel süreç boyunca varoluşuyla beraber; aile bağları, komşuluk ilişkileri ve dini esaslardan kaynaklanan yardımlaşma ve dayanışma hareketlerinin hayırseverlik olgusuyla gerçekleştirildiği görülmektedir. Ancak yapılan bu yardım deneyimleri, gelişen zaman içerisinde kurumsallaşarak yerini kamu kuruluşları başta olmak üzere farklı yardım kurumları ve gönüllü kuruluşlar tarafından yerine getirilen sistemli, düzenli ve belirli kurallara göre yürütülen hizmetler şeklinde sosyal yardımlar adı altında kendini göstermiştir (Güneş 2012: 152, Türkoğlu 2013:281). Hatta bu hayırseverlik olgusu temelindeki sosyal yardımların uygulanma sürecinde oluşabilecek karmaşanın artmaması hedeflenerek daha dengeli çözümlere ihtiyaç duyulması sonucunda; Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 2006 yılında ortaya konulan "Fighting poverty a matter of obligation not charity" (Yoksullukla mücadele, hayırseverlik değil, bir yükümlülük meselesidir) sloganı bu gerçeğin önemini vurgulamış ve yoksullukla mücadelede daha sürdürülebilir, daha etkin politikalar tasarlanması gerektiğini ve böylece hayırseverlik anlayışının yetersiz kalacağı gösterilmiştir (Güneş 2012: 152).

Yoksulluk merkezli yapılan sosyal yardımların genelde devlet eliyle ya da özel kişilerce ihtiyaç sahibi olan bireylere ulaştırılması konusunda uygulanabilecek sosyal güvenlik yöntemleri; sosyal yardım, sosyal hizmet ve asgari gelir desteği başlıkları altında incelenebilir (Ersöz 2011: 160, Yaşar ve Açıkgoz 2011: 414).

Sosyal yardım kavramının değişik tanımları bulunmakla beraber genel anlamda sosyal güvenlik yöntemi olarak sosyal yardımlar; asgari düzeyde dahi kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu kişileri geçindirme olanağından mahrum kalmış bireylere, muhtaçlık tespitine ve kontrolüne dayalı olarak yapılan ve onları kendilerine yeterli duruma getirmek amacını taşıyan ayni ve nakdi nitelikteki geçici veya süreli, sistemli ve düzenli karşılıksız yardımlar biçiminde tanımlanmıştır. Sosyal yardımlar özünde insanın en değerli varlık olduğu ve onun insanca yaşaması esas alınarak insanı koruma çabasına dayanır. Yapılacak sosyal yardım faaliyetleri ile yoksul bireylerin ihtiyaçları karşılanarak yaşamlarını sürdürmelerine kısa vadede destek olunması hedeflenir. Ancak, her toplumda engellilik, yaşlılık ve buna benzer sebeplerden dolayı uzun süreli veya sürekli olarak sosyal yardıma ihtiyaç duyan bireyler de bulunabilir (Ersöz 2011: 160-162).

Sosyal yardımların yürütülmesi kamusal, yarı-kamusal ya da özel kurumlar tarafından üstlenilebilir. Kamusal kurumlar tarafından yürütülen sosyal yardımlarda finansman kaynağı vergilerden oluşmaktadır. Ancak özel kurumlar tarafından yürütülen sosyal yardımlarda bu finansal kaynak, bu kurumların bireysel karar ve çabalarına göre devlet bütçesinden yapılan katkılar ya da vergiler dâhil değişik kaynaklardan oluşmaktadır. Sosyal yardımlarda yardım alacak kişilere sağlanacak gelirlere istinaden tutarlar yasalarla saptanmış değildir. Ancak bu konu hususunda genel ilkeler bulunmaktadır. Bu sosyal gelirlerin tutarları ve nitelikleri, yoksulluk ve ihtiyaçların, önem ve türüne göre değişim göstermektedir. Sosyal yardımların en temel özelliği, mümkün olan en kısa yoldan bireyin çalışma hayatına dâhil edilmesi ve emek geliri sayesinde geçinebilir duruma getirilmesi amacına yönelik olmasıdır (Dilik 1980: 81).

“Sosyal yardımlar” ve “sosyal hizmetler” kavramları, birer karşılıksız sosyal yardım olmaları ve ihtiyaç sahiplerinin muhtaç olma ilkesini temel almaları sebebiyle ortak paydaya sahip olsalar da, aralarında farklılıklar barındırmaktadırlar. Yapılan yardım genel ifade ile hizmet şeklindeyse sosyal hizmet, eğer değilse sosyal yardım kavramından bahsedilebilir (Önen 2010: 80). Kavram olarak sosyal hizmetler, toplumda kendi ellerinde olmayan nedenlerle yoksul ve muhtaç duruma ya da beden ve ruhen bir eksikliğe düşen kişilere, ülkenin genel ekonomik ve sosyal koşulları dikkate alınarak, maddi-manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesi, hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü olarak tanımlanabilir (Ersöz 2011: 167). Genel anlamda sosyal yardımlar yoksul ve yardıma muhtaç olan bireylere, ayni ve nakdi yardımlar olarak ön plana çıkarken, sosyal hizmetler de faydalanma koşulu yalnızca muhtaç olmak biçiminde ortaya çıkar. Sosyal yardım yapılacak kişilerin daha çok geliri ve muhtaçlık durumu göz önüne alınırken sosyal hizmetlerden yararlanma koşulunda durum bundan farklıdır. Sosyal hizmet türleri daha çok belirli gruplara yönelik hizmetler olarak kendini göstermektedir. Burada yardıma muhtaç, daha çok yoksul, kimsesiz ve çaresiz konumda olma kriterleri dikkate alınarak yaşlılara yönelik huzurevleri, kadın ve çocuklara yönelik sığınma evleri, engellilere yönelik oluşturulan merkezler bu beyan edilen sosyal hizmet alanlarından bazılarıdır (Ersöz 2011: 169, Önen 2010: 80).

Uygulanan sosyal güvenlik yöntemlerinden bir diğeri olan asgari gelir desteği ise özellikle Avrupa'da ve Amerika'da kabul gören sosyal refah devleti anlayışının temelinde, vatandaşların asgari bir gelir düzeyi ile belirli sosyal güvenlik seviyesine kavuşmalarını, sağlık hizmetlerinden serbestçe yararlanmalarını, belirli bir yaşa kadar eğitim olanağına sahip olmalarını ve konut yardımı almalarını hedeflemiştir. Hatta belirli bir gelir seviyesi altında bulunan yoksul olarak tarif edilebilecek bireylere sağlanabilecek ek gelir desteğiyle beraber, onların geleceğe yönelik bakış açılarında değişime neden olunabileceğine, sağlanabilecek istikrarla birlikte güven duygusu oluşturularak daha umutlu bir yaşama sahip olabileceklerine yönelik görüşler de bulunmaktadır (Güneş 2012: 159, Türkoğlu 2013: 279-280).

Uygulanan sosyal yardımların gerekli oluşuna yönelik olan pozitif fikirlerin dışında aksi fikri savunup bu yardımlara karşı olan fikirler de mevcuttur. Yoksullara yönelik yapılan yardımların bir güvenlik sorunu olarak algılanmasıyla devletin sosyal adaleti ve eşitliği arttırıcı uygulamalarda bulunmasının da ayrıca gerekli olduğu beyan edilmektedir. Devletin bir görev olarak nitelendirilebilecek bu yardımlarda hak etme ve sorumluluk bilincine dikkat edilmesi gerektiği önemle vurgulanmaktadır. Yoksullara yönelik oluşan bu desteklemelerin yeterli miktarlarda olması; oluşabilecek bir dışlanma sorununun engellenmesi gözetilerek, bireylerin tembelliğe yönelmesinin önlenmesi, yapılan yardımların suiistimalinin veya israfının önüne geçilmesi gibi nedenlerden dolayı bu gelirlerin karşılıksız olarak değil de çalışma ya da ödevler aracılığıyla desteklenmesi gerekliliği de savunulan görüşler arasındadır (Güneş 2012: 158-160). Yoksullara yönelik yapılan sosyal yardımların gün geçtikçe artarak yapıldığı ancak yoksulların hayatında bir iyileşmeye sebep olmadığı düşünülerek bu duruma şüpheyile yaklaşıldığında yapılan bu sosyal yardımların birçoğunun, yoksullara yönelik istek ve ihtiyaçlardan çok yardımı yapanların siyasi ve buna benzer tercihlerine göre yapıldığı ortaya çıkmaktadır (Açıkgöz 2013: 103). Hatta bu yardımlar özellikle siyasi otoritenin kendi dağıtım ölçütlerine göre sunduğu bir takım hizmetler ve mallar bütünü karşısında; iktidarda kalabilmeyi pekiştirmesi adına siyasi anlamda da destek talebinde bulunması şeklinde kendini gösteren yönelimlerin bütünü yani klientalizm olarak kendini gösterebilmektedir. Özellikle seçim dönemlerinde oluşturulan minnet duygusu, oy kaygısıyla pekişerek açığa çıkmaktadır. Yapılan sosyal yardımların sosyal eşitliğe katkı

sağlamayı hedefleyerek adil bir bölüşüm çerçevesinde gerçekleşmesi ve aynı zamanda toplumsal açıdan düşünüldüğünde hayırseverlik anlayışından çok insanseverlik anlayışıyla hareket edilerek yapılması; insanseverlik anlayışının amaçları olan iyileştirmekten çok önlem alınması, sadaka verilmesinden çok iş sağlanması gibi duygulara yönelik olması gerekmektedir (Gürsoy Çuhadar 2017: 684-685).

2.2.3.2. Gıda Bankacılığı

Yoksullukla mücadelede gıda alanındaki çalışmalarda belirli gıda ürünlerinin yoksul kesimlere ulaştırılması, kadınlara ve çocuklara yönelik beslenme programları baz alınmıştır. Bu alandaki önlemlerin ilk olarak Güney Asya ülkelerinde oluşturulduğu biliniyor olsa da yakın geçmişte Körfez Savaşı sonrası açlık tehlikesiyle karşılaşan Irak'ta, devletin yoksullara yaptığı doğrudan gıda yardımlarının da varlığı bu alandaki yardımların varlığının göstergesidir (Şenses 2003: 238).

Gıda alanındaki bu önlemlerin sistematik hale getirildiği “gıda bankacılığı” adı altındaki çalışmalar günümüzde yoksullukla mücadelede en çok tercih edilen yöntemlerden biridir (Açıkgöz 2013: 93). Bankaların çalışma esası olan parayı saklama ve koruma işlevi baz alınarak; fazla olan gıdaların aynı mantıkla değerlendirilip yoksullukla mücadelede etkin kılınmasını sağlamak, acil gıda ihtiyaçlarının gözetilmesi ile gıda hususundaki kötüye kullanımların engellenmesini hedefleyen vakıflar ve kar amacı gütmeyen derneklerden oluşan organizasyonlar bütünü gıda bankacılığını oluşturmaktadır (Açıkgöz 2013: 93, Akarçay Öğüz ve Akarçay 2015: 2). Gıda bankacılığı; üretici, satıcı ya da bu hizmeti elinde bulunduran fakat genellikle son tüketim tarihine az bir süre kalması, ürünün paketlenmesindeki hatalı durum, üretim hatası, ihracat ya da ihtiyaç fazlası gibi sebeplerle değerini yitiren ve çöpe gitme olasılığı bulunan malların ihtiyaç sahibi olan bireylere ulaştırılmasını hedefleyen toplumsal ve uluslararası bir sistemdir (Açıkgöz 2013: 94).

Gıda bankacılığı, ilk olarak 1967 yılında Amerika'nın Arizona eyaleti Phoenix şehrindeki emekli bir iş adamı olan John Van Hengel tarafından kurulmuştur (Açıkgöz 2013: 93). Hengel 1965 yılında, büyüdüğü Los Angeles'tan Arizona'ya taşınarak bir

aşevi mutfağında gönüllü olmuştur. Gönüllü olduğu bu kurumun yıllık 8000 dolarlık bir bütçeye sahip olması onu kaynak arayışına teşvik etmiştir. Başlangıçta tarlalarda kalan sebzeler ve ağaçlarda kalan meyvelerden kaynak oluştursa da sonrasında bu durum ihtiyacından daha fazlası ürüne sahip olmasına neden olmuştur. İlk zamanlarda, kalan ürünleri diğer yardım kuruluşlarına ulaştırarak ek gıdalar sunulmasını sağlamıştır ancak süreç ilerledikçe mevcut operasyona bir yapı kazandırma ihtiyacı doğmuş ve böylece ilk gıda bankası ortaya çıkmıştır. Fazlalık olan ürünlerin saklanılabilmesi ve daha sonra ihtiyaç sahiplerine kavuşturulabilmesi için eski bir fırın depo olarak kullanılmıştır⁸. Bankalardaki saklama ve koruma fikrini esas alan bu operasyonel yapı, 1970’lerin başlarında oluşturulan buna benzer kurumlarla çoğalmıştır. 1976 yılında ise Amerika Birleşik Devletleri Federal Hükümeti, gıda bankacılığının ülke geneline yaygınlaştırılması amacıyla John Van Hengel’i görevlendirerek bu konuyu desteklemiş, ardından yapılan vergi reformu ile gıda bankacılığının “America’s Second Harvest” adıyla yasallaşmasını ve tek bir çatı altında toplanmasını sağlayarak gıda bankacılığına yapılacak bağışların teşvikini hedeflemiştir (Gürsoy Çuhadar 2017: 689, Topçu ve Kaya 2010: 258). 1980’li yıllara gelindiğinde Amerika hükümeti yardımları kestğinde dahi “America’s Second Harvest” kendi başına, yardımlara ihtiyaç duymadan faaliyetlerini sürdürebilmiş ve diğer eyaletlere de yayılarak hizmetlerine devam etmiştir. Zamanla büyük gelişim göstererek 2000’li yıllarda, Amerika’nın en büyük gıda kurtarma kuruluşu Foodchain ile birleşmiştir. Bu isim, 2008 yılına gelindiğinde amacını yansıtacak olan Feeding America (Amerika’yı Beslemek) ismini almıştır. Feeding America; günümüzde 50 eyalete yayılarak, Washington DC ve Puerto Rico’da 200’den fazla gıda bankasından oluşan bir ulusal ağ ile 46,5 milyondan fazla insana yardım sağlayan, ülkenin en büyük açlıkla mücadele kuruluşudur (Akarçay Öğüz ve Akarçay 2015: 3). Gıda bankacılığı uygulaması zaman içerisinde Amerika Birleşik Devletlerindeki bu yaygınlığını sınırları aşarak Kuzey Amerika ile beraber bütün Avrupa ülkeleri, Avustralya ve Yeni Zelanda’ya da taşımıştır (Gürsoy Çuhadar 2017: 689).

1984 yılında Fransa’nın başkenti Paris’te, Bernard Dandrel kuruculuğuyla birçok hayır kuruluşunun da desteğiyle; artan yoksulluğun önlenmesi hedeflenerek

⁸ Avrupa Gıda Bankaları Federasyonu: Biz Kimiz, <https://www.eurofoodbank.org/en/mission-vision-values>, 01 Eylül 2018’de erişildi.

Avrupa'nın ilk gıda bankası kurulmuştur. Akabinde Brüksel'de kurulan gıda bankası sonrasında 23 Eylül 1986'da açlık ve gıda israfının önlenmesi hedeflenerek birçok gıda bankasının birlikteliğiyle Avrupa Gıda Bankaları Federasyonu (FEBA – European Federation of Food Banks) oluşturulmuştur (Akarçay Ögüz ve Akarçay 2015: 3, Gürsoy Çuhadar 2017: 690). Oluşturulan bu gıda bankası birliğinde 9 farklı ülke içerisinde seçilen 12 üye ile 247 gıda bankasının koordinasyonu oluşturulmakta ve 3 yılda bir bu üyeler için seçimler yapılmaktadır (Gürsoy Çuhadar 2017: 690). Bu federasyona üye ülkeler; Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çekya, Danimarka, Estonya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Polonya, Portekiz, Sırbistan, Slovakya, İspanya, İsviçre, Ukrayna ve İngiltere'dir. Bu üye ülkelerin de haricinde Arnavutluk, Makedonya, Malta ve Slovenya ülkelerinin de gıda bankası projelerini desteklemektedir⁹.

Gıda maddeleri üreticileri, market zincirleri, toptan satış yapan kurumlar, büyük oteller, restoranlar ve bağışçılar arasındaki ilişkiler aracılığıyla toplanan ürünlerin, gıda bankalarına yönlendirilmesi suretiyle oluşan bu yapının Türkiye'deki gelişme süreci oldukça yenidir. 2004 yılında, Türkiye'de ilk defa Diyarbakır ilinde Türkiye İsrafi Önleme Vakfı tarafından açlıkla mücadele hedeflenerek girişimler başlatılmıştır. Bu girişim kapsamında 1300 aileye gıda yardımında bulunulmuştur. Yapılan yardımların daha etkin ve sistematik hale gelmesi 27.05.2004 tarihli 5179 sayılı kanunla gerçekleşmiştir. Kanunla beraber tüm gıda bankalarının tek bir çatı halinde olması gıda bankaları arasında işbirliği, koordinasyon ve denetim fonksiyonlarını da sağlaması hedeflenerek Gıda Bankaları Birliği kurulmuştur (Akarçay Ögüz ve Akarçay 2015: 3, Gürsoy Çuhadar 2017: 689-690). 2005 yılı itibarıyla de yalnızca gıda maddeleri gibi ürünlerle sınırlandırılan yardımların alanı giyecek ve yakacak maddelerinin yardımlarının da dâhil edilmesiyle genişletilmiş ve bir takım vergisel teşvikler ile gıda bankacılığının aktif kullanılması hedeflenmiştir (Gürsoy Çuhadar 2017: 690-691).

Gıda bankacılığı sisteminde Türkiye'de yapılan uygulamalar için 5393 sayılı Belediyeler Kanunu ile belediyelerin etkin rol oynaması sağlanmıştır. İlgili kanunun 14.maddesi b bendine göre gıda bankacılığını yalnızca bir sivil toplum kuruluşunun

⁹ Avrupa Gıda Bankaları Federasyonu: Üyelik, <https://www.eurofoodbank.org/en/members-network>, 01 Eylül 2018'de erişildi.

yapabileceği iletilme sebebine istinaden belediyelerin bu faaliyet için ya bir vakıf ile protokol yapmış olmaları gerekmekte ya da kendilerinin bir vakıf kurma zorunluluğu doğmaktadır. Örneğin 2010 yılında İstanbul Beyoğlu Belediyesi'nin ihtiyaç sahiplerine yönelik başlattığı “Gıda Bankacılığı” kampanyasında her türlü gıda, giyecek, yakacak ve temizlik malzemesi kapsamında bağış toplanması öngörülmüştür. Beyoğlu Belediyesi, Türk Kızılayı İstiklal Şubesi ile bu proje kapsamında protokol imzalayarak temel ihtiyaçları karşılamayı hedeflemiştir. Aslında ilgili uygulamada belediyelerin etkin kılınmasının en önemli faydası ilçede bulunan ihtiyaç sahiplerini belediyelerin daha iyi tanınması, yapılabilecek yardımların daha etkin olabilmesi ve daha kolay ulaşılabilirliği açısından oluşabilecek zorlukların önüne geçilmesidir. Ancak buradaki önemli eleştiri noktalarından biri de ilgili belediyenin mensubu olduğu siyasi parti ve çevresindekileri kayırma riskidir (Akarçay Öğüz ve Akarçay 2015: 10-11). Yine Türkiye’de Gıda Bankacılığı uygulamasına yönelik örnek gösterilebilecek diğer kuruluşlar; İstanbul-Pendik Sarıyer ve Kartal ilçe Belediyeleri, Bursa-Mustafa Kemal Paşa Belediyesi, Eskişehir’de yer alan Nar Mektep Derneği, Alternatif Yaşam Derneği Düşler Mutfağı uygulaması, Elele Yaşam Derneği, Gülen Yüz Derneği, Çorbada Tuzun Olsun Derneği, Hayata Sarıl Derneği ile Deliler ve Veliler Derneği ilgili yoksullukla mücadele kapsamındaki gıda bankacılığı örneklerinden bazılarıdır (Yüzüncüyıl, 2019).

2.2.3.3. Mikrokredi

Mikrokredi yöntemi, yoksul bireylerin üretken hale getirilerek emek piyasasına dâhil olmasını sağlayan ve böylece onların ekonomik ve sosyal konumlarında değişim ve gelişimi hedefleyen, yoksullukla mücadele programlarından yalnızca biridir (Ören vd. 2012: 319). Devletin çeşitli resmi kurumları ile enformel sektörü kullanan bazı kesimler de (kayıt dışı kredi sağlayıcıları-tefeciler) yoksullara yönelik krediler sağlasa da hiçbirisi Grameen Bankası kadar ses getirmemiştir (Açıkgöz 2013: 98).

1945 yılından sonraki dönemlerde yoksulluğun nedenleri birçok değişikliğe maruz kalmış ve yoksulluğun hafifletilmesine ilişkin yaklaşımlar önemli dönüşümlere tanıklık etmişken, bu yıllar içerisinde yoksullukla mücadelede için oluşturulan stratejiler, sürekliliğin ve değişimin daha dengeli bir karışımını yaşamıştır. Bu

dönüşümlerle beraber artık ülkeler için amaç maddi yetersizlikler yanında sosyal dışlanmıslığın da yok edilmesidir (Beaudoin 2017: 179-180). Yani böylece yapılabilecek çalışmalarla yoksulların özellikle de kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları sonucunda sosyal dışlanmanın önlenmesi hedeflenir (Ateş ve Öğütoğulları 2012: 34).

Mevcut yoksulluğun azaltılmasına yönelik stratejilerdeki değişimler, borçların; bağışların ve yardımın gelişmesine yöneliktir. Yardımın çok geleneksel bir biçimi olarak hayır kuruluşlarının dönüşümü bu değişiklikler için harika bir kanıttır. 1945 yılından sonra bu yardımlaşma kuruluşları, yeni oluşan sivil toplum kuruluşlarının büyük bir kısmını oluşturmuş ve kabaca iki kategoriye ayrılmıştır. Bunlar hayır kurumları ve kamu yararına çalışan kuruluşlar olarak nitelendirilmektedir. Hayır kurumları, yerel halk ve katılımcı üyeler üzerindeki programlara odaklıdır. Bu çok çeşitli kurumların belki de en bilinen örneği, Grameen Bankası'dır (Beaudoin 2017: 180-181).

1970'li yıllarda Bangladeş Chittagong Üniversitesi Kırsal Ekonomi Bölüm Başkanı olan Muhammed Yunus, ülkenin içinde bulunduğu zor koşullar özellikle yoksulluk, sefalet ve insanların tefeciler karşısında kaldığı çaresiz duruma yönelik çözüm arayışına girmiştir. Bu çözüm arayışı ile Yunus ve ekibi, yoksulları anlayabilmek ve onlara yardımcı olabilmeyi hedefleyerek üniversite yakınlarındaki Jobra köyünde yoksulların içinde bulundukları koşulları gözlemler. Bu gözlemleri sonucunda yoksulların, işlerini devam ettirebilmeleri için gereken küçük miktardaki kredilere finansal yapı aracılığıyla ulaşamadıklarını bu sebeple tefecilere yani kayıt dışı kredi kullandırıcılarına başvurdıklarını ve onlar tarafından sömürüldüklerini fark eder. Jobra köyünde yaşayan yoksulların; bir tabureyi yapabilmek için günlük %10 faiz oranı ile borçlanarak aldıkları malzemeye istinaden, akşam yaptıkları tabureleri piyasa altı fiyatla yine borçlu olduğu kişilere sattıkları görülür. Böylece bireylerin üretebilecekleri malzemeyi dahi alabilecek parasının olmadığını, oysa malzemeyi alabilecek 22 cent tutarındaki miktara sahip olsalar kazançlarının daha fazla olacağını keşfeder. Yani aslında temel sorun bireylerin sermaye sahibi olmayışlarıdır. Ancak Yunus ve ekibi, kayıt dışı kredi kullandırıcılarına muhtaç olduğunu tespit ettiği 42 kişilik gruba ihtiyaç

duyduğu malzemeleri alabilmesi amacıyla 27 dolar tutarında kredi vermiştir. Zamanla verdiği kredilerin tamamının karşılık bulmasıyla daha fazla sayıda bireye kredi ulaştırılır olmuştur (Ateş ve Öğütoğulları 2012: 38-39, Demir 2016: 61).

Bu gelişmeler beraber, üniversite yerleşkesinde bulunan bankanın köyde yaşayan yoksullara yönelik krediler vermesine yönelik ikna çalışmalar yapan Yunus, onların “kredilendirilebilir” olmadığı yönündeki cevapla reddedilir. Sonrasında yoksullara verilebilecek kredilere kefil olmayı öneren ve bu borçların kolaylıkla ödenebilmesi için haftalık küçük miktartlı taksitlerden oluşması ayrıca köyde yaşayan yoksulların bankaya gitmesi yerine banka yetkililerinin onları ziyaret etmeleri şeklindeki Yunus’un önerileri kabul görmüştür (Demir 2016: 61). 1976-1979 yılları arasında Jobra köyünde başarıyla uygulanan Grameen Projesi; Merkez Bankası ve Bangladeş’teki kamulaştırılan diğer bankaların da desteğiyle, 1979 yılında faaliyet alanını genişleterek Tangail yöresinde de denenmiş ve başarılı sonuçlar vermiştir (Ateş ve Öğütoğulları 2012: 39, Ertuna 2015: 152). 1980’li yıllara gelindiğinde ise proje uluslararası alanda yankı uyandırmış ve Ford Vakfı gibi köklü kuruluşlardan da finansal alanda destekler görmüştür. Sonrasında özel olarak çıkan bir tüzük ile Grameen projesi, 1983 yılında bağımsız bir banka halini almıştır. Söz konusu banka, Bangladeş’te bulunan diğer bankalara göre daha fazla işletme özgürlüğüne sahip olmasıyla beraber, Merkez Bankası tarafından da daha az denetim altındadır. Bu banka tüm bankacılık işlemlerini yapmasının yanı sıra yalnızca döviz işlemlerini yapamamaktadır (Ateş ve Öğütoğulları 2012: 39-40).

Köylü Bankası ya da Kırsal Banka anlamlarına gelen Grameen Bankası, yoksullara özellikle de yoksul kadınlara geri dönüşümlü mikro krediler vermeyi hedefler (Açıkgöz 2013: 95). Böylece gerekli teminatları gösteremedikleri için normal kredi olanaklarına ulaşamayan bireylere kredi verilerek, bireylerin kendi işini kurması ve onların “girişimciliğe” teşvik edilerek yoksulluktan kurtulması beklenir. Bu mikro kredi bankasının diğer bir özelliği de; kredi alan bireyin köy ya da mahallelerdeki sosyal gruplar içerisindeki konumunun dikkate alınması ve kredinin geri ödemesinin yapılamaması halinde, gruba mensup diğer üyelerin de kredi alması zorlaştırılarak, onların borçlu bireye uyguladıkları baskılar veya ona verebilecekleri maddi destek

yoluyla verdiği kredinin geri dönüşümünü garantilemeye çalışmasıdır (Buğra 2015: 94). Grameen Bankası'ndan kredi almak isteyen bireyler, aynı aileden olmayan 5 kişiden oluşarak, bankaya oluşturdıkları proje ile başvuru yapmaktadırlar. Beyan edilen özelliklere istinaden amaç, bir grup çalışmasının oluşturulmasını sağlamaktır. Gruplara kredi verilmeden önce 7 günlük bir eğitim programı uygulanmaktadır. Bu eğitim, ekonomi, sosyal sorunlar, çevre bilinci gibi konuları içermektedir. Gruba mensup üyeler aynı çevreden seçilerek, haftada bir gün toplanılıp kredinin geri ödenmesi sağlanılmaktadır (Akbulaev vd. 2017: 60).

Sahip olduğu isimden de anlaşılacağı üzere kırsal alanlara yönelik uygulamaları içeren bu bankanın getirdiği en önemli yenilikler arasında, kredilerin tamamına yakınının maddi karşılık aranmadan özellikle yoksul kadınlara verilmesi ve yeni tarımsal ürünler yanında, tarım dışında kalan alanlardaki faaliyetlere de özendirilmesi gibi özellikler de ön planda kendini göstermiştir (Şenses 2003: 238-239). Bu şekilde, yoksulların birer hayırseverlik unsuru olmaktan çıkarılarak, öncelikle üretimin ve istihdamın çeşitlendirilmesiyle beraber artırılması; yoksulların kendi kendilerine gelir getirici ticari veya mesleki faaliyette bulunmaları, ekonomik ve sosyal açıdan gelişerek üretim sürecine dâhil olmaları amaçlanmaktadır (Şenses 2003: 239, Zambak 2017: 218). Bu amaçlarla ilgili olarak Grameen Bankası'nın, mensuplarının aile planlaması, çocukların okula gönderilmesi teşvikiyle eğitim düzeyinin artırılması gibi toplumsal gelişme amaçlarına yönlendirilmesi açısından da bakıldığında pozitif yönde etkileri olduğu görülebilmektedir (Şenses 2003: 239).

Yoksullara yapılabilecek mali desteklerin başında gelen, Grameen Bankası'nın uzmanlaştığı konu olan "mikro kredi" uygulaması; yaygın olarak kayıt dışı faaliyet sürdüren küçük işletmeler veya kendi işini kurmak isteyenlere, hammadde, iş için gereken makine alımı, işletme sermayesinin karşılanması hedeflenerek, bir mikrofinansman kuruluşu tarafından verilen kredileri içerir. Bu krediler; işleme ve imalat, tarım ve ormancılık, hayvancılık ve balıkçılık, hizmetler ve ticaret gibi üretime dayalı faaliyet alanlarında yatırım yapılması hedeflenerek yoksullara yönelik verilmektedir (Akbulaev vd. 2017: 66, Ateş ve Ögütoğulları 2012: 35).

Mikrokredi uygulamalarının birçok faydası bulunmaktadır. Bunlar; istihdam olanaklarının artırılması amaçlanarak, işgücü piyasasına finansal, eğitim, tecrübesizlik, ayrımcılık gibi sebeplerden dolayı dâhil olamayan kadın veya engellilerin; işgücü piyasasına teşvik edilmesidir (Akbulaev vd. 2017: 66, Ateş ve Ögütoğulları 2012: 35).

Mikrokredi, yoksulluk ve yoksulluğun nedenlerinden çok yoksulluğun sonuçları üzerinde ve özellikle insan unsuru üzerinde yoğunlaşmaktadır. “Her insanın değerlendirilmemiş bir hazine” olduğunu ve muazzam bir potansiyel taşıdığını belirten projenin öncüsü Yunus, insanlara kendilerini geliştirebilecekleri imkânlar verildiğinde, herkesin başkalarına muhtaç olmadan kendi hayatını kurabileceğini ve saygın biçimde bir yaşam sürdürebileceğini beyan etmektedir. Dolayısıyla mikrokredi uygulaması sayesinde genellikle insan sermayesi ve insanın potansiyel güçlerinin açığa çıkarılmasıyla ilgili olduğu, böylece yoksulluğun inkâr edilmediği ve yoksullara kendilerini kurtarmaları için bir fırsat sunulduğu ifade edilebilmektedir (Açıkgöz 2013: 96-97, Buğra 2015: 94).

Grameen Bankası salt mikrokredi veren banka düşüncesinden çok; model, misyon, stratejisi ve uygulama politikalarıyla Bangladeş’in koşullarına ve hizmet ettiği ortama uygun bir kalkınma modeli olarak da ifade edilebilir. Yenilenebilir borçların olduğu, mevcut borcunu ödeyenin tekrar borç alabildiği bu model; kopya edilebilir olmaktan ziyade ders alınabilecek bir model olma özelliği taşır. Modelde fakirliğin sebebinin fakirler değil, onları çepeçevre saran kurum ve siyasetler olduğuna; oluşan bu yoksulluğu gidermek için de uygun kurum ve siyasetlerin oluşturulması gerektiğine inanılır. Modelin fikir babası Muhammed Yunus’a göre, sadaka ve bağış yoksulluğun giderilebilmesi için kullanılabilecek bir yöntem olmamalıdır. Bunlar yoksulluğun devam etmesine yol açarak, bağımlılık yaratır ve yoksulluk çemberinin kırılmasını önler. Öncelikli olarak enerji ve yaratıcılığı harekete geçirmek, yoksulluğu gidermenin yoludur (Ertuna 2015: 152-153).

Yoksullukla mücadelede yaratıcı ve yapıcı ve çok özel bir örnek olarak ifade edilebilecek Grameen Bankası’nın uygulama yöntemleri şu inanç ve ilkeler doğrultusunda oluşturulmuştur (Ertuna 2015: 161-162):

- Öncelikli hedef probleme çözümle yaklaşmak değil, onu tanımlamak olmalıdır. Kredi sistemi bankacılık esaslarından evvel iyi incelenmiş sosyal yapıyı hedef almalıdır.
- Kalkınmaya dayalı geliştirici bir tutum izlenmelidir.
- Kredi sisteminde önceliğin krediye ihtiyacı olan en fakir kesim olduğunun belirlenmesi ve onların daha iyi tanımlanabilmesi açısından kendi konumlarında ziyaret edilmesi esastır.
- Ortak geçmiş ve güven ortamına sahip borç alacak kitlenin belirlenmesi ve talep edecekleri kredilerin, serbestçe seçtikleri gelir getirici üretim faaliyetlerine yönelik olması gerekmektedir.
- Borç ile tasarruf arasında mutlaka ilişki kurulması ve borçluların takibinin mümkün olduğunca, basit ve standart prosedürleri içermesi gerekmektedir.
- Sistemin finansal dengesinin korunması için gereken tüm yöntemlerin kullanılması temel alınmalıdır.
- İnsan kaynaklarına yatırım yapılarak; öncülerin eğitimiyle, onların faal, güçlü, üreten, anlayışlı ve tarımsal çevreye saygılı, etik bireyler olarak gelişmelerinin sağlanması gerekmektedir.

Yapılanması ve uygulamaları açısından incelendiğinde gerçek bir banka olarak ifade edilebilecek Grameen Bankası aslında temelinde tamamen yoksulluk odaklı ve farklı bakış açılarıyla yoksullukla mücadele eden bir kuruluş olarak ortaya çıkar. Bu yönden ele alındığında; mikrokredi uygulamaları kapsamında kendine özgü kredi sağlama sistemleri ve ilkeleri olan Grameen Bankası, her ne kadar bankacılık lisansına sahip olsa da aynı zamanda bir sivil toplum kuruluşu olarak da nitelendirilebilir (Akbulaev vd. 2017: 59-66).

Yunus önderliğinde oluşturulmuş proje; bir banka olarak güncelliğe kavuştuğunda, projeye mensup üyeler ihtiyaç duydukları sermayenin başlangıçta %40'lık oranını karşılayacak güce sahiptiler. Geride kalan kısmı ise devlet tarafından karşılanmıştı. Ancak, Grameen Bank'ın 1983 yılından beri uyguladığı hisse edindirme politikası sebebiyle, bankaya mensup müşterilerin sermaye hisseleri artarak devam etmiştir. Kredi müşterilerinin banka hisseleri içindeki payı, 2006 yılına gelindiğinde

%94'lük bir orana erişmiştir. Geride kalan kısmın sahibi ise, devlettir. Bankanın hisselerinin %94 gibi büyük bir payına sahip olan üyeler; bu bankanın 12 kişiden oluşan yönetim kurulunun 9'unu seçilmesini sağlamışlardır (Akbulaev vd. 2017: 62).

Grameen Bankasının bu derecede başarılı olmasının sebebi aslında sahip olduğu örgütlenme ve yönetim yapısıdır. Bankanın örgütsel yapısı, hedef kitle olan yoksulların kalkınmasına yönelik yıllar içerisinde gelişim göstermiştir. Hatta banka yönetimi, oluşan kârın dağıtımını yerine, çeşitli alanlarda yeni yatırımlar yaparak tekrar sermaye kazancı imkânı sunmayı hedeflemektedir. Banka içerisindeki örgütsel yapı incelenecek olunursa, kabul sistemi ve dağıtım sistemi şeklinde 2 ayrı bölüme ayrılabilir. Grup ve merkezleri içeren bölüm; kabul sistemi olarak, şubeler, genel müdürlük, bölge ofisi ve alan ofisi gibi birimleri içeren bölüm ise dağıtım sistemi olarak açıklanabilir (Akbulaev vd. 2017: 62-63).

Bir başarı emsali Grameen Bankası, zaman içerisinde hedeflerine ulaşmak için pek çok kurum oluşturmuş, ayrıca pek çok kurumdaki destek almıştır. Grameen Bankası tarafından kurulan bu kuruluşlara Grameen Ailesi Girişimleri (Grameen Family Enterprises) denilmektedir. Bu kurumlara örnek verilecek olunursa; Grameen Trust, Grameen Fund (Grameen Fonu), Grameen Communications (Grameen İletişim), Grameen Shakti (Grameen Enerji), Grameen Telecom, Grameen Shikha (Grameen Eğitim), Grameen Motsho (Grameen Balıkçılık), Grameen Baybosa Bikash (Grameen İş Geliştirme), Grameen Phone (Grameen Telefon), Grameen Software Limited (Grameen Yazılım Limited Şirketi), Grameen SyberNet Limited (Grameen Bilişim Ağı Limited Şirketi), Grameen Knitwear Limited (Grameen Triko-Örgü Şirketi) şeklinde gösterilebilir. Ayrıca Grameen Mutual Fund One (Grameen Yatırım Ortaklığı) 11 Temmuz 2005 tarihiyle Bangladeş Sermaye Piyasası Kurumu izniyle halka arz edilmiştir. Yine aynı tarihte 4 milyon kişiyi aşan üyelerin de katılım sağlamalarına imkân tanınmıştır. Ayrıca Grameen felsefesinin tüm dünya yoksullarına ulaşarak onlara mikrokredilerle hizmet verebilmesi için Grameen Vakfı da kurulmuştur. Bu vakıf, dünya çapında mikrokredi veren kurumları; garantör olarak, eğitim imkânı sağlayarak desteklemekte ve teknoloji transfer etmektedir. 2008 yılı itibarıyla Grameen Vakfı; Bolivya, Dominik Cumhuriyeti, El Salvador, Haiti, Honduras, Meksika, Peru, Çin,

Doğu Timor, Endonezya, Filipinler, Pakistan, Hindistan, Yemen, Lübnan, Suudi Arabistan, Mısır, Kamerun, Etiyopya, Nijerya, Ruanda, Uganda, Gana, Tunus ve Fas bölgelerindeki mikrofinans kuruluşlarını desteklemektedir. Bu da gösteriyor ki Bangladeş'te başlatılan bu kapsamlı mücadele zaman içerisinde dünyanın birçok yerinde başarı göstermiştir (Ertuna 2015: 163-164).

Dünyanın birçok yerinde uygulanan bu kapsamlı mücadele, mikro finans kuruluşları açısından incelenmek istendiğinde; 2007 yılında kurulmuş olmasına karşılık oldukça iyi bir yol kat ettiği görülen PSBC (Postal Saving Banks of China) toplam kredi portföyü 18,5 milyar dolar olan en büyük mikro finans kuruluşu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kuruluş, 36.000 şubeli mikrokredi hizmetinin yanında ayrıca ticari bankacılık hizmetine de sahiptir. Ancak aktif borçlu sayısı açısından incelendiğinde; 7,5 milyon aktif borçlu sayısı ile 2002 yılında kurulmuş Vietnam merkezli VBSP (Vietnam Bank for Social Policies) birinci sırayı almaktadır (Özmen 2012: 117-118). Dünyada bu denli yankı uyandıran ve görüldüğü üzere farklı ülkelerin kısa sürede büyük başarılarına sahne olan bu uygulama ile Türkiye 2000'li yıllarda tanışmıştır. Türkiye'de bu uygulama; Türkiye İsrافی Önleme Vakfı (TİSVA) ve Grameen Trust birlikteliğiyle oluşturulan ve kar amacı gütmeyen Türkiye'nin ilk ve tek mikro finans kuruluşu olan Türkiye Grameen Mikro Finans Programı (TGMP)'dır (Tay Bayramoğlu ve Dökmen 2017: 47).

Tarihsel açıdan bakıldığında mikrokredi uygulamalarının Türkiye topraklarında yakın dönemde uygulandığı görülsede, daha derinlere inildiğinde buna benzer bir uygulamanın Osmanlı İmparatorluğu döneminde de var olduğuna rastlanılabilir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulan "Para Vakıfları" mikrokredi uygulamasına benzer temelde oluşturulmuş; özellikle Anadolu ve Rumeli gibi Türk nüfusunun yoğunlaştığı bölgelerde gözde olan, maddi açıdan iyi bir konumda olan kişinin belli bir amaç uğruna bağışladığı nakitlerin ipotek olarak evlerini gösteren belirli kişilere kredi olarak borç verildiği ve böylece yatırıma çevrildiği modernite öncesi bankacılık sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Para Vakıfları sisteminde, borçlu olan birey evinin mülkiyet hakkını geçici olarak devreder, borcunu ödeyinceye kadar evinde kira bedeli karşılığında yaşar (Çizakça 2006: 24). Bu vakıflarda küçük esnafa ve üreterek borcu

geri ödeyebileceği kanısı uyandıran girişimcilere küçük miktarda krediler verilmesi, mikrokredi sisteminin temellerinin oluşturulduğunun göstergesidir (Özmen 2012: 119).

İslam inancının faizi haram kılmasından ötürü modernite öncesi oluşturulmuş bu bankacılık sistemi, modern mevduat bankacılığına dönüşmeden son bulmuştur (Çizakça 2006: 25). Ancak Cumhuriyet dönemine gelindiğinde nakit ihtiyacı duyan küçük esnafa emanet sandığı, kooperatif, kredi birlikleri gibi kuruluşlar destek olmuştur. Ayrıca 2000’li yıllara kadar da küçük ölçekli işletmeler ve çiftçilere; VakıfBank, Ziraat Bankası ve Halk Bankası aracılığıyla devlet destekli uygun krediler verilmiştir (Özmen 2012: 119). Mikro finans programı; il özel idareleri, belediyelerden sağlanan kaynaklar ve iş insanları, kurum ve kuruluşların yaptığı bağış destekleriyle faaliyetlerini sürdürmektedir¹⁰. 2017 yılı Eylül ayı itibariyle Türkiye Grameen Mikrofinans Programı’nın 98 farklı yerde uygulandığı ve bugüne kadar yaklaşık 667 Milyon TL mikrokredi sağlayarak 150 binden fazla kadın girişimciyi desteklediği görülmektedir¹¹. Bu uygulamaların ülkemiz içerisindeki yasal süreçlerle desteklendiği ise, 4 Mart 2005 tarihli ve 25745 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 5302 İl Özel İdaresi Kanunu’nun 6.maddesine göre; il özel idaresinin görev ve sorumlulukları içinde, “yoksullara mikrokredi verilmesi” hükmü ile görülebilmektedir¹².

Kalkınma, ekonomik büyüme ve işsizlikle mücadele konularının en önemli bileşenlerinden biri olan kadınların işgücüne katılımlarının daha da aktifleştirilmesi, ülkemizin istihdam politikasının da en önemli hedeflerinden birisidir (Tay Bayramoğlu ve Dökmen 2017: 42). Mikrokredi uygulamaları en başlarda sadece kadınlara yönelik olarak hedeflenmese de, yapılan araştırmalarla onların psikolojik, sosyal ve ekonomik anlamda güçlenmelerine katkı sağladığı anlaşılmaktadır (Özmen 2012: 115).

Türkiye’de uygulanan Türkiye Grameen Mikro finans Programı’nda ise, özellikle kırsal kesim ve kentlerde yaşayan kadınlara kredi verilerek, onların üretim

¹⁰ Türkiye Grameen Mikrofinans Programı Bilgi Notu, <http://www.israf.org/public/admin/filemanager/uploaded/bilgi-notu2012.pdf>, 10 Eylül 2018’de erişildi.

¹¹ Türkiye Grameen Mikrofinans Programı Sıkça Sorulan Sorular, <http://www.tgmp.net/tr/sss/0>, 10 Eylül 2018’de erişildi.

¹² Türkiye Grameen Mikrofinans Programı Bilgi Notu, <http://www.israf.org/public/admin/filemanager/uploaded/bilgi-notu2012.pdf>, 10 Eylül 2018’de erişildi.

aşamasına kazandırılıp ekonomik anlamda kendine katkı sağlayarak yaşam standartlarını artırmasını amaçlamaktadır. Bu programda kadınlara yönelik verilen kredilerin aile ve çocuklara geri dönüş olarak katkısının daha fazla oranda olduğu inancı mevcuttur. Programın inancına göre, kadınlar elde ettikleri gelirlerini daha çok eğitim ve sağlık harcamalarına yönelterek ailenin sahip olduğu yaşam standardının artmasında etkili rol üstlenmektedir (Sancak Baktır ve Erdem 2015: 60).

Ulusal ve uluslararası alanlarda etkin olduğu görülen uygulama olan mikrokredi, zenginlik-yoksulluk tartışmasına girmeden kapitalist toplum içinde, yoksulluğa bireysel düzeyde çözüm önerdiği, yüksek faizli olduğu ve kentsel ortamlarda uygulanması zor olduğu için yoğun eleştiriler almıştır. Ayrıca, örgütlü toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına engel olduğu, radikal bir devrimi geciktirdiği ve insanları kapitalist sistemle uyumlu hale getirdiği için de yine yoğun eleştiri yağmuruna tutulmuştur. Hatta Buğra (2007), “Mikrokredi: Acıklı Bir Hikâye” başlıklı yazısında, girişimciliğin yoksullara ait bir özellik olmadığını ve krediyi alanların bir de faizli borç yükü altında iyice ezildiğini belirterek mikrokreditin “gaddar” bir yöntem olduğunu belirtmektedir. Buğra (2007)’ya göre gaddarlık kelimesi açıklanmak istendiğinde; girişimciliğin sermaye ya da emekten daha da kıt bir kavram olduğu gerçeğiyle karşılaşıldığı ve işte bu girişimci sıfatı kazandırılan bireylerin aynı zamanda ertesi gün ne yaşayacağını bilemeyen yoksul bireyler olduğu, en acil ihtiyacını dahi karşılayabilecek para bulamayan sözde girişimci bu yoksul bireylerin bir de faiz yükü altında bırakılıp; üstüne üstlük sahip olduğu fırsatı değerlendirmesi gerektiği şartı koşulması gibi baskı içeren bir yöntem, “gaddarlık” olarak ifade edilmektedir. Oysaki modelde öncü olan Grameen Bankası kurucusu Yunus’a göre yoksulluk sorununa ilgisiz kalanlar ya sorumluluk almaktan kaçınmakta ya da ideolojik davranmaktadır. Ona göre yapılabilecek en büyük gaddarlık, insanlar açlıktan ölürken veya yoksulluk sebebiyle acılar çekerken, devrimi hayal eden ya da her şeyi devletten bekleyenlerin buna seyirci kalıp mevcut durumu ideolojik görüşleri için kullanmak istemeleri olarak düşünülebilir. Bu model sağladığı kredilerin faiz oranları iyileştirildiğinde ve sahip olduğu şartlar yeniden düzenlendiğinde belki daha insafli olabilir. Ancak kırsal yoksulluğa odaklanması ve insan temelli bir yaklaşımdan hareket etmesinden kaynaklı olarak bu modeli tamamen gözden çıkarmak, bütünüyle yararsız

olduğunu düşünmek pek mümkün görünmemektedir (Açıkgöz 2015: 98-99, Buğra 2007: 1).

2.2.3.4. Sivil Toplum Kuruluşları

Yoksulluk sorununa yönelik uygulanan politikalar ve alınan önlemler, geçmişte özellikle de refah uygulamaları kapsamında önemli ölçüde devlet eline bırakılmıştır. Ancak yapılan girişimlerin yetersiz kalması ve yoksulluğun toplumun tüm kesimlerini ilgilendiren bir yapıya sahipliği sebebiyle artık devletin yanı sıra toplum içinden doğabilecek farklı aktörlerin varlığı da gerekli kılınmıştır. İşte tam da bu noktada derinleşen ve dönüşen yoksulluğa karşı; sosyal sorumluluk bilincine sahip, birliktelik ve hayırseverlik duygusundan yola çıkan, devletin dışında fakat kendi içinde demokratik bir işleyişe mensup bir oluşum olan sivil toplum kuruluşları, önemli bir sosyo-politik aktör olarak karşımıza çıkmaktadır (As 2017: 31; Talas 2011: 390).

Üçüncü sektör, hükümet dışı kuruluşlar, devlet dışı kuruluşlar, gönüllü kuruluşlar ya da sivil toplum örgütleri olarak adlandırılabilen sivil toplum kuruluşlarının niteliklerini belirten farklı yaklaşımlar olsa da tanımlamada genellikle sivil toplumun içinden doğdukları hususunda görüş birliğine varılmaktadır. Bu kuruluşlarla ilgili tanımlamalarda yönetim, devlet veya hükümet dışı olmaları belirtilmesine karşın ilgili bu kuruluşlar için, hükümetin sağladığı fonlara dayalı yani dolayısıyla hükümet yasalarına duyarlı kuruluşlar olduğu göze çarpan önemli bir noktadır (Erol 2007: 337-338). Toplumsal ve siyasal yaşamda önemli yer tutan ve demokratik sistem için vazgeçilmez konum içeren bu kuruluşlar, sivil toplumun temel aktörleridir (Akçadağ 2011: 1).

Sivil sözcüğü Latince “civis” kökünden türetilmiştir ve “yurttaş veya kenttaş” anlamlarını içermektedir. Sivil toplum ise, Fransızcadaki “société civile” kelime grubundan doğmaktadır. Tüm bu kullanımlara dayanarak sivil kelimesinin aslında vatandaş ya da vatandaşlık kelimesi ile eş anlamlı olduğu kanısına varılabilmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında sivil toplum, yurttaşlar toplumu denilebilir (Talas 2011: 389-390). Yurttaşlar toplumu olarak da tabir edilebilen sivil toplum devlet dışı örgütlenme

olarak her toplumda farklı şekillerde, sınırlı da olsa mevcuttur. Ancak günümüz sivil toplumunun öncülleri, aydınlanma çağındaki toplumsal ve düşünsel temellere dayanır. Aydınlanma Çağı'na kadar sivil toplum, belli bir hukuk düzenine yönelik siyasi örgüt olarak anlaşılmaktadır (Çiftçi 2010: 6).

Sivil toplum kavramının felsefi kökenleri, Antik Yunan'da Aristoteles'in çalışmalarında ilgili kavrama karşılık gelebilecek ifadelerle rastlanması ile ortaya çıkmaktadır. Aristoteles, sivil toplum kavramını politik düzen, topluluk, kamusal alan ifadelerinden farklı şekillerde kullanmaktadır. Onun ifadelerinden yola çıkılarak yapılan incelemelerde sivil toplumun diğer toplum düzenlerinden farklı olarak hak ve haksızlığın ayrıldığı düzen olduğu ifadelerine rastlanılabilir. Aristoteles tarafından siyasal toplumu belirtmek için *politike koinonia* kavramı kullanılmaktadır. Aslında Aristo, bilinen yazıları itibarıyla sivil toplum kavramını hiç kullanmamıştır. Roma hukukçularından Cicero'nun 1438 yılında yaptığı çeviride, Aristo'nun siyasal toplum kavramını ifade etmek için kullandığı kavramı Latince'ye *civitas appellator* ya da *societas civilis* olarak çevirdiği ileri sürülmüştür. Hatta Cicero sivil toplum kavramını ayrıca iyi vatandaşlıkla ilişkilendirmiş ve ona göre ahlaki değerlerin ön plana çıkarıldığı iyi vatandaşların olduğu alan sivil toplumu ifade etmektedir. Cicero'nun yaptığı çeviriden hareketle sivil toplum kavramına yönelik tarihsel kökenler için olan her atıfta ilgili kavramın başlangıcı Aristoteles'e dayandırılmaktadır (Aslan 2010: 190; Çiftçi 2010: 6; Öztürk 2015: 49-50).

Fuat Keyman (2004) ise sivil toplum kavramına yönelik ipuçlarının 1381 yılına kadar geriye gidebileceğini belirtmektedir. Hatta bu durumu bir olay ile örneklendirir. 1370'li yılların sonuna doğru İngiltere'de yaşanan köylü isyanındaki liderlerden biri olan John Ball; "*Dostluk, arkadaşlık yaşamdır. Dostluğun ve arkadaşlığın olmadığı yer ise ölümdür. Cehennemde dostluk ya da arkadaşlık yoktur, insanlar tek tek var olurlar.*" demiştir. Ball'ın sarf ettiği cümlelerin sivil toplum kavramının oluşumuna dair ipuçları verdiğini ve farkında olmadan ilgili kavramı tanımladığını ifade etmektedir (Keyman 2004: 2). Ancak kaynaklar incelendiğinde sivil toplum kavramına yönelik bilinen ilk çalışma 1767 yılına ait Adam Ferguson tarafından yazılan "Sivil Toplumun Tarihi Üzerine Bir Deneme" isimli çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanımlanması ve

ortaya çıkması hususunda bu denli birçok ifade yer alan kavram olan sivil toplum en genel anlamı ile tanımlanacak olunursa, bireylerin ve grupların devletten kaynaklanmayan ve devletçe yönetilmeyen her türlü toplumsal faaliyet olarak belirtilebilmektedir (Çiftçi 2010: 6).

Sivil toplum kavramı sivil toplumun üyeleri olan Sivil Toplum Kuruluşları'nın (STK) da tanımlanmasını beraberinde getirmektedir. Literatürde STK'lar için ortak bir tanım yapılmamış olsa da genel olarak yurttaşların ortak bakış, ortak çıkar, ortak duyarlılık, ortak talep gibi temeller üzerinde gönüllü olarak bir araya gelmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu kuruluşlar devletin hukuki, ticari, idari ve kültürel organlarının dışındaki alanda meydana getirdikleri dernek, vakıf, sivil girişim, platform, ilişki ağı ve benzerlerinden oluşan yapıları ya da etkinlikleri içermektedir. Bu kuruluşların temel hedefi baskı mekanizması aracılığıyla üyelerin çıkarlarını, haklarını ve yararlarını gözeterek, bu yararların daha büyük çaplı bir siyasal platformda savunulmasını sağlamaktır. Etkin bir sivil toplum sayesinde kişilerin sadece oy veren çerçevesinin dışında çıkarak mensubu olduğu toplumun artık örgütlü bir üyesi kimliğini kazanacağı savunulmaktadır. Birlik ve beraberlik duygusunun aşılacağı ve vatandaşlık kültürünün kazanılacağı konularında etkili olması beklenen sivil toplum kuruluşları, toplumdaki bireyleri daha duyarlı, kamusal alana yönelik sorumluluk bilinci aşılama ve aktif kılma işlevlerine sahiptirler (Akçadağ 2011: 1-2).

Tarihsel olarak bakıldığında oluşturulmak istenen birlik ve beraber hareket etme duygusuna yönelik örneklerle rastlamak mümkündür. 1812 yılında Venezuela Karakas'ta yaşanan deprem sonrası ilk insani yardım yapıldığı ve bu yardımın öneminin özel girişim tarafından yönetilip uygulanan ilk olma özelliği olduğu bilgisine rastlanmaktadır. Yine 1853-1856 yılları arasında yaşanan Kırım Savaşı sırasında Florence Nightingale ismi ile somutlaşan çalışmalar vesilesiyle ilk hemşire örgütleri ortaya çıkmaya başlamış ve bu çalışmalar sağlık alanında uluslararası bir akıma önderlik etmiştir. Takip eden zaman dilimi için 1859 yılında yaralılara yardım eden dernekler İsviçreli Henry Dunant tarafından Piedmon Sardinya Avusturya Savaşında örgütlenmiştir. Buna benzer örgütlenmeler zaman içerisinde Kızılhaç veya Kızılay gibi örnekleri doğurmuştur. Takip eden süreç içerisinde 1900'lü yılların başlarında

İngiltere’de kurulan Alman ve Avusturyalı kadın ve çocuklara yardım hedefli Save the Children Fund (Çocukları Kurtaralım Fonu) ve Fight the Famine Council (Açlıkla Mücadele Birliği) ya da Sovyetler Birliği’nde açlıktan ölen 5 milyon insanın durumunu kuruluşuna etken kılan American Relief Association (Amerikan Yardımlaşma Derneği) da yardım temelli sivil toplum kuruluşlarına örnek teşkil etmektedir (Çiftçi 2010: 5).

Örneklerden yola çıkarak sivil toplum kuruluşlarını var eden aktiviteleri açıklamak mümkün olabilmektedir. Halk sağlığı ve eğitimi, sağlık krizlerinin açığa çıkarılması, toplumu ilgilendiren sosyal sorunlar, çevresel sorunlar, ekonomik değişkenler, kalkınma ve gelişme çalışmaları, kadın sorunları olarak çeşitlendirilebilecek aktiviteler, sivil toplum örgütlerini var etmektedir. Aktiviteleri bu yönlü belirtilebilen sivil toplum kuruluşlarının işlevlerini ise şu şekilde belirtmek mümkün olabilmektedir (Erol 2007: 340; Talas 2011: 392-393):

- Kamuoyu oluşturularak, toplumda yaşayan bireylerin taleplerinin açığa çıkarılmasına destek olmak,
- Toplum, devlet ve birey arasındaki ilişkilerde hak ve sorumlulukların adaletli dağılımını sağlayarak dengeleyici unsur olmak,
- Toplumda yer alan farklı kültür, sosyal ya da ekonomik şartlardan gelen tüm bireyleri demokratik ve şeffaf yönetim anlayışı ile tek bir çatı altında birleştirmek,
- Öncü projelerin üretilmesi ile bu projelere kaynak bulunmasının yanı sıra uygulanması ile beraber eğitim, sosyal refah ve istihdam konularında devlet politikalarına paralel veya alternatif sorumluluklar alabilmek olarak nitelendirilebilir.

Özünde sadece az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere yönelik bir sorun olarak görünse de yoksulluk, gelişmiş ülkelerinde mücadele ettiği bir sorundur. Bu soruna yönelik çözümde ana mercii geçmişten beri sosyo-ekonomik politikalar üreten kamu harcamalarına ve kamu gelirlerine sıklıkla başvuran devlettir. Ancak yoksul sayısının fazlalığı, devletin bürokratik yapısına istinaden karar alma mekanizmasının yavaşlığı gibi sebepler bu sorunla mücadelede, toplum ile devlet arasında köprü görevi üstlenen sivil toplum kuruluşlarını etkin kılmıştır. Toplumda yaşayan bireylerin

kendisini ilgilendiren konularda söz sahibi olduğu ve kararların alınması süreçlerinde aktif rol oynadığı günümüz katılımcı demokrasilerinde sivil toplum kuruluşlarının önemi gittikçe artmaktadır (Akçadağ 2011: 2; As 2017: 54).

Yoksullukla mücadele kapsamındaki sivil toplum kuruluşlarının önemine ve temel özelliklerine yönelik yapılan incelemelerde; yoksulluğun tanımlanması, yoksulların belirlenmesi, kategorilere ayrılabilmesi ile maddi yardımların yanı sıra psikolojik ve sosyal, mesleki, sağlık gibi ihtiyaçlarının giderilmesi konularında yardımda bulunularak, yoksulların yaşam düzeylerinde belirgin şekilde iyileştirmelere sebep oldukları, yoksulların üretime yönelik potansiyellerinin artırılmasını sağladıkları ve ilgili hususlardaki tespitlerde objektif ölçütleri uygulayabildikleri öne çıkmaktadır (As 2017: 56-57).

Yoksulluk sorununun çözümünde sivil toplum kuruluşlarının sahip olduğu avantajları şu şekilde belirtmek mümkündür (As 2017: 57-58):

- Sivil toplum kuruluşlarının oluşturmayı hedeflediği birliktelik duygusu ile hareket eden sorumluluk bilincine sahip bireyler, yoksullukla mücadelede daha etkin rol oynanmasını sağlayarak daha başarılı sonuçlara vesile olmaktadır.
- Sivil toplum kuruluşlarının sadece belirli bir alana yönelik çalışmalar içerisinde oluşu aslında ulaşılmak istenen amaca daha hızlı varılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu özelliği sayesinde ise devletten daha az olanak ve kaynağa sahip olsa da bu durumu faydaya çevirmesine yardımcı olmaktadır.
- Sivil toplum kuruluşları kimi zaman kamuya alternatif kimi zaman da tamamlayıcı rol üstlenebilmektedir. Bu üstlendiği rollerde; sorunları daha iyi anlayan ve bilen iki kurumun birlikte hareket etmesi sonucu, sorunun tanımlanması ve çözümüne istinaden oluşturulabilecek faaliyetlerin sağlayabileceği yararlar konularında hem zamandan tasarruf edilecek hem de kaynak israfı önlenmiş olacaktır. Bu durumda sorunun çözümü hızlı ve kolay yoldan gerçekleşecektir.
- Derinleşen yoksulluk sorunu ile mücadele kapsamında gerek duyulan toplumsal dayanışma duygusunu tetikleyen sivil toplum kuruluşları; istihdam

yaratma, yoksullara işgücünün eğitilerek yeteneklerini ortaya çıkarma, girişimciliğe yönlendirme, kamu ve özel sektörler aracılığıyla projeler oluşturma veya mikrokredi uygulamaları gibi olanaklar sayesinde yoksullukla mücadelede alternatif yönden önemli rol oynamaktadır.

Türkiye’de de, son zamanlarda yaşanan olumlu ekonomik gelişmeler ile sosyal yardım alanında yaşanan iyileşmelere rağmen kalkınma sürecinin en önemli gündem maddelerinden birini yoksulluk ve yoksullukla mücadele sorunu oluşturmaktadır. Aynı zamanda anayasada ifade edilen sosyal hukuk devleti ilkesi, gelir dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesini, yoksul kesimlerin desteklenmesine yönelik sosyal politikalar geliştirilmesini ve sosyal barışın korunmasını gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda, günümüzde yoksullukla ve buna bağlı olarak sosyal dışlanma ile mücadele ve hassas gruplar ile bireyleri desteklenmesi çalışmalarında, kamu kesimine destek sağlayacak mahiyette sivil toplum kuruluşlarının rolünün giderek güçlenmesine ve kamu sektörünün bu kuruluşlarla işbirliği kanallarının desteklenmesine şahit olunmaktadır (Küçükçavuş ve Coşkun 2012: 10). Türkiye’de yoksullara yönelik yardımlaşma örneklerinde Darüşşafaka, Kızılay, İHH (İnsani Yardım Vakfı) gibi kuruluşlar göze çarpsa da diğer sivil toplum kuruluşu örneklerinde de yine dayanışma ve hayırseverlik duygusundan hareketle gerçekleşen yoksul bireylere yönelik yapılan yardımlara rastlamak mümkündür.

III. BÖLÜM

3.YOKSULLUK VE TÜRKİYE

Yoksulluk, bireylerin kendine has özellikleri ya da yaşadıkları haneye dair özelliklerden kaynaklanan bir sorun olarak karşımıza çıksa da; küresel, ulusal, bölgesel, sosyo-ekonomik sebepler gibi sebeplerden de kaynaklanabilmektedir. Sebepleri kadar önlenmesi de önem arz eden bu sorunun mücadelesi için en etkin yöntemin sosyo-ekonomik refahın artırılmasıyla beraber gerçekleşebilecek istikrarlı ve sürdürülebilir ekonomik büyüme olduğu belirtilmektedir. Yoksullukla mücadelede ‘dolaylı yaklaşım’ başlığı altında inceleyebileceğimiz bu görüşte, temel bölüşüm ilişkilerine etki etmeden uzun vadede erişilebilecek hızlı büyüme ile artacak ulusal gelir ve bu veriler karşılığında da her kesimin refah düzeyinin artırılacağı düşüncesi hâkimdir. Türkiye’de 1960’lı yıllar sonrasında uygulanan Beş Yıllık Kalkınma Planları içinde egemen olan ve bölüşüm konusunda yaşanabilecek sorunları dikkate almayan bu görüşün izlerine 2001 Krizi sonrası uygulamaya konan ve düşünce olarak hala yürürlüğü devam eden Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nda rastlanabilir. İlgili programın amacı “ekonomide sürdürülebilir gelişme ortamı sağlanarak kaynak kullanma sürecindeki verimliliğin artırılması, dışa açık bir yaklaşımla piyasa koşullarındaki rekabet gücünün gelişimiyle beraber ekonomide büyümenin, yatırımın ve istihdamın artmasıyla, ülkede yaşayan bireylerin geleceğe dair düşüncelerinin umut ışığı içinde olması ve bu sayede refah düzeyinin de sürdürülebilir biçimde yükseltilmesi” olarak belirtilmektedir. Türkiye’de yoksulluk oranlarının görece yüksek ve sürekli oluşu yoksulluğun hafifletilebilmesi için artık ilgili hedefler olan genel ekonomik büyüme, istihdam ve işgücü politikalarının yanında, hem sosyal devlet anlayışının güçlendirilmesi hem de yoksul yanlı politikaların geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğunun göstermektedir (Önder ve Şenses 2006: 199-200; Sallan Gül ve Gül 2008: 363).

Küresel dinamikler, işgücü piyasalarının koşulları, düşük ücretler, yaşanan ekonomik büyümeye karşın devam eden yüksek işsizlik oranları, çalışma koşullarının kötü oluşu, enformel sektörün genişliği, gelir ve kaynak dağılımı eşitsizliği gibi öğeler Türkiye’de yoksulluğun ana sebepleri olarak ön plana çıkmaktadır. Tüm bu belirtilen sebeplerin yanı sıra iş, eğitim ve sağlık konularında coğrafi bölgelerarası yaşanan eşitsizlikler, göç, düşük eğitim oranı, kalifiye iş gücünün aktif nüfus içindeki payı gibi öğeler de yine Türkiye’de yoksulluğun nedenleri arasında yer almaktadır. Bu etkenler ülkemizde yoksulluğun artmasına yol açarak, yoksulluktan kurtulmayı da güçleştirmekte ve yoksulluğu kalıcılaştırmaktadır (Sallan Gül ve Gül 2008: 366).

3.1. Yoksulluk Ve Yoksullukla Mücadele Çerçevesinden Türkiye Ekonomisi

3.1.1. 1923 Yılı ve Sonrası

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş, Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşları sonucunda olmuştur. Cumhuriyetin başlangıcı olan 1923 yılı ve takip eden ilk yıllar, özellikle ekonomi politikasının başlıca ilkelerinin belirlenmesi, yeni kurumsal ve yasal düzenlemeleriyle beraber daha sonraki süreçlerde yaşanabilecek gelişmeleri belirleyici niteliktedir. Yeniden düzenlenme ya da yapılanma dönemi olarak da adlandırılabilir kuruluş yılları, geçmişle kesin bir kopmanın sonucu oluşan siyasi bir devrimin temsidir (Boratav 2015: 39; Kepenek 2014: 31).

Milli mücadele sonrasında siyasi olarak elde edinilmiş bir bağımsızlık beraberinde ekonomik anlamda da bağımsızlık hedefini gerekli kılmıştır. Hatta Kurtuluş Savaşı’nın başında, Erzurum ve Sivas kongrelerinde; Mustafa Kemal yaptığı konuşmalarda ”ekonomik bağımsızlık” özlemini dile getirmiştir. Bu doğrultuda ekonominin alacağı biçim ve yön, Şubat 1923’te İzmir’de toplanan Türkiye İktisat Kongresi’nde temel nitelikleriyle belirlenmiştir. Bu kongrenin aslında iki temel çerçeve etrafında toplandığı dile getirilebilir. İlk olarak tüccar, çiftçi, sanayi ve işçi kesimlerinin kendilerine özgü sorun ve taleplerinin bir bütünlük içerisinde belirlenmesiyle birlikte bu taleplerin siyasi otorite tarafından bilinirliğinin sağlanmasıdır. Diğerisi ise yabancı

sermaye çevrelerine ekonominin gelecekte alacağı biçimin ya da niteliğinin açıklanmasıdır (Kepenek 2014: 31-32).

Kongredeki en örgütlü grubun “tüccar” grubu olmasına “işçi” ve “sanayi” grupları daha çok resmi kesim içeren yüksek bürokrasi ve mebuslardan oluşturulmuştur. Hatta tüccar grubunun kongreden önce İstanbul’da Milli Türk Ticaret Birliği kurarak burada görüşlerini ayrıntılı raporlar halinde oluşturduğu da bilinmektedir. Tüccar grubu borsaların milli hale getirilmesi, kredi temini, iktisat eğitiminin yaygın hale getirilmesi, koruyucu dış ticaret politikasının oluşturulması, ulaşım ve iletişim sorunlarının iyileştirilmesi ve bir ticaret ana bankasının kurulması gibi taleplerde bulunmuşlardır. Sanayi grubu gümrükler vasıtasıyla sanayinin dış rekabetten korunmasını, makine ve araç alımlarında vergiler hususunda muafiyet sağlanmasını, Teşvik Yasası’nın yeniden düzenlenmesini, sanayi eğitimi ile odalarının düzenlenmesini ve sanayi bankasının kurulmasını istemişlerdir. Bir diğer grup olan işçi yani o zamanki tabir edilen ismi ile amele grubunun taleplerinin başında göze çarpan konu ise öncelikle kendilerine işçi grubu olarak hitap edilmesidir. İşçi grubu çalışma saatlerinin 8 saat olarak düzenlenmesi, iş ve toplumsal güvenlik önlemlerinin sağlanması, hastalık, doğum, evlenme gibi ihtiyaç dönemlerinde yardım sağlanması ve ücretli izin hakkı, sigorta desteği, kadın ve çocukların madende çalıştırılmaması, çalışma saati aşıldığında bu durumun ücretle desteklenmesi ile 1 Mayıs’ın işçi bayramı olarak kabul edilmesi gibi taleplerde bulunmuştur (Boratav 2015: 45; Kepenek 2014: 32-33; Koç 2000: 153-154; Koçşalı 2017: 143).

Çiftçi grubu, tüccar grubu gibi örgütlü olmamakla birlikte ülke nüfusunun, o günlerde yüzde 80 dolayında büyük bir kısmını temsil etmesinden kaynaklı olarak, sayısal yönlü bakıldığında daha fazla etkinliğe sahiptir. Çiftçiler aşarın kaldırılması, toprak mülkiyetine yönelik düzenleme getirilmesi, tarımsal üretime yönelik teşvik sağlanması ve vergilere yönelik muafiyet getirilmesi, tarımsal kredilere yönelik olanakların artırılması gibi taleplerde bulunmuşlar ve ayrıca kongrede tarımsal eğitimin kademeli şekilde yapılmasıyla yaşanabilecek yeniliklerin çiftçilere uygulama usulü ile benimsetilmesi, köy kökenli aydın ve önder kişilerin köylere yerleşmelerinin teşviğiyle

kırsal kalkınmaya destek olunması gibi çalışmalar da öneriler içerisinde yer almaktadır (Albayrak 2017: 191-192; Kepenek 2014: 33).

Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılı ve onu takip eden ilk yıllara bakıldığında, özellikle 1923-1929 yılları arasında gelir dağılımı üzerinde yapılan en önemli iktisat politikası operasyonu, 1925'te aşar vergisinin kaldırılmasıdır. Tarım ürünlerinin onda biri olarak alınan geleneksel tarım vergisi aşar, toplandığı son yıl olan 1924'te bütçe gelirlerinin % 28,6'sını oluşturmuştur. Bu verginin kaldırılmasıyla hem büyük toprak sahipleri hem de yoksul köylüler ağır bir yükten kurtarılmış; yoksul köylü halkının üzerindeki mültezim baskısı sonlandırılmıştır. Ancak bu verginin kaldırılmasından dolayı oluşan açığın kapatılması kaynaklı olarak yeni gelişmelerle de karşılaşmıştır. İlk olarak orta ve yoksul köylü sınıflarında aşar vergisinin kaldırılması bir miktar tarımsal tüketim artışına yol açsa da, iltizam yoluyla toplanan tarımsal hasılda, zorunlu olarak çürüme-bozulmanın sebep olduğu ürün miktarındaki azalmanın bu tüketim artışını karşıladığı; dolayısıyla 1925'ten önce ve sonra tarımsal ürünün tarım dışına pazarlanan oranının değişmediği varsayılabilir. Aşar vergisinin kaldırılmasıyla beraber oluşan bir diğer sonuç ise bütçe açığıdır. Aşarın kaldırılması bütçe açığı sonucunu vermişse bu açığın yaratacağı enflasyonist sürecin görece olarak zarar vereceği gruplar yine bahsedilen, gelir aktarımını sırtlayan köylü sınıfı olacaktır. Aşarın kaldırılması diğer vergilerdeki artışlar veya yeni vergilerle telafi edilmişse bu vergilerin nihai yansıdığı gruplar, aynı yükü “ödeyen” gruplar olarak sayılmalıdır. Hatta buna örnek olacak şekilde birebir inceleyecek olunursa, aşar vergisinin kaldırılması sebebiyle oluşacak gelir kaybının 1926 yılından başlayarak dolaylı vergilerdeki artışlarla ve esas olarak şeker, gazyacı gibi temel tüketimde öncü olan ürünlerde vergilenmelerle karşılandığı görülebilmektedir. Bu da aşar vergisinin kaldırılmasıyla ortaya çıkan mali boşluğun, emekçi sınıfların zorunlu harcamalarının daha fazla vergilendirilmesiyle doldurulması anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla, bu verginin kaldırılmasını sonucunun kesin olarak yararlı olabileceği görüşü tartışmaya açıktır (Boratav 2015: 53-54; Kepenek 2014: 42; Önal 2012: 157).

Tarım sektörüne istinaden gerçekleştirilen uygulamalar genel olarak küçük üretici kesim lehine görünüyorsa da, asıl gözetilen kesim büyük toprak sahibi olan

kesimin çıkarları olmuştur. Hem mecliste önemli sayıda milletvekili bulundurması hem de sermaye birikiminin önemli bir bölümüne sahip olması sebebiyle bu kesim; özellikle 1930'lu yıllardaki devletçilik dönemine kadar ekonomi politikalarının belirlenmesinde temel role sahiptir. Büyük toprak sahipleri sadece politikanın yönlenmesi hususunda değil, kuruluş dönemindeki kaotik ortamdan faydalanarak yoksul ve güçsüz köylülere ait tarım topraklarını kendi mülkiyetlerine geçirmişlerdir. Bu sebepler dolayısıyla yoksul köylülüğün durumunda belirgin ve kalıcı bir iyileşme tespit edilememiştir. İçinde bulunulan dönemde nüfusun çok büyük bir bölümünü oluşturan köylülüğün, maddi olarak baskı altında ve köşeye sıkıştırıldığı bu ortamda, onların kitleler halinde kentlere göçmesi hükümet kadroları için büyük bir endişe kaynağı oluşturmaktadır. Topraktan kopmaya meyilli bu kitleleri kucaklayacak sanayileşme ortamı olmadığı için tek düşünce köylülüğün kırsalda tutulmasıdır. Bu mecburi düşünce kaynaklı olarak 1926 yılında Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu'nun çıkartılmasıyla topraktaki özel mülkiyet yapısına kesinlik kazandırılmıştır. Toprak üzerinde özel mülkiyetin yaygınlaştırılması için yasal düzenlemelere gidilmiş ve bazı tarım ürünlerinin üretimine teşvik, sulama, gübreleme ve tohumluk sağlama ile teknik eğitim konularında kamu yardım önlemleri geliştirilmiştir. Bununla birlikte, toprak sahiplerinin mülkiyetlerini hızla genişletmeye başladıkları ve bu genişletmenin önemli bir kısmının başkalarının mülksüzleşmesine dayandığı bir döneme girilmiştir. Bu sürece ilişkin olarak Anadolu köylerinden mübadele ve tehcir sonucunda ayrılan gayrimüslim nüfusa ait toprakların, bazı bölgelerde yerel büyük toprak sahipleri tarafından el konulduğu bilgisine de rastlamak mümkündür (Boratav 2015: 56; Önal 2012: 154-159).

İlk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılında 13,6 milyon olan Türkiye nüfusunun, %25'inin kentlerde %75'inin ise kırsal kesimde yaşadığı beyan edilmektedir. Günümüz Türkiye'sine bakıldığında nüfusun 80 milyon dolaylarında olduğu ve bu nüfusun %80'lik kısmının kentlerde, %20'sinin ise kırsal alanda yaşadığı bilinmektedir. Bu bilgiler ışığında geçen zaman içerisinde, yaşanan hızlı nüfus artışıyla birlikte kırsal alandan kentlere doğru, çok büyük bir göç hareketi olduğu görülmektedir. Yalnızca nüfus açısından baktığımızda dahi son 90 yılın özeti Türkiye'nin köylülükten kentliliğe geçişi olgusundan ibarettir (Eğilmez 2018: 169). Sosyal yapıda yaşanan bu şekildeki değişimlerin ekonomik yapıdaki değişimlerden beslendiği Türkiye'de, yoksulluğa nasıl

bakıldığı konusuna özellikle eğildiğimizde ise; cumhuriyetin, sıkıntılı süreçler içeren savaşlar ve yaşanan zorunlu göçlerden dolayı perişan olmuş bir tarım ülkesinde kurulduğu göze çarpan en gerçek detaydır (Buğra 2015: 100). Bu tarım ülkesinde kuruluş dönemi boyunca, devletin tarım sektörüne yönelik desteği düzensiz ve kısımdır. Bu dönemde, Ziraat Bankası kredileri, kooperatifler, destekleme alımları gibi araçlar henüz sistematik düzene oturtulmuş değildir. Cumhuriyetin ilk yıllarında tarımda makineleşme devlet eliyle teşvik edilmiştir. Cumhuriyetin kurulmasının hemen ardından Ziraat Bankası 70 traktör almış, bunların 40'ını çiftçilere dağıtmış, 30'unu ise kendisi işletmeye koymuştur. Ancak tüm bu girişimlere karşın 1923-1929 dönemi boyunca tarımsal üretim yapısında köklü değişikliklere rastlanamamıştır. Tarımsal üretim genellikle pazara kapalı, emek temelli ve hava koşullarına bağımlı bir niteliktedir (Kepenek 2014: 44; Önal 2012: 161).

1930'lu yıllara gelindiğinde, Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayan ve dünyayı etkileyen 1929 Büyük Buhranı sonucu yaşananlar ülkemizde de devletin ekonomiye daha etkin müdahale içerisinde bulunmasını gerektirmiştir. Bu müdahale temelinde; yaşanan ekonomik buhran sonrası değişen ve sosyal devlet olmaya dönüşen devlet olma fikrini barındırmaktadır. Bu dönemde devlet, işveren rolüyle sanayi alanında birçok fabrika kurarak devletçi bir ekonomi politikası oluşturmuş; Sümerbank ve Etibank gibi önemli kuruluşlar sayesinde kamu sektöründe işçi vasfıyla çalışanlar artmıştır. Yine bu dönemde geniş kapsamlı sosyal politika tedbirleri içeren ülke ve halk sağlığının korunmasını hedefleyen 1930 tarihli 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu da yürürlüğe girmiştir (Şişman 2017: 9). Kanunda kadın ve çocukların çalışma şartlarından, yoksul kadınların çocuklarının doğumuna hatta doğan çocukların sosyal hayatta tabii tutulacağı sağlık denetimlerine varana kadar birçok madde ayrıntılı olarak yer almaktadır. 12 yaşından küçük çocukların çalışma hayatına katılımlarının yasak olduğu, hamile kadınların doğumdan 3 ay önceki süreçte kendine ve çocuğuna zarar verebilecek işlerde çalışmasının yasak olduğu, doğumu takip eden 3 aylık süreçte dinlenmesi gerektiği esasları kanundaki hükümlerden bazılarıdır. Ancak bu kanunda denetim mekanizmasına yönelik beyan eksiklikleri olmasından dolayı etkin şekilde uygulanabilir olmamıştır.

1930 ve takip eden yıllarda özellikle toprak mülkiyetine yönelik yasal düzenlemelere rastlanmasa da bu dönem sanayileşme dönemi olarak adlandırılmakta ve Türkiye ekonomisinin dışı kapanarak sanayileşme denemeleri içerisine girdiği belirtilebilmektedir. Ancak dönem içerisinde yoksulluk ve mücadelesi konularına birebir yönelik olmadığı düşünülse de 1935 yılında, küçük ve orta köylülerin üzerindeki tefeci baskısını hafifletebileceği umularak, Ziraat Bankası'yla işbirliği altında çalışması öngörülen çiftçi kredi kooperatifleri yasalaşmıştır (Boratav 2015: 59-69).

Sahip olduğu ekonomik mirasın hiç de iç açıcı olmadığı Cumhuriyet, kuruluşunun hemen ardından başlattığı sanayileşme çabalarında çiftçinin yanında olmaya çalıştığı kadar işçinin de yanında olmaya çalışmıştır. Bu çabalara eşdeğer olarak nitelikli işgücü talebi artmış, bu vesile ile işgücünün korunması ve geliştirilmesi önemli bir ihtiyaç halini almıştır. Bu ihtiyaçlar doğrultusunda, işvereni de unutmuyarak çalışma yaşamı açısından önemli bir gelişmeye imza atılmış ve 1936 yılında 3008 sayılı İş Kanunu oluşturulmuştur. Temel olarak ele alınan konu olan yoksulluk göz önünde bulundurulduğunda, 3008 sayılı bu kanunun 7. Faslında “sosyal yardımlar” başlığı altında birebir yoksullukla mücadeleye yönelik olmasa da bireylerin korunmasına yönelik çabalar görülebilmektedir. Hatta kanunun 100. Maddesinde “İş hayatında, iş kazası ve mesleki hastalıklar, analık, ihtiyarlık, işsizlik hali, hastalık ve ölüm hallerine karşı yapılacak sosyal yardımlar; devlet tarafından tanzim ve idare edilir.” beyanları yer almaktadır¹³. İşçi-işveren-işyeri tanımlarıyla beraber sanayi sektörünün ayrıca açıklanması çerçevesiyle; çalışma sürelerine yönelik sınırlama getirilmesi, belirtilen süreden daha fazla çalışmaların çeşitli kurallar çerçevesinde değerlendirilmesi, ücretlerin güvence altına alınması ve asgari ücret uygulaması, mesai saatleri haricinde gerçekleşen çalışmalarda işçilerin çıkarları gözetilerek değerlendirme yapılması, işçileri sağlığı ve güvenliği, kadın ve çocuk işçilere yönelik koruyucu önlemlerin alınması şeklindeki düzenlemeler ilk kez kanunlaşarak, yine 3008 sayılı İş Kanunu ile Türk Hukuku'na dâhil olmuştur (Güzel 1986: 177). Ancak bu kanuna dair uygulama alanı yine de oldukça dar görülmekte ve sendikal hak ve özgürlüklere hiç yer verilmemektedir. Hatta madde 72'de “Grev ve lokavt yasaktır” ibaresi aleni olarak belirtilmektedir. Bu ibareden de anlaşılacağı üzere kanun; içinde bulunulan dönemin

¹³İş Kanunu, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3330.pdf>, 14 Kasım 2018'de erişildi.

planlı ve devletçi ekonomi politikası ile tek partili siyasal rejimi özelliklerini taşıyarak otoriter bir çalışma sistemini benimsemiştir. Kanun bu gibi maddelerinden dolayı işçi-işveren ilişkilerine uyumsuz bir boyut kazandırmanın yanı sıra, kalkınmanın önüne geçerek sınıfsal çatışmalara sebep olabilecek bir boyut içermektedir. Ancak bu İş Kanunu'nun birçok düzenlemesi, yine 1940 yılında kabul edilen ve 1960 yılına kadar geçerliliğini taşıyan Milli Korunma Kanunu ile uygulamadan kaldırılacak ve hükümete çalışma koşullarını düzenleme konusunda olağanüstü yetkiler tanınacaktır (Şişman 2017: 9-10).

1940 yılında çıkarılan Milli Korunma Kanunu'nda ücretli iş yükümlülüğü, çalışma süresinin uzatılması gibi iş gücünü denetleyen hükümlerin beraberinde; iş çevrelerinin görevi kötüye kullanmalarına karşı da hükümetlere, özel işletmelere geçici olarak el koyma, ithalatta ve iç ticarete azami, ihracatta asgari fiyatları saptama, temel malların vesikayla dağıtılması gibi geniş yetkilere yer verilmiştir. Hükümet bu süreçler sonunda oluşan aşırı kazançlara ve enflasyona karşı iki yeni vergiden oluşan savunma mekanizması da geliştirmişti. Bunlar; Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi'ydi. Din ve ırk ayrımına dayalı olarak alınan Varlık Vergisi'nin büyük ölçüde dışında tutulan ve savaş koşullarında hızla artan tarımsal kazançlara ise Toprak Mahsulleri Vergisi ile ulaşılmaya çalışılmıştır. Varlık Vergisinin boyutlarına ulaşamamış olsa da Toprak Mahsulleri Vergisi, piyasa için üretmeyen küçük ve yoksul köylü üzerinde ağır bir yük oluşturmuş; yoksulun daha çok yoksullaşmasına neden olmuştur (Boratav 2015: 86-88).

Cumhuriyetin kuruluş dönemleri olarak nitelendirilebilecek bu dönemde yoksullukla mücadele de resmi olmayan kurumlar yani komşuluk ya da akrabalık ilişkileri, cemaatler veya vakıflar tarafından oluşturulan etkiler, ilgili dönemde var olan devlet kurumlarından daha etkin bir rol oynamıştır. Önceki dönemlerde daha çok din temelli hayırseverlik olgusuyla ortaya çıkan sosyal yardımlaşma kavramı cumhuriyetin ilk dönemlerinde de kendini göstermiştir.

Cumhuriyet döneminin genel olarak yoksullara yönelik faaliyet gösteren tek kuruluşu Darülaceze'dir. Kuruluşu 1895 yılına kadar dayanan bu kurumda din, dil,

cinsiyet, ırk ayrımı gözetmeksizin yardımlaşma esastır. Cumhuriyet döneminin tamamında Darülaceze niteliğinde bir resmi kurum oluşturulamamış, sosyal yardım konusu sadece gönüllülük esasına dayalı kalmıştır. İlgili dönemde doğrudan Darülaceze gibi yoksulluğa yönelik olmasa da diğer kuruluşlar Kızılay, Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu ve bağımsız nitelikli Yardım Sevenler Derneği'dir. Bu kuruluşlar arasında öncü nitelikli olan ve kuruluşu 1868 yılına dayanan o yıllarda Osmanlı Mecruhini Askeriye İane Cemiyeti adı olan Kızılay, daha sonra 1877 yılında Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti adıyla anılacaktır. 1923 yılına gelindiğinde ise Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti adıyla faaliyetlerine devam etse de 1935 yılında yine bu ismi değiştirerek Türkiye Kızılay Cemiyeti'ne ve son olarak da 1947 yılında Türkiye Kızılay Derneği ismine dönüşmüştür. Türkiye Kızılay Derneği genellikle savaş ve barış hallerinde, doğal afet, kıtlık ve salgın hastalık durumlarında faaliyet gösterme esasına sahip olsa da yoksul yardımı hususunda da önemli görevler üstlenmiştir. Bir diğer önemli iki kurum Türk Hava Kurumu ve Yardım Sevenler Derneği'dir. Türk Hava Kurumu özünde yardım kuruluşu niteliği taşımamaktadır ancak halktan yardım toplama konusunda başarılı olmuş bir kurumdur, Türkiye Yardım Sevenler Derneği ise maddi ve manevi açıdan durumu iyi olmayan kadınların korunması temeliyle yardımların çocuklara yani bu vesileyle gelecek nesillere aktarılması esası ile kurulmuş bir dernektir. 1928 yılında kurulan bu dernekte geleneksel hayırseverlik olgusu dışında sosyal güçlendirme amacı öne çıkmaktadır. Dernek yoksul kadınların çalıştırılmasıyla hem ekonomik anlamda güçlenmeleri hem de topluma katılım sağlamaları amaçlarına hizmet eder. Özünde yoksul kadınlara yönelik olan bu derneğin yanı sıra önceliği çocuklar olan, belki de en çok ses getiren kuruluş daha sonrasında hukuki çerçeve ile de desteklenecek olan Çocuk Esirgeme Kurumu'dur (Açıkgöz 2013: 80-82; Buğra 2015: 135-139).

1921 yılında Ankara'da Himaye-i Etfal Cemiyeti adı altında kurulan ve 1935 yılında Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu adını alan bu kurum, anne-çocuk sağlığı ve kimsesiz çocukların korunması ve eğitilmesi yoluyla topluma kazandırılması gibi alanlarda faaliyet göstermektedir. 1937 tarihi 1223 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kamu yararına yönelik faaliyet gösteren derneklere mensup sayılmıştır. 1949 yılında kabul edilen 5387 sayılı 1.Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun'un, 1957 yılında genişletilerek 6972 sayılı 2.Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun'un

çıkarılmasıyla beraber; vücut-ruh-ahlak sağlığına dair gelişimi tehlikede olan, anne-babası olan ya da belli olmayan, fuhuş, dilencilik veya bağımlılık yaratan madde kullanma tehlikesine maruz kalan çocukların reşit sayılma yaşı olan 18'e kadar korunmaları, hukuki çerçeveye kavuşturulmuştur. Beyan edilen bu kanunlar 1983 yılında 2828 sayılı kanuna istinaden yürürlükten kaldırılmıştır. 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ile beraber oluşan hukuki nitelikler, ilgili kuruma; sosyal yardım, parasal veya ayni nitelikte hizmetlerle beraber koruma ve bakım hizmetleri gibi görevler edindirmiştir. Kuruma mensup genel müdürlük tarafından, yoksulluk içinde olan ancak temel ihtiyaçlarını dahi karşılamakta güçlük çeken ve hayatını minimum seviyede dahi sürdürmekte zorlanan bireylere ya da ailelere kaynakların yeterliliği ölçüsünde; 6 aylık süre ile nakdi yardım, 1 yıl süre ile nakdi yardım ve uzun süreli nakdi yardım verilmektedir. Bu yardımlar, kurumda çalışan sosyal hizmet uzmanları ya da ihtiyaca göre görevlendirilen sosyal hizmet kuruluşlarında çalışanlarca hazırlanan sosyal inceleme raporlarına göre oluşturulmaktadır. İlgili yardımların ulaşabileceği kesimler; korunmaya muhtaç çocuk ve gençler, doğal afet, kaza veya hastalık sebebiyle ekonomik yoksunluk içinde olan aile fertleri, korunma kararı olan ancak 18 yaş sınırını doldurmuş olan bireyler, cezaevlerinde hükümlü ve tutuklu bulunan kadınların 0-12 yaş arasındaki çocukları, yaşlılar ve engelli bireyler olarak belirtilebilmektedir. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu bünyesinde; evlat edindirme hizmeti, koruyucu aile hizmeti, çocuk yuvası hizmeti, gençlik evi hizmeti, çocuğun aile yanında desteklenmesine yönelik hizmetler sunulmaktadır (Coşkun ve Tireli 2008: 126-130; Gökçearslan Çifci 2009: 62; Zengin vd. 2012: 137-138).

Devletin yoksulluğun azaltılması hedefiyle, sosyal sorumluluklar üstlenerek gerçekleştirdiği sosyal güvencelerden biri de bedava eğitim uygulamalarıdır. Cumhuriyetin kurulmasından evvel, 23 Eylül 1913 tarihi Tedrisat-ı İbtidaiyye Kanun-ı Muvakkatı olarak geçen Geçici İlk Okul Kanunu adı altındaki 305 sayılı bu kanuna göre, temel eğitim tüm ülke genelinde zorunlu ve ücretsiz hale getirilmiştir (Tuğluoğlu ve Tunç 2010: 19). Yine bedava eğitime yönelik olarak yapılmış uygulamalar incelendiğinde, özellikle yoksul çocukları hedefleyen ve Türkiye tarihinin ilk sivil örgütlenme niteliği olan padişah fermanıyla kurulmuş “Darüşşafaka” karşımıza

çıkılmaktadır. Amacı yoksul ve yetim çocukların, eğitimi ve öğretimine destek olmak olan bu dernek günümüzde bile hala faaliyetlerine aktif olarak devam etmektedir¹⁴. Özellikle yoksulları hedefleyen bir uygulama olmasa da cumhuriyet tarihinde eğitime yönelik bir diğer program Köy Enstitüleri'dir. Köy Enstitüleri de öncelikli hedefi eğitimin mali yükü hafifletilerek; köye öğretmen ve modern üretim araçlarıyla beraber tarım yöntemlerinin sağlanması yoluyla köy halkına pratik bilgilerin aşılması olan bir diğer eğitim uygulamasıdır¹⁵.

İlk planlama deneyimlerini içeren 1940'lı yıllarda kurumsal yenileşme sürdürülmüş ve yenileşme ile birlikte gelen değişimin kırsal kesime götürülmesi hedeflenmiş; nitelikli insan gücü gereksinimine önem verilerek bu eksik giderilmeye çalışılmıştır. Akılcı, çağdaş ve laik düşüncenin kırsal kesime yayılarak toplumsal gelişimin hedeflenmiş; bu doğrultuda Köy Enstitüleri açılmasının yanı sıra Halkevleri ve Halkodaları gibi kültürel örgütlenmelere gidilmiştir (Kepenek 2014: 80-81). Maarif vekili Hasan Ali Yücel ve İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç önderliğinde 1940'lı yıllarda kurulmaya başlanan köy enstitüleri; yoksul köy çocuklarını, hem eğitimci hem de kırsal yapıyı modernleştirecek aktif aktörler olarak köye yerleştirmeyi amaçlamıştır. Döneme yönelik olarak incelenebilecek bir diğer gelişme Haziran 1945 tarihinde çıkarılan 4738 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'dur (Boratav 2015: 93). Yoksullukla mücadelede doğrudan yaklaşım olan radikal reformlar çerçevesinde incelenebilecek bu kanunun temelinde işsiz olan köylüye, iş sahası temin edilmesi hedeflenerek şehirlere yönelik yaşanabilecek göç akımının engellenmesi yer almaktadır. Kanunda, kamu mülkiyetinde olan ancak kullanılmayan, köy ve mahallelerin ortak kullanımında bulunan fakat hükümete göre gereğinden fazla olan, sahibi bilinmeyen topraklar ile özel mülkiyete tabi olup da kamulaştırılacak olan toprakların, topraksız ve az topraklı olan köylüye dağıtılması öngörülmektedir. Kanuna yönelik örnek teşkil eden grup ise başta o yıllarda Bulgaristan'dan gelen göçmenler olmak üzere bir kısım topraksız ve az topraklı köylülerdir. Yasa daha çok kamu mülkiyetindeki toprakların

¹⁴Darüşşafaka Cemiyeti Tarihçe, <https://www.darussafaka.org/hakkimizda/cemiyet/tarihce>, 20 Aralık 2018'de erişildi.

¹⁵Milli Eğitim Bakanlığı Köy Enstitüleri, http://www.meb.gov.tr/meb/hasanali/egitimekatkilari/koy_enstitu.htm, 20 Aralık 2018'de erişildi.

dağıtımı niteliği taşımasıyla beraber, kooperatifleşme ya da üretimi artırma gibi beklentileri karşılayamamıştır (Kepenek 2014: 104).

1946 yılına gelindiğinde ise, bu yıl hem siyasal hem de iktisadi açıdan Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Siyasal çerçeveden bakıldığında 1946 yılı, tek parti rejiminden çok partili parlamenter rejime geçişin başladığı tarih olarak karşımıza çıkmaktadır. 5 Eylül 1945'te Milli Kalkınma Partisi'nin, 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kurulmalarıyla başlayan ve 21 Temmuz 1946'da bütün baskı ve yolsuzluklara rağmen ilk kez tek dereceli seçimlerin yapılmasıyla sürdürülen bu dönüşümde; 14 Mayıs 1950 tarihinde yine seçim ile beraber iktidarın değişmesi gerçeği ile karşılaşilmektedir. İktisadi çerçeveden bakıldığında ise on altı yıldır kapalı, korumacı ve içe dönük politikaların yerini, ithalatın serbestleştirilerek büyük ölçüde artırıldığı ve buna bağlı olarak dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarıyla destek alan bir ekonomik yapının yer aldığı gerçeğiyle karşılaşılır (Boratav 2015: 95-96). Hatta bu dış yardım çevrelerinin istekleri doğrultusunda hazırlanan 1947 tarihli Kalkınma Planı da; ulaştırma, tarım ve enerji gibi altyapı yatırımlarına ve kırsal kesime öncelik verilmesini içermektedir. Kırsal kesime yönelik olarak, Amerika Birleşik Devletleri yardım uzmanları tarımın pazara açılmasının tarımsal üretimin artmasıyla mümkün olacağını savunmuşlardır. Bu amaca ulaşmanın ise tarımın makineleşmesi ve karayolları yapımına öncelik verilmesiyle mümkün olacağı belirtilmiş ve yine bu uzmanlar tarafından içinde bulunulan dönem boyunca traktör sağlama politikası desteklenmiştir. Traktör sayısının hızla artmasıyla işlenen toprak miktarı da genişlemiş ürün fiyatlarının desteklenmesi ve beraberinde yeni alanlarında üretime açılması sonucunu doğurmuştur. İşlenen topraklardaki genişlemede, büyük ölçüde ya kamu mülkiyetindeki topraklar ya da köy birimlerinin ortak kullanımındaki topraklar ön planda olmuştur. Aslında bu tarım topraklarındaki mülkiyet, büyük toprak sahipleri yani traktör sahibi olabilen çiftçilerin yararına olmuş ve el koyma yöntemiyle genişlemiştir. İşte bu eşitsizlik durumunda kırsal kesimde nüfusun çoğunluğunu oluşturan küçük toprak sahipleri, topraksız köylüler ve tarım işçileri olarak adlandırılacak gruplara mensup bireyler kırsalda en yoksul kesimi oluşturmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğunda ekonomik ve politik gücün kentlerde toplanmasıyla bu yoksul kesim beslenme yetersizliği, barınma

yetersizliği, temel sağlık hizmetlerine ulaşamama, eğitimsizlik gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Kırsalda geçinemeyen ve birçok haktan mağdur olan bu yoksul bireyler traktör ateşinin tetikleyici etkisi altında kırdan kente göç etmek durumunda kalarak hızlı kentleşme olgusunu ortaya çıkarmışlardır. Ancak bu hızlı kentleşme olgusu beraberinde de tkretim patlamasına yol açmıştır. Özellikle büyük kentlerdeki konut, ulaştırma, eğitim ve sağlık gibi altyapı ve hizmet alanlarında yine giderek artan bir oranda sunum ya da arz yetersizliklerine sebep olmuştur. Giderek artan arz-talep dengesizliği yeni oluşumlara da gebelik etmiştir. Bu yıllardan başlayarak büyük kentlerde gecekondulaşma, kent içi ulaşımda dolmuş uygulaması gibi oluşumlar ortaya çıkarak yaygınlaşmıştır. Ayrıca var olan eğitim sağlık gibi hizmetler de artan talep karşısında yetersiz kalmış, niteliğinin azalması ve kalitesinde bozulmalar yaşanmıştır (Kepenek 2014: 88-90; ztrk 2008: 280-281).

Türkiye’de çok partili rejime geçilen bu dönemde sosyal politika alanında da yenilikler yaşanmıştır. Bu doğrultudaki düzenlemeler, 1945 yılında alışma Bakanlığı’nın kurulması ve yine 1945 yılında İş Kazalarıyla Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortası Hakkında Kanun’un yrrlēe girmesiyle başlamıştır. Bu durumu, 1946 yılındaki İşçi Sigortaları Kurumu kuruluşu ve 1949’da Emekli Sandığı’nın farklı kurumda çalışan memurları tek çatı altında toplayacak biçimde yeniden düzenlenmesi takip etmektedir. Bununla beraber 1950’lerin başında sigorta kapsamındaki işçilere yönelik emeklilik düzenlemeleri yapılması ve malullük sigortası uygulamalarına başlanması da izleyen diğer düzenlemelerdir. Ancak bu düzenlemelerin etkinliği o yıllara yönelik olarak tartışmalıdır. Çünkü o yıllarda aktif işgücünün 14,5 milyon kadar olduğu bilinen gerçeğine karşın yeni kurulan İşçi Sigortaları Kurumu, İş Yasası kapsamında yalnızca 500 bin kadar işçiyi kapsayıcı biçimdedir. şehirlerde sanayi ve hizmet sektöründe çalışanların büyük çoğunluğuyla, ziraat işçileri herhangi bir sigorta kapsamına dâhil olmamalarının yanı sıra çalışma hayatına yönelik hukuki koruma altında da değildirler. İşte bu durum, yeni oluşan bu sosyal düzenlemelerdeki işsizlik sigortasının da başta aile ve ocuk yardımları olmak üzere yoksulluğu önlemeye yönelik önlemleri içermediğini göstermektedir (Buğra 2015: 160-161)

1940'lı yıllarda sosyal politika alanındaki yeniliklere verilebilecek bir diğer örnek ise sağlık başlıklıdır. 1946 yılında Demokrat Parti önderliğinde 10 Yıllık Milli Sağlık Planı oluşturulmuştur. Bu planda köylere sağlık hizmeti götürülmesi amaçlanarak, yaklaşık 20 bin kişilik nüfusa bir sağlık merkezi düşecek şekilde yapılanmaya gidilmesi öngörülmüştür. Yine bu dönemde yapılan incelemelerde sadece halk sağlığı değil, ulaşılabilir tedavi hizmetlerinin gerekli sağlık sigortası hizmetiyle desteklenerek sağlık kurumlarında kapasite artırımı konularının ön plana çıkarıldığı da göze çarpan diğer önemli konulardır. 1955 yılına ait Hastaneler Talimatnamesi, tedavi hizmetlerine ulaşım hususunda ayrıntılı bilgilendirme sağlayarak hastane hizmetlerinden, çalışanların görevlendirmesine kadar birçok bilgilendirmeyi de içermektedir. Yine bu talimatnamede, yoksul kesimin ücretsiz tedavisi için fakrühâl vesikasına sahip olması zorunluluk koşuluyla, şayet eline yoksulluğunu beyan edebileceği evrak yoksa başhekimlerin bu yoksul kişilerin tedavisinin ücretsiz olabilmesi hususunda karar alabilme yetkisinin olduğu beyan edilmektedir (Buğra 2015: 166-167).

İçinde bulunulan dönemde Birleşmiş Milletler tarafından yoksulluğun mücadelesine yönelik yapılabilecek modern bir yaklaşım için 4 milyon dolarlık fon sağlanabileceği taahhüdünün yanı sıra Ford ve Rockefeller vakıflarının da 10 milyon dolar civarında kaynak sağlayabileceklerini belirtmeleri üzerine; 1954 yılında Sosyal Hizmet Enstitüsü kurulması çalışmalarına başlanmıştır. Bu konu hususunda hazırlanan kanun taslağında, sosyal yardım ve sosyal hizmet alanlarında Türkiye'nin çok geride olduğu beyanları olsa da bu enstitünün kurulması ancak 1959 yılında gerçekleşebilmiştir. Ülke yönetimi, o yıllarda köy kalkınmasına yönelik bir iktisat politikası yaratmak ancak bunun yanında da şehre göçün önünü açarak topluma katılmayı sağlayacak fırsat alanının ortaya çıkarılmasını hedeflemektedir. Dönem içerisinde yeni yaygınlaşmaya başlayan gecekondular, henüz yoksul nüfusun çoğunluğunun sahip olduğu konut imkânını oluşturmamakta; devletin bu ve buna benzer önemli ihtiyaçlara yönelik önlemler almaması yoksulluğu daha da ağır hale getirmektedir (Buğra 2015: 171-173). Devlet yönetimi o yıllarda yalnızca ekonomik gelişmenin önemini vurgulamakta ve demokrasinin; demokratik hakların ve özgürlüklerin ancak gelişmiş ekonomik koşullarda var olabileceğini savunmaktadır.

İçinde bulunulan dönemde uygulanan ekonomi politikalarının ve bunların yol açtığı toplumsal gelişmelerin ilk sonucu, fiyat artışları, dış ödeme güçlükleri ve işsizlikle beliren ekonomik bunalım olmuştur. 1950’li yıllar ekonomik bunalımın, siyasal bunalıma dönüşmesiyle sonlanmıştır (Kepenek 2014: 85-133).

1960 yılında yaşanan askeri darbe sonrasında Demokrat Parti devrilmiş, oluşturulabilecek yeni düzenin işleyişi için yapılacak ilk düzenleme anayasa hususunda olmuştur. Türkiye, ilk kez 1961 tarihli anayasada “sosyal devlet” anlayışı ile tanışacaktır.

Sosyal devlet anlayışı, ilk kez terim olarak 1941 yılında Archbishop Temple tarafından kullanılmış olup; sosyal refahın en uygun hale getirilmesi hedefiyle, devletin ekonomiye aktif ve çok yönlü müdahalelerini gerekli kılan modeldir. Sosyal devlet anlayışında, bireylerin belirli seviyedeki yaşam kalitesinin altına düşmeden yaşamalarının, ekonomik ve sosyal haklarla desteklenmesi temel alınmıştır. Sosyal devlette ulaşılması hedeflenen amaçlar için kullanılacak araçlar; ekonomi politikası ve ekonomik açıdan güçsüz olanların korunmasına yönelik alınan önlemler bütünü olan sosyal politika araçlarıdır. Sosyal politika başlığındaki bu önlemler; devletin vatandaşlarından güçsüz-yoksul-yardıma muhtaç olanlarını koruma, şayet çalışanlar ise durumlarının iyileştirilmesi ve geleceğe yönelik güvencenin sağlanması hedefleriyle gerçekleştirilecek sosyal sigorta, sosyal yardım, sosyal teşvik, sosyal hizmet, sosyal tazmin uygulamalarıdır (Yay 2014: 148-150).

Sosyal devlet anlayışından hareketle 1961 anayasası incelenmek istendiğinde ilk olarak iktisadi ve sosyal hayatın düzeni başlıklı 41.madde göze çarpar. Bu maddede “iktisadi ve sosyal hayatın, adalete, tam çalışma esasına ve toplumun tüm bireyleri için insanlık onuruna uygun yaşam sürdürmesi hedefine yönelik düzenlenmesi gerektiği” belirtilmiştir. Yine madde 42’de “Çalışmanın, herkesin hakkı ve ödevi olduğu ve ayrıca devletin; çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için, sosyal iktisadi ve mali tedbirlerle çalışanları koruyup çalışmayı destekleyeceği, işsizliği önleyici tedbirleri alacağı” da belirtilmiştir. Herkesin gücüne uygun olan işlerde çalışmasını gerekli kılan madde 43’ün yanı sıra, bir diğer önemli madde ise madde

47'dir. 47.maddede “işçilerin, işverenlerle olan ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal haklarını koruma ve mevcut durumların düzeltilmesi amacıyla toplu sözleşme ve grev hakkına sahip olduğu” beyanına ulaşılmaktadır¹⁶. Özellikle 1967’de DİSK’in (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) kurulmasından sonra örgütlü işçiler bu hakkı kullanarak önemli kazanımlar elde etmişlerdir. Yine bu anayasadaki düzenlemeler sonrasında 1964’te çıkan bir kanunla İşçi Sigortaları Kurumu yerini Sosyal Sigortalar Kurumu’na bırakmış ve İş Kanunu’na bağlı olma şartı olmaksızın bütün işletmelerde işçilerin sosyal güvenlik kapsamına alınması esası kabul edilmiştir. Bunlara ek olarak 1970’lerde kendi hesabına çalışanları kapsayan BAĞ-KUR kurulmuş ve zamanla tarım sektöründe kendi hesabına çalışanları da kapsayacak biçimde genişlemiştir (Buğra 2015: 178).

Sosyal devlet etkileri taşıyan 1961 Anayasası’nda sosyal yardımlar konusu yer bulmuş, sosyal yardımlar alanında devlet uygulamalardan ziyade kanuni düzenlemeler ile faaliyet göstermiştir (Yay 2014: 157). İlgili anayasanın 48. Maddesinde “Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilâtı kurmak ve kurdurmak devletin ödevlerindendir” beyanına ulaşılmaktadır¹⁷. Bu beyana istinaden incelemeler yapıldığında sendikal faaliyetler, dinsel içerikli vakıflar, dernekler ve diğer sivil toplum kuruluşlarının yaygınlaşmış hatta kısmi de olsa katılımcı ve çoğulcu bir kültür oluşmaya başlanmış olduğu görülmektedir. 1960 yılında 18.958 olan dernek sayısı 1970’li yıllara gelindiğinde 42.170’e yükselmiştir (Öztürk 2015: 66-67). Yine sosyal yardımlara yönelik olarak yapılan bir diğer düzenlemenin de 1 Ocak 1977 yılında yürürlüğe giren; 65 yaşını doldurmuş muhtaç, güçsüz ve kimsesiz Türk vatandaşlarına aylık bağlanması hakkında oluşturulan 2022 sayılı kanun olduğu görülmektedir. İlgili kanunda yardımlardan yararlanabilme için ön şart koşulmuş olup bu ön şartlar; bir güvenlik sistemine dâhil olmama, gelir getirici bir mülkü veya başka geliri olmama ve ayrıca başkasının yardımı olmadan yaşamını sürdürememe şeklinde beyan edilmiştir. Kanundaki bu beyanlardan hareketle yaşlı bireylerin bakımında hala aile çerçevesi içerisinde kaldığı, konu ile ilgili toplumsal bir sorumluluk bilincinin aşılanamadığı anlaşılmaktadır. Bu da Türk sosyal yardım sisteminin temelini aile kavramına dayanan yapıda olduğunu ve

¹⁶1961 Anayasası, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>, 1 Aralık 2018’de erişildi.

¹⁷ 1961 Anayasası, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>, 1 Aralık 2018’de erişildi.

sonrasında incelenecek Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu'nun kuruluş ve işleyişinde de aile kavramının taban alındığını göstermektedir (Coşkun ve Tireli 2008: 124; Zengin vd. 2012: 137).

1970'li yılların sonuna doğru Türkiye, hem siyasal hem de ekonomik açıdan süreçleri birbirine eşdeğer ilerleyen kriz ortamına sürüklenmiştir. Bu sürüklenmede, dünyayı kuşatan Petrol Krizi ile beraber uygulamada olan ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikası etkileri birleşmiş, üzerine bir de ülke içi sorunlara çözüm bulamayan hükümetin etkileri de eklenince tansiyon iyice artmıştır (Buğra 2015: 197).

3.1.2. 1980'li Yıllar ve Sonrası

1970'li yılların beraberinde getirdiği ekonomik bunalımın giderek toplumsal ve siyasal boyutlar kazanarak daha da ağırlaşması üzerine, 24 Ocak 1980'den başlayarak bir dizi yeni ekonomi politikası kararları alınmıştır. Önceleri ekonomik istikrar önlemleri başlığı ile tabir edilen ve geçişteki gibi kriz sonrası uygulanmayacakları varsayılan bu kararlar, aynı yıl yaşanan siyasal değişikliklerle de gelişme göstererek uzun süreli nitelik kazanmışlardır. Bu istikrar önlemleri, döviz piyasalarını da içeresine alacak biçimde iç ve dış piyasaların zamanla daha da serbestleştirilmesi, ithalat ve ihracatın kolaylaştırılması, kamu sanayi yatırımlarından vazgeçilerek devletin ekonomideki yerinin sınırlandırılmasıyla sürdürülen 1980 istikrar tedbirleri, 1989 yılında geçilen para piyasalarında tam serbestleşmeyle daha derin hale gelerek daha geniş bir boyut kazanmıştır. Ancak içinde bulunulan 1980 yılı siyasal anlamda farklı bir etkiyi de içermektedir (Kepenek 2014: 191). Ocak ayında iktisadi yönlü olarak başlanan bu değişim hareketine, yine aynı yıl 12 Eylül tarihinde yaşanacak askeri darbe ile siyasal ve sosyal anlamda da yeni etkiler eklenecektir. 12 Eylül 1980 tarihinde yaşanan rejim değişikliği ile 1961 Anayasası kaldırılmış, yerine devletin güçlendirilmesi, devlete kutsallık niteliği atfedilerek kişilik haklarının sınırlandırılmasıyla denetlenebilmesi ve sosyal olanın önüne geçilmesi etkilerini içeren yeni bir anayasa oluşturulması gereği duyulmuştur. 1982 tarihli oluşan yeni anayasada da yine Türkiye Cumhuriyetinin "sosyal bir hukuk devleti" olduğu ibaresi yerini korumuş olmasına rağmen 1982 Anayasası, 1961 Anayasasına göre daha katı daha kuşatıcı ve özgürlükleri kısıtlayıcı

özellikler içeren tepkisel niteliklidir. İlgili anayasa siyasi partilerden sendikalara, sivil toplum kuruluşlarından basına varıncaya kadar birçok geniş yasaklar dizesinden oluşmaktadır. Hatta bu dönemde siyasal ortamdaki etkiler ekonomik ortamdaki etkilerle de birleşince; kırsal kesimde yaşam güçleşmiş, kırsal kesimin güvence arayışı sebebiyle kırdan kente göç akımının hızlanmasına sebep olmuştur. Tabi bu yasaklı ve baskıcı ortamın etkilerine bir de o yıllarda Doğu ve Güneydoğu'da başlayan silahlı çatışma ortamının oluşması da eklenebilir. İşte bu durumlar aslında kırsal kesimin görece ve mutlak anlamda yoksullaştırılmasını açıklayıcı niteliktedir (Kepenek 2014: 444; Öztürk 2015: 167-168; Öztürk ve Öztürk 2010: 188; Yay 2014: 158).

1982 yılına ait Anayasa 2. maddesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin Sosyal bir Hukuk Devleti olduğu ilkesini içermektedir. Sosyal bir hukuk devleti olmanın gerekliliklerinden biri olan, yoksul kesimlerin desteklenmesine yönelik sosyal yardım ve sosyal hizmetleri içeren sosyal politikaların uygulamaya geçirilmesi; toplumsal dayanışmayı ve sosyal barışın korunmasını hedefler. Türkiye'de bu hedeflere yönelik olarak 1986 yılında, 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile Başbakanlık bünyesinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) kurulmuştur (Coşkun ve Tireli 2008: 127; Öztürk ve Öztürk 2010: 188-191).

3294 sayılı bu kanunun ilk maddesinde amacının; fakru zaruret içinde ve muhtaç olan vatandaşlar ile gereken hallerde Türkiye'ye kabul edilen veya ülkeye gelmiş olan bireylere yardım edilmesi, sosyal adaleti pekiştirici önlemlerin alınarak gelir dağılımının adil şekilde tevzi edilmesinin sağlanması, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın teşviki olarak belirtildiği görülmektedir¹⁸. İlgili fona ait gelirler; kanun ve kararnamelerle mevcut veya kurulacak fonlardan Bakanlar Kurulu kararıyla %10 oranına kadar aktarılabilecek miktarlar, gelir ve kurumlar vergisi tahsilatlarının toplamının %2.8'i, trafik para cezalarının %50'si, RTÜK gelirlerinin %15'i, bütçeye dâhil edilebilecek ödenekler, her çeşitteki bağışlar, yardımlar gibi gelirlerden oluşmaktadır. Bu gelirlere ait hedef kitleyi ise; yoksul ve sosyal güvenceye sahip olmayan bireyler, geçici yardım veya eğitim-öğretim imkânı verildiğinde topluma faydalı olup üretken konuma getirilebilecek bireyler, sosyal güvenceye sahip ancak fon

¹⁸ Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu,
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3294.pdf>, 20 Aralık 2018'de erişildi.

kurulunca belirlenen ölçütlere istinaden muhtaç ve yoksul durumda olanlar ile her türlü doğal afetten zarar görenlerle şehit yakınları ve gaziler oluştururlar. İlgili kişilere yönelik yapılacak yardımlar için Fon Kurulu tarafından alınan kararlar, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından ülke genelindeki tüm il ve ilçelerde yer alan 1000 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı aracılığıyla uygulanmaktadır¹⁹.

Yine ilgili bu dönemde ihtiyaç sahibi bireylerin eğitilerek topluma kazandırılması temelinde devletin desteğine yönelik bir diğer düzenleme 1982 yılında gerçekleşmiştir. 2684 sayılı bu kanunda ilköğretim ve ortaöğretimde okuyan ihtiyaç sahibi öğrencilere parasız yatılı ve burslu eğitim imkânının sağlanması ve sosyal yardımda bulunulması gerektiği belirtilmiş olup, ilgili görevin muhatabı ise Milli Eğitim Bakanlığı olarak gösterilmiştir. Yine eğitim gören yoksul öğrencilere yönelik sosyal yardımlar içeren hukuki düzenleme ile görev alan bir diğer kurum; 227 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 8 Haziran 1984 yılında kurumsal yapı edinen Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür (Zengin vd. 2012: 137). İlgili kurumun görevi ve ana hizmet birimleri beyan edilen 227 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'de; vakfiyelerde yer alan hayır şart ve hizmetleri yerine getirmek ibaresine rastlanırken, yine aynı maddenin gereken hallerde öğrenci yurtları, aşevleri, eğitim tesisleri açılması ve yönetimlerinin sağlanması, olanaklar ölçüsünde muhtaç ve engelli durumdaki yoksul vatandaşlara aylık bağlanması beyanlarına da ulaşılmaktadır²⁰.

1980'lerin sonlarına gelindiğinde ise anayasada dahi belirtilen bu sosyal devlet anlayışının şiddetle eleştirilmeye başlandığı, “her şeyi devletten bekleyen” milletin artık piyasayla terbiye edilmesi görüşünün benimsendiği bir dönem olarak ortaya çıkmıştır. İçinde bulunulan dönemde hâkim anlayış artık tüm dertlerin devasının kendi kurallarına göre işleyen serbest bir piyasa olacağıdır. Ekonominin bütünüyle serbest piyasaya dönüşümünün ilk aşamasında dışsattımın olabildiğince artırılması öncelikli hedeftir. Ancak 1980'li yılların dışalım ve dışsattımı destekleyen politikaları, denetimsiz teşvik uygulamalarıyla da birleştiğinde bütçe ve cari açıkların artmasıyla yani dış kaynağa

¹⁹ Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, <https://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/sosyal-yardimlasma-ve-dayanismayi-tesvik-fonu>, 20 Aralık 2018'de erişildi.

²⁰ 227 Sayılı Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, <https://mevzuat.tbmm.gov.tr/mevzuat/faces/maddedetaylari?psira=58161>, 20 Aralık 2018'de erişildi.

yönelik ihtiyacın daha da artmasıyla sonuçlanmıştır. Türkiye, bu dönem içerisinde sürekli reel devalüasyona dayalı kur politikaları uygulamaya başlayarak yerli üretimi özel olarak önemsemeyen bir sürece dâhil olmuş; hatta dışsatım yapabilmek için daha çok dışalım yapmak gibi bir yola sürüklenmiştir. 1980’li yılların sonuna gelindiğinde ise Türkiye ekonomisinin yöneticileri, para piyasalarında tam serbestliği seçerek dövize yönelik alım satımı tümüyle serbest bırakmışlardır. Fakat dışsatıma verilen teşvikler, bu dönemde serbest piyasa politikasına yönelik çelişkili bir durumda varlığını sürdürmüştür de, bu durumlara istinaden sonuç olarak bütçe ve cari açık daha da artarak devam etmiştir (Buğra 2015: 197-198; Kepenek 2014: 213-214).

İşte bu serbestlik için 1989 Ağustos ayında 32 sayılı kararla yürürlüğe giren, Türkiye ekonomisine gelen ve giden finansal sermaye hareketleri üzerindeki her türlü denetim ve sınırlamanın kaldırılması 1980’li yıllara asıl damga vuracak önemli gelişmelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özünde ekonomik etkinliğin artmasıyla beraber büyümenin sağlanması hedeflerine sahip finansal serbestleşmeye yönelik bu hareketler gelişmekte olan Türkiye için aslında finansal kırılganlığa sebep olarak krizlere yol açmaktadır. Çünkü bu süreç Türkiye’ye gelen sıcak paranın faiz oranlarını yükseltici ve Türk Lirası’nın değerinin artmasına yol açan etkiye sahip olsa da yatırıma dönüşmeyen ve yüksek getiri elde edip kısa sürede yurtdışına çıkan spekülâtif bir sermaye akımını oluşturmuştur. Hatta oluşan bu sermaye akımında ise ithalat artarken ihracat olumsuz yönde etkilenmiş ve zamanla dışa bağımlı bir yapı ortaya çıkmıştır (Buğra 2015: 197-198; Kepenek 2014: 213-214; Kılınç Savrul vd. 2013: 233-236). Kırılgan bir ekonomiye sahip Türkiye için, oluşan bu verimsiz süreçler hem ekonomide diğer ülkelere olan bağımlılığın artması hem de gelir dağılımına yansıyacak eşitsizliklerle beraber ülkedeki o döneme yönelik yoksulluğun sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1980’li yılların sonlarındaki bu iktisadi alandaki gelişmelerin yanı sıra 1987-1988 yıllarında yapılan referandumlar neticesinde siyasi alanda da gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye’de yapılan referandum sonucu kapatılan siyasi parti yöneticilerinin, yasaklı siyasetçilerin siyasete dönmelerine imkân verilmesiyle daha demokratik bir ortam oluşmuş, ancak bu ortam sonrasında büyük bir grev dalgası ve

ücret artışlarına yol açmıştır. Kamu sektörü işçilerinin öncülüğünde olan protesto hareketleri; uzun süredir sessizliğini muhafaza etmesine rağmen onlara katılan sendikalar, demir-çelik, SEKA, Zonguldak grevleriyle ön plana çıkmıştır. Bu protesto hareketleri sonucunda 1989 yılında kamu sektörü işçilerine %142'lik zam verilmiş bunu memur zamları ve özel sektör çalışanlarına yönelik yapılan toplu sözleşmeler izlemiştir. Ancak 1989'u izleyen yıllarda işverenler, ücretlerde meydana gelen ilerlemelere karşılık kendilerine yönelik protestolarını da uygulamaya koymuşlardır. Bunlara örnek olarak artan ücretlere karşı işten çıkarmalar ve kayıt-dışı istihdamdaki artış gösterilebilir. Sendikal hareketlerde gözlemlenen canlanma; bu karşıt etkiler sayesinde, 2 yıl gibi bir süreç içerisinde önce işsizlik tehdidi sonrasında da özelleştirme uygulamalarının artmasıyla darbeler almıştır (Boratav 2015: 175-177; Buğra 2015: 197-200). 1982 Anayasası beyanı olan “sosyal devlet ilkesi” neticesinde yaşanan bu durumlar incelendiğinde, devlet sorumluluğundaki sosyal haklar bağlamındaki çalışma hakkı, grev ve lokavt hakkı, adil ücret hakkı ve sendikal hakların tam layıkıyla yerine getirilemediğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Öztürk 2015: 192).

1980'li yılların sonlarına doğru sosyal hizmetlere yönelik düzenlemelere bakıldığında ise, iktidarda olan ANAP hükümeti 1987 yılında bazı düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Sağlık alanında yaşanan bu düzenlemelerde hastanelerin ticarethane mantığıyla yönetilmesi, doktorlara hastane karlarından pay verilmesini sağlayan döner sermaye uygulamaları benimsenmiştir. Ancak bu durum, önceleri beyan edebileceği yoksulluk belgesi olmasa dahi tedavi hakkına doktor ya da hastane personeli inisiyatifinde sahip olan yoksul hastaların, beyan edebilecekleri yoksulluk belgesi yoksa tedavi hakkına yalnızca ücretli sahip olabilmesine neden olmuştur (Buğra 2015: 213).

Türkiye’de 1989 yılında iktidar partisinin yerini koalisyon hükümetinin alması sonrası; yoksullukla mücadelede etkin yöntemlerden biri olan sosyal yardımlar için sağlık alanında, 1992 yılında yeni bir uygulamayla tanışılmıştır. 3816 sayılı Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Bu kanunun ilk maddesinde amacı; herhangi bir sosyal güvenlik kurumu kapsamında olmayan ve sağlık alanındaki harcamalarını karşılayamayacak durumdaki ülke vatandaşlarının ilgili alandaki harcama

giderlerinin Genel Sağlık Sigortası uygulamasına geçilecek sürece kadar devlet tarafından karşılanması beyanında bulunulmuştur. Yine ilgili bu kanunun ikinci maddesinde; hiçbir sosyal güvenlik sistemine dâhil olmamanın yanı sıra aylık gelirin ya da hane içi gelir payının 1475 sayılı İş Kanununa göre belirlenen asgarî ücretin vergi ve sosyal sigorta primi dışındaki miktarının 1/3'ünden az olan ve Türkiye'de ikamet eden Türk vatandaşlarına yönelik olduğu beyanı yer almaktadır²¹. Maddelerde tasviri yapılan ülkedeki yoksul bireylere yönelik verilen Yeşil Kart, tedavi masraflarını karşılamakta ve ilaç dâhil ayakta tedavi masraflarının Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu tarafından karşılanmasını öngörmektedir. Ancak bu uygulama zamanla yolsuzluklara sebebiyet vermiş, varlıklı insanların da bu yöntemle başvurmaları sonucunda devletin zarara uğratıldığı tespit edilmiştir. 2008 yılında devreye giren 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu çıkarılmasını takip eden 3 yıl daha uygulanmış olsa da 31 Aralık 2011'de son bulmuştur (Buğra 2015: 214; Öztürk 2015: 196).

1990 ve takip eden süreçte Türkiye ekonomisi, içerisinde bulunduğu istikrarsız ortam neticesinde önemli ekonomik krizlere sahne olmuştur. Yaşanan krizler, ülkede yaşayan bireylerin aldıkları kararlara etki ederek; üretim ve tüketimde daralmalara, işsizlik oranlarında artışa, ücretlerdeki artışlara, sosyal yardımlarda azalmalara yol açarak yoksulluk göstergelerinde kötüleşmeye neden olmaktadır (Kesgingöz 2016: 127; Koyuncu ve Şenses 2004: 18). 1993 yılının sonlarına doğru artan enflasyonla mücadele ve mevcuttaki kamu borçlarının hafifletilmesi adına iktidarda olan hükümet, ekonomide yeni politika arayışlarına girmiştir. Daha ayrıntılı açıklayacak olursak 1993 yılı içerisinde siyasi otorite kamunun faiz yükünün fazla olmasına istinaden kısa dönemde uygulanabilecek politikaların hedefinin faiz oranlarını düşürmek olduğunu belirtmiştir. Ancak bu dönemde oluşan dış borç ödemelerinin iç borç ile ödenmeye çalışılması ve bu durumun neticesinde yükselen faiz oranları kısa vadeli sermaye hareketlerinin üst seviyelere ulaşması sonucunu doğurmuştur. Kısa vadeli sermaye girişleri de değerli yerli para sorununu gündeme taşımıştır. Değer kazanan yerli para da ihracatta daralmalara sebep olmaktadır. Bu raddede hükümet yaşanan bunalımlı sürece dur

²¹ Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21273.pdf>, 28 Aralık 2018'de erişildi.

demek adına ekonomiye likidite enjekte ederek döviz talebinin düşmesini amaçlasa da yüksek cari açığın da devalüasyon beklentilerini tetiklemesi ve döviz talebini artırıcı etkisi birleşince döviz talebi hızla artmaya başlamış ve oluşan bu sancılı süreç beraberinde 1994 Krizini açığa çıkarmıştır (Ardıç 2004: 148; Turan 2011: 62).

Hükümetin yaşanan kriz ardından oluşturduğu 5 Nisan istikrar programında, krizin sosyoekonomik etkilerini önlemeye yönelik hiç önlem olmaması, programın ücretlerin dondurulması ve kamu harcamalarının kısılması gibi etkenleri içermesi, krizin sonuçlarını daha da zorlaştırmıştır. Yoksulluk ve yoksullukla mücadele çerçevesinden baktığımızda 1994 yılında yaşanan kriz ve ardından uygulanan 5 Nisan istikrar programının, 1993-1996 yılları arasındaki verilere bakıldığında, yoksullukla mücadelede etkin rol oynayan sosyal harcamalarda kesintilere sebep olduğu görülmektedir. Hükümetin ilgili dönemde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu mali kaynaklarının %74'ünü 1994 yılı bütçesine ayırması konuya nasıl yaklaşıldığının bir göstergesi niteliğindedir. Bu dönemde, ilgili veriler incelendiğinde toplam sosyal harcamaların GSMH'ye oranının %7.2'den % 5.0'e, konsolide bütçe harcamalarına oranının ise %29.8'den %19.1'e düştüğü görülmektedir. Sadece bu alanda değil, eğitim alanında toplam eğitim harcamalarının GSMH'ye oranının %4.1'den %2.5'e ve sağlık alanında da toplam sağlık harcamalarının GSMH'ye oranının % 2.9'dan %2.4'e düştüğü bilgilerine ulaşılmaktadır. Bu düşüşler; hükümetlerin ülke vatandaşlarının refahını artırmaya yönelik eğitim, sağlık ve özellikle yoksul kesimlere yapılan sosyal yardım harcamalarına yönelik ilginin giderek öneminin kaybolduğunu göstermektedir (Koyuncu ve Şenses 2004: 20-41). Sosyal yardımlara yönelik kaybolan bu ilginin önemi, 1999 yılında yaşanan deprem sonrasında fark edilecektir.

Türkiye'de yoksulluğun sebeplerinden biri de sel, heyelan, deprem türlerinde yaygınlık gösteren doğal afetlerdir. Deprem kuşağında yer alan Türkiye'de 1900-1999 yılları arasında 149 deprem yaşanmış, ancak bunlardan can ve mal kaybı açısından en büyük olanı nüfus ve sanayinin en yoğun olduğu bölgedeki 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi olmuştur. Resmi rakamlara göre 17.000'den fazla ölü, 23.000'den fazla yaralı ve 500 civarında sakat kalan kişi sayısı olduğu belirtilmektedir. Deprem sonrası yaşanan yaralanma veya sakatlık durumlarında psikolojik etkilerin yanı sıra, tedavi masrafları ve

iş kayıpları gibi sorunlar da ön plana çıkabilmektedir. Ayrıca deprem sonrasında kamu ve özel sektör iş yerlerinin yıkılması, tamamen ya da geçici olarak kapalı kalması halinde insanların iş kaybı yaşaması ve üretimsizlik sonucu ekonomik kayıpların oluşması da olası sonuçlardandır. Yine bölgedeki çarpık kentleşme ve sağlıksız yapıların yıkılması sonucu barınma ihtiyacının ortaya çıkması, yol, elektrik, kanalizasyon ve içme suyu gibi alt yapı tesislerinin zarar görmesi sonucu insani ihtiyaçlardan mahrum olunmasıyla beraber bu tesislerin inşası sonucu ortaya çıkacak yüksek maliyetler de olası sonuçlardandır (Öztürk 2015: 146-147). Örneğin TMMOB tarafından bu hususta hazırlanmış bir rapora göre toplamda 376.479 konut ve iş yeri zarar görmüştür. Yine bu rapora göre yapılan incelemeler sonucu depremin oluşturduğu ekonomik zararlar şöyle belirtilmektedir; TÜSİAD'a göre 17 milyar dolar, DPT'ye göre 15–19 milyar dolar, Dünya Bankası'na göre 12–17 milyar dolardır²².

1999 yılında yaşanan deprem sadece can ve mal kaybına neden olmamış, aynı zamanda Marmara gibi Türkiye'nin en önemli sanayi bölgesini kullanılamaz hale getirmiştir. Türkiye yaşadığı bu doğal afetin zorluklarını henüz üzerinden atamamışken ülke içerisindeki sıkıntılı ekonomik süreçler, Kasım 2000 ve Şubat 2001'de yaşanan krizlerle patlak vermiştir. Bu sıkıntılı ekonomik süreçlerin patlama noktası olan krizlerin nedenleri olarak; 1994 yılında yaşanan krizin geride bıraktıkları, 1998 yılında Rusya'da yaşanan krizin iş ortağı Türkiye'ye yönelik etkisi, yaşanan Marmara ve Düzce depremleri, makroekonomik istikrarın oluşmasını desteklemek yerine spekülasyon faaliyetlerin öne çıkarıldığı, reel ekonomiden uzak, kısa vadeli sermaye girişlerine dayanan, kısa süreli ve yapay büyümeler üzerine kurulu politikalar uygulanması ile içinde bulunulan ortamdaki siyasi gerginlikler ve istikrarsızlıklar olarak gösterilebilir (Bayhan 2017; Karaçor 2006: 386).

3.1.3. 2000'li Yıllar ve Sonrası

Enflasyon süreci artık kronik hale gelmiş, kamu iç borç sorunu gittikçe yüklü bir hal alan ve bankacılık sektöründe de kırılmalığa sahip Türkiye'de, bu durumu düzene sokabilme adına uygulanabilecek maliye politikalarının yetersiz kalacağı düşüncesi mali

²²TMMOB Oda Raporu, http://www1.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/d88e3979dc21418_ek.doc?tipi=, 2 Ocak 2019'da erişildi.

dış desteğe ihtiyaç hissini doğurmuştur. Bu ihtiyaç hissi doğrultusunda; 1999 yılında yaşanan depremin ani etkisi sonrası dış ilişkilerde görülen pozitif yönlü gelişmeler ve Avrupa Birliği aday üyelik görüntüsü, ekonomik yapılanmada oluşabilecek bir yeniliğe de zemin hazırlamıştır. Bu gelişmeler sonrasında Türkiye 1999 yılı sonunda IMF Stand-By desteğiyle, enflasyonu düşürmeyi temel alan Enflasyonla Mücadele Programı ile beraber çok sayıda yapısal düzenleme ve sıkı maliye politikalarına dâhil olmuştur. Ancak programda bankacılık sektörüne yönelik düzenlemelerde eksiklikler, döviz kuru riskine karşı yeterince güvenliğin sağlanmaması, ülkeden sermaye çıkışları olması gibi sebeplerle; 2000 yılının Kasım ayında Türkiye ekonomisi tarihine yeni bir kriz daha eklenmiştir. Bankaların kendilerini riskten korumak amaçlı yabancı para satın almaları ve yabancı yatırımcıların da piyasadan çekilmeye başlamalarıyla 22 Kasım 2000 tarihinde bankacılık sektöründe başlayan bu kriz, rezervlerdeki erimeyle ve siyaset ortamındaki gerginliklerle de birleşerek 19 Şubat 2001 tarihinde döviz krizine dönüşmüştür (Celasun 2002: 13-14; Karaçor 2006: 388; Korkmaz ve Yılğör 2010: 171-172).

2001 yılında yaşanan bu kriz Türkiye'nin dönüşümü açısından kilit rol oynamaktadır. Bu yaşanan kriz sonrası GSYH'sinin dörtte birini kaybeden Türkiye'de on binlerce insan işsiz kalarak yoksulluğa itilmiştir. 2000 yılında %6.5 olan işsizlik oranı 2002'de %10.5'e tırmanmıştır. İşini kaybetmeyenlerin gelirleri düşmüş; ücretleri azalanlar ise içinde bulunulan riskli ortamda var olan işlerini de kaybetmemek adına tepkisiz kalmışlardır. Birçok insan bankalara olan kredi borçlarını ödeyememiş, birçok işyeri kapanmıştır. İnsanlar içinde bulundukları ortamda korkuya, açlığa, fedakârlığa mecbur kalmış; para kazanmanın en önemli değer olduğunu zorunlu şekilde hissetmişlerdir. Bu sonuçlar krizin faturasını iktidarı paylaşan merkez sol ve merkez sağ partisine kesmiş; ekonomik etkilerin siyasete yansımaları sonucuna istinaden 2002 yılı sonunda yapılan seçimlerde, Adalet ve Kalkınma Partisi sandıktan tek başına iktidar olarak çıkmıştır (Eğilmez 2018: 148-196). 2002 yılından günümüze kadar halen varlığını sürdüren tek parti iktidarı hükümetleriyle, siyasal anlamda istikrar da sürdürülmüş olup sürdürülebilir politikalar da uygulanmaya başlanmıştır. İstikrarlı yönetimin öncelikli etkisi ekonomik anlamda hissedilmeye başlanmış, süreklilik arz eden büyüme trendi yakalanarak yaşanan olumlu gelişmeler sosyal yardım alanında da

etkisini göstermiştir. 2001 Krizi sonrasında artan yoksulluk ve beraberinde getirdiği sosyal yardım ihtiyacı, bu alanda reform yapılması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Yaşanan krizle, tarihindeki en ağır çöküşe şahit olan ülkede, bir gecede yoksul sayısında ciddi ölçüde artış yaşanmış ve bu durum aynı zamanda sosyal çatışma ile toplumsal eşitsizliğin derinleşmesine de zemin hazırlamıştır. Bu noktada iktidar hükümeti 2002 yılından sonra, özellikle sosyal yardımlar alanında köklü değişiklik süreci başlatmıştır. 2002 yılından itibaren sosyal yardım sisteminin değişen koşullara cevap verebilmesi ve kaynakların etkin kullanılmasına yönelik çalışmalar hız kazanmış olup ilgili çalışmalar özellikle yaşlılar, engelliler, yoksullar, kadınlar ve çocuklar baz alınarak sürdürülmüştür (Karagöl ve Dama 2015: 10-17).

Yoksul bireylerin ihtiyaçlarının karşılanarak, yaşamlarının sürdürülmesine destek olunması biçimiyle ortaya çıkan sosyal yardım faaliyetleri sosyal devlet anlayışının gerekliliğidir. Anayasa içeriğinde yer alan sosyal devlet ilkesi nezdinde Türkiye, yıllardır bu alanda birikmiş birçok soruna sahiptir (Ersöz 2011: 162; Karagöl ve Dama 2015: 16). İktidar partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından yayınlanan 2002 yılındaki Demokratikleşme ve Kalkınma Programı içerisinde beyan edilen, yürütülecek sosyal politikalar kapsamında; yoksullar, bakıma muhtaç yaşlılar, çocuklar ve işsizler için özel programlar oluşturulacağı zor durumdaki vatandaşlara yönelik terkedilmiş ve kimsesiz oldukları duygusu yaşatılmayacağı beyan edilmiştir. Ayrıca işsizleri, fakirleri, düşkünleri, hastaları, özürlüleri gözeten, onların insan onuruna yakışacak şekilde yaşamlarını sağlayacak bir sosyal devlet anlayışının gerekliliği belirtilmiş olup merkezi devletin; yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve özel sektör ile işbirliği yapmasının sağlanması yoluyla sosyal devlet hizmetlerinde verimlilik, sürat ve kaynak kapasitesinin artırılması hedeflendiği bildirilmiştir²³.

2000 ve 2001 yıllarında yaşanan kriz ortamı sonrasındaki sürece yönelik incelemeler yapıldığında Türkiye’de yoksullukla mücadeleye yönelik yapılması hedeflenen sosyal politika uygulamalarına, 2000 ve sonrasındaki sürece yönelik olan kalkınma plan ve programlarında da rastlamak mümkündür. 2000’den sonraki dönemde artık yoksulluk konusuna yönelik yaklaşımlar önem arz etmiş hatta 2001 ve 2005 zaman

²³ Adalet ve Kalkınma Partisi: Kalkınma ve Demokratikleşme Programı, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/926>, 4 Ocak 2019’da erişildi.

aralığını kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksullukla mücadele özel ihtisas komisyonu raporu oluşturulmuştur. İlgili raporda yoksulluğun; bir topluluğun üretmiş olduğu değerlerin, topluluğu oluşturan bireyler arasında eşitsiz miktarda dağılımı kaynaklı olduğu beyan edilmiş ve yoksullukla mücadelede gelir dağılımının daha adilane bir yaklaşımla oluşturulmasının önemine değinilmiştir. Bu soruna yönelik uygulanacak politikaların içerik ile uygulama alanları bakımından, yüksek kademedeki temel politikalarla birlikte değerlendirilmesi ve yoksullukla mücadelenin devletin sosyal bir görevi olduğu ibaresiyle beraber uygulanacak politikaların politik öncelik sahibi olduğu, aksi takdirde yoksullukla mücadelenin mümkün olmayacağı belirtilmiştir. Bu politikalar oluşturulurken ilgili sürece yoksulluğu yaşayan kesimin katılımının sağlanması gerektiği, ilgili soruna yönelik hizmet veren sivil toplum örgütlerinin desteklenerek ve teşvik edilerek yine bu süreçte aktif rol oynaması gereklilikleri de ilgili beyanlar arasında yer almaktadır. Yine ilgili raporda; yoksullukla mücadele için aktif katılımcı bir yöntemin seçilmesiyle beraber il bazında, yerel anlamda planların oluşturulması belirtilmiş ve bunun için belediyeler görevlendirilmiş, ayrıca belediyelere yönelik olarak da hizmet ettikleri nüfusun yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve yoksullukla mücadelede kullanabilmesi amacıyla mali kaynak desteğinin sağlanması ibaresi de yer almıştır²⁴. Daha sonra bu ibare, 2005 tarihli 5393 Sayılı Belediye Kanunu ile hukuki çerçeveye kavuşacak; birçok maddede yoksul ve ihtiyaç sahiplerine yönelik olan sosyal yardımlar için yetkilerin birçoğunun belediyelere verilmesi, yapılacak sosyal yardımların belediye bütçesinden karşılanması gibi uygulamaları da içerecektir (Zengin vd. 2012: 140).

2001 ve 2005 yılları arasını kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na istinaden oluşturulan gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksullukla mücadele özel ihtisas komisyonu raporu; yoksulluğun daha reel bir bakış açısı ile uluslararası düzeyde tanımlanması önceliğiyle, yoksul sayısından ziyade, yoksulların profili, boyutu, derinliği ve yoğunluğunun ölçülmesi hedeflenerek yapılacak istatistiki çalışmalara başlanmasının gerekliliğini önemle vurgulamaktadır. Bu hedefler kapsamında 2000 yılı içerisinde yapılması beklenen Genel Nüfus Sayımı'nın, yoksulluk ile ilgili nitelik ve

²⁴ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/3089/oik610.pdf>, 7 Ocak 2019'da erişildi.

niceliksel sonuçlara ulaşması planlanmıştır²⁵. Bu bağlama yönelik bakıldığında; Kepenek (2014)'e göre, ülkemizde yoksullukla yapılan ilk resmi araştırmanın 2002 Yoksulluk Çalışması olduğu belirtilmektedir. Çalışmada, kentlerde yaklaşık her beş kişiden birinin gıda ve temel gereksinimlerini karşılayamayacak kadar yoksul olduğu öne çıkarken, kırsal kesimde ise her üç kişiden birinin yoksul olduğu gerçeğiyle karşılaşılmaktadır. Oransal bazda incelendiğinde ise kentlerde %21,95 olan yoksulluk oranı, kırsal kesimde %34,48'dir. 2002 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi verilerinin kullanılarak hazırlandığı bu çalışmada, Türkiye nüfusunun %1,45'inin (926 bin kişi) gıda yoksulu olduğu ve gıda ve gıda dışı temel gereksinimlerini karşılayamayanların nüfusun %26,96'sını, yani nüfus içerisinde 18,4 milyon kişiden oluştuğu ortaya çıkmaktadır (Kepenek 2014: 516).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında oluşturulan bir başka bölüm olan sosyal sektörler ile ilgili gelişmeler bölümünde, özel olarak sosyal hizmetler ve yardımlar başlığı adı altında da yoksulluk konusuna yer verildiği görülebilmektedir. İlgili kısımda ülkemizde yaşanan kentleşme sonrası oluşmuş göç olgusunun beraberinde aile yapısına yönelik değişimler getirdiği, bu sürecin aynı zamanda gelir dağılımının bozulmasına da yol açtığı belirtilmektedir. Tüm bu birbirini etkileyen zincirleme süreçlerin yoksulluk gibi önemli bir sorunu ortaya çıkarması ile birlikte, sosyal hizmet ve sosyal yardım gereksiniminin önemi vurgulanmaktadır. Yine ilgili bölümde sosyal ve ekonomik anlamda yoksul olan bireylere sağlanan ayni ve nakdi yardım hizmetlerinin; 2001 yılı itibarıyla sayısı 931 olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, Mahalli İdareler, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) ile gönüllü kuruluşlar tarafından sağlanmaya çalışıldığı ancak bu çalışmanın eksik ve yetersiz olduğu konusu üzerinde durulmaktadır²⁶.

Türkiye'de sosyal yardım işlevini üstlenen, yoksulların acil ihtiyaçlarına ayni ve nakdi yardım olarak karşılık veren, en temel ve yaygın kuruluşlar olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'na; zamanla temel ihtiyaçların yanı sıra eğitim,

²⁵Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,

<http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/3089/oik610.pdf>, 7 Ocak 2019'da erişildi.

²⁶Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 2002 Yılı Programı Destek Çalışmaları.

<http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/769/destek02.pdf>, 4 Ocak 2019'da erişildi.

sağlık hizmetleri ve proje yardımları aracılığıyla da yoksulların sosyal sermayelerinin güçlendirilmesi ve istihdamları hedeflenerek destek olunmuştur. Bu kapsamda mesleki eğitim, istihdam ve gelir artırıcı projelerin teşvikiyle yoksulların işgücüne kazandırılmasına yönelik çabalar yaygınlaşmıştır. Buna yönelik olarak özellikle 2001 yılından sonra, bu vakıflara Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'ndan mesleki eğitim ve istihdam amaçlı aktarılan kaynakların miktarı artmıştır (Sallan Gül ve Gül 2008: 368).

Sosyal yardımlara yönelik ayrılan kaynak ve insan gücünün artırılmasıyla, uygulamalar çeşitlendirilmiş ve kalite bakımından geçmişe nazaran gelişme göstermiştir. Yine bu dönemde Türkiye ile Dünya Bankası arasında 14 Eylül 2001 tarihinde Sosyal Riski Azaltma Projesi imzalanmış, 28 Kasım 2001 tarihinde 24597 sayılı Resmi Gazete ile yürürlüğe girmiştir. Bu projenin amacı, ekonomik krizlerin yoksul haneler üzerindeki etkisinin azaltılmasıyla, bu hanelerin gelecekte karşılaşabilecekleri benzer risklere karşı mücadele potansiyellerinin iyileştirilmesidir. Bu proje, hızlı yardım bölümü ve üç bileşenden oluşan yatırım bölümünü içermektedir. Bu bileşenler; yoksullara temel sosyal hizmetler ve sosyal destek sağlayan ilgili devlet kurumlarının kurumsal kapasitelerinin artırılması, nüfusun en yoksul %6'sına yönelik temel sağlık ve eğitim hizmetlerinin daha etkin kullanımına yönelik sosyal destek sisteminin uygulanması, yoksullara yönelik gelir getirici ya da istihdam olanaklarını ve sosyal hizmetlere erişimi artırıcı uygulamalardır. Sosyal Riski Azaltma Projesi dört ana başlık olan; Hızlı Yardım, Kurumsal Gelişim, Yerel Girişimler ve Şartlı Nakit Transferi başlıkları altında faaliyet göstermektedir (Öztürk ve Öztürk 2010: 209).

SRAP kapsamındaki Hızlı Yardım programında, Türkiye'de Kasım 2000 ve Şubat 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizin muhtaç ve yoksul nüfus üzerinde yarattığı negatif yönlü sosyoekonomik etkilerin en aza indirgenmesi hedeflenmektedir. Bir diğer program olan Kurumsal Gelişim programında ise, ekonomik ve sosyal yoksunluk içindeki bireylere yönelik faaliyet içindeki kamu kurumlarının kapasitelerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Hatta bu bağlamda tüm Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nın ortak bir platformda çalışabileceği 'Yönetim Bilgi Sistemi' oluşturulmasıyla birlikte, ilgili kurumlarda görevli 2500 personel için

Şartlı Nakit Transferleri ve Yerel Girişim programları için hizmete yönelik eğitim verilmesi görev edinilmiştir. Yine kurumsal kapasitenin verimliliğini artırmaya yönelik bilgisayar, yazıcı, ağ kurulumu için gereken donanım ihtiyacının karşılanması da ilgili program hedeflerindendir. Yine ilgili projeye yönelik bir diğer program olan Yerel Girişimler ise, uygun proje destekleri ile yoksul bireylerin daha iyi bir gelir elde ederek yaşam standartlarının yükseltilmesi yoluyla onların daha üretken hale gelmesi ve böylece toplumsal ve ekonomik hayatta katılımlarının etkinleştirilmesini amaçlamaktadır. Bu program kapsamında herhangi bir sosyal güvencesi olmayan bireyler için yapılan değerlendirmeler sonrasında yoksul olduğu belirlenen ve bu durumu Vakıf Mütevelli Heyetleri'nce onaylanan bireyler destek projelerinden faydalanabilmektedirler (Öztürk ve Öztürk 2010: 210-212).

2003 yılında başlayıp 2007 yılında son bulan Sosyal Riski Azaltma Projesi'nin önemli bir ayağını oluşturan Şartlı Nakit Transferleri, nüfusun en yoksul kesimini hedefleyen; eğitim ve sağlık bileşenlerinden oluşarak ilgili hizmetlerinin daha verimli kullanılması şartına yönelik bir sosyal destek uygulamasıdır. Bu uygulama aslında ihtiyaç sahibi bireylere yönelik yapılacak yardımların, onların belirli koşulları yerine getirmesi şartına dayanan nakdi yardımları içermektedir. Uygulamanın odak noktası dezavantajlı bireylerdir ve uygulama buna yönelik olarak dışlanmış gruplara ulaşma hususunda elde ettiği başarılar sayesinde dünya çapında popüler olmuştur. Şartlı Nakit Transferleri içeriğindeki eğitim yardımları kapsamında; maddi olanaksızlıkları sebebiyle çocuklarını okula gönderemeyen ve nüfusun en yoksul %6'lık kesiminde yer alan ailelere, ilk ve orta öğretim grubundaki çocuklarının düzenli olarak okula devam etmeleri şartıyla her ay nakdi olarak yardımlar yapılmaktadır. Bu kapsamdaki ödemeler, kadının aile ve toplum içerisindeki konumunun güçlendirilmesi amacıyla doğrudan annelere yapılmaktadır. Sağlık hususunda yapılan yardımlar kadınlar ve çocuklara yönelik olarak gruplandırılabilir. Hedeflenen grubun temel sağlık ve beslenme hizmetlerinden yeterince yararlanamayan 0-6 yaş aralığındaki yoksul çocuklar olduğu sağlık yardımlarında; çocuk ölümlerinin ve hastalanma oranlarının azaltılması önceliğiyle daha sağlıklı nesillerin yetişmesi için ailelere, çocuklarını düzenli olarak sağlık ocaklarına götürmeleri şartıyla nakdi yardımlar yapılmaktadır. Kadınlara yönelik olarak yapılan sağlık yardımları ise gebelik, doğum ve lohusalık olarak

sınıflandırılabilen ve bu kategoride 100 binden fazla kadının faydalandığı bilinmektedir. Annelerin gebelik süreci boyunca gereken bakımı almaları, doğumlarını sağlık kuruluşları kapsamında gerçekleştirmeleri teşviki ve doğum sonrası bakım almaları hedeflerine sahip ilgili bu yardım türünde, yoksul anne adaylarının gebelik ve lohusalık sürecinin ilk iki ayında düzenli sağlık kontrolü yaptırılmaları ve doğumlarını sağlık kuruluşunda gerçekleştirmeleri şartlarıyla nakdi yardımlar yapılmaktadır. İlgili bu Şartlı Nakit Transferleri uygulamalarında geleneksel sosyal yardım programlarından farklı olarak, kısa vadede acil yoksulluğun giderilmesi amaçlanırken uzun vadede geleceğe yönelik beşeri sermayenin artırılması amaçlanmaktadır (Coşkun ve Tireli 2008: 129; Karagöl ve Dama 2015: 21; Öztürk ve Öztürk 2010: 211).

Türkiye’de yoksulluk ve yoksullukla mücadele kapsamında Dünya Bankası desteği ile oluşturulmuş Sosyal Riski Azaltma Projesi’nin yanı sıra göze çarpan bir diğer önemli çalışma ise Sosyal İçerme Belgesi (JIM-Joint Inclusion Memorandum)’dır. Bu belge Avrupa Birliği’ne aday olan ülkelerin yoksulluk ve sosyal dışlanma sorununa yönelik olarak karşılaştıkları problemlerin saptanması, uygulanan politikaların etkin ve zayıf yönlerinin analiz edilmesi suretiyle politik önceliklerin belirlenmesini içermektedir. Süreci 2004 yılında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı koordinasyonu ile başlayan bu belgede, Türkiye’nin imkânları doğrultusunda sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadele sorunlarına yeterince kaynak ayıracağı; Avrupa Komisyonu’nun ise Türkiye’nin bu alanlara yönelik uğraşlarını yapısal fonlar ile etkin ve yeterli ölçüde destekleyeceği taahhütlerine rastlanmaktadır. Türkiye için yoksulluk çerçevesinden bakıldığında önem arz eden gelişme ise, artık yoksulluk sorununun önem kazanmasıyla birlikte 2008 yılı Eylül ayına kadar yapılması gerekenlere bu belgede sistematik olarak yer verilmiş olmasıdır (Buğra 2015: 221; Coşkun ve Tireli 2008: 136-138).

2006 ve takip eden yıllara yönelik inceleme yapıldığında 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu doğrultusunda hazırlanan 2006-2008 zaman aralığını kapsayan Orta Vadeli Programlar içerisinde de resmi olarak “sosyal içerme” kavramına rastlanmaktadır. İlgili program; ülkede güven ve istikrar ortamına pozitif yönlü etki edilmesiyle birlikte ekonomik ve sosyal alandaki gelişmelerin daha güçlü bir temelde

sürdürülebilirliğinin sağlanması hedeflerinin yanı sıra özel-kamu kesimleri için öngörülebilirliği artırıcı pusula niteliği taşımaktadır. Yine aslında bu program da özünde halkın refahının artması yoluyla gelişmişlik düzeyi bakımından AB ortalamasına yaklaşma amacını içerir. Yani bu yaklaşma AB üyelik sürecinin hızlanması beklentisine dayanır (Coşkun ve Tireli 2008: 138-139). Yoksulluk ve yoksulluk sorunu ile mücadele konusu çerçeve alındığında bu programın gelişme eksenleri bölümünün “sosyal içerme ve yoksullukla mücadele” alt başlığı ile karşılaşılmaktadır. İlgili kısımda temel amacın; yoksulluk ve sosyal dışlanma etkisi altındaki birey ya da grupların, ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılması ile aktif rol oynamalarının sağlanması, yaşam kalitelerinin yükseltilmesiyle toplumsal dayanışma ve birlik duygularının artırılması olduğu belirtilir. Programda toplumdaki her kesimi kucaklayan bir sosyal koruma ağının oluşturulması yoluyla, kamu hizmetlerine ulaşımın artırılması ve bu konular için toplumdaki her kesimin aktif sorumluluk bilincinin oluşturulması esas alınmıştır. Bu çerçevede yapılması gerekenler²⁷;

- Dezavantajlı grupların eğitim ve sağlık gibi kamusal hizmetlere erişimlerinin artırılması,
- Sosyal dışlanmaya yönelik risklerin azaltılmasının gerekliliği olarak sosyal güvenlik sistemi kapsamının genişletilmesiyle, genel sağlık sigortası sistemine geçileceği ve bu sistemin mali sürdürülebilirliği için etkili bir denetim sisteminin oluşturulacağı,
- İhtiyaç sahiplerine sunulan sosyal hizmet ve yardımlarda daha verimli sonuçların alınabilmesi için, ilgili alanda hizmet veren kuruluşlar arasında işbirliği sağlanması ile ihtiyaç sahibi olanların tespiti ve ilgili ihtiyaçların belirlenmesinde daha objektif ölçütler getiren düzenlemelerin oluşturulması,
- Bireylere yapılan sosyal yardımlarda, özellikle yoksulların istihdamını artıracak ve onların üretken olmasıyla kendi hayatını kazanacağı faaliyetlere öncelik verilmesi,
- Tarımdaki yapısal değişim sonucu ortaya çıkan vasıfsız ve yoksul kimselere yönelik işsizlik riskini azaltacak önlemler alınması,

²⁷ Orta Vadeli Program 2006-2008, <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/33,ortavadeliprogram20062008pdf.pdf?0>, 15 Ocak 2019’da erişildi.

- Göç sebebiyle sosyal dışlanmayla karşılaşan bireylerin istihdam vesilesiyle topluma katılımlarının sağlanması,
- Kadınlara yönelik şiddetin azaltılması ve onların dezavantajlı konumlarını giderebilmek için özellikle eğitim, istihdam gibi tedbirler alınması,
- Korunmaya muhtaç ve risk içeren konumlara sahip çocuklar için durumlarının iyileştirilmesi, aile yanında bakım modeli, kurumsal bakım hizmeti gibi tedbirler alınması,
- Engelliler için sosyal ve fiziki çevre şartlarının iyileştirilmesiyle mesleki eğitim olanakları sunulması,
- Hükümlü olan bireylerin topluma yeniden kazandırılmasına yönelik hizmetlerin sağlanması, gibi taahhütlerde bulunulmuştur.

2006 ile 2008 yıllarını kapsayan bu Orta Vadeli Programın yanı sıra, takip eden yıllar için oluşturulan diğer programlar içerisinde bulunan Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele alt başlığıyla benzer amaç ve taahhütlerde bulunulduğu görülmektedir. 2007 ile 2009 yıllarını kapsayan 13 Haziran 2006 tarih 26197 sayılı Orta Vadeli Program içerisinde bu amaç ve taahhütlere yapılan eklemelerde sosyal sigorta sisteminde yenilikler ve düzenlemelerle hak kaybı ya da mükerrer ödemelerin engellenmesi ile daha etkin yardımların yapılması ve ayrıca gençlerin aile ve toplum iletişimlerinin güçlendirilmesi yoluyla sosyal, duyarlı, karar alma süreçlerinde aktif rol oynamalarını artırma hedeflerine yönelik çalışmaların yapılması gerekliliği görülmektedir²⁸. Takip eden 2008 ile 2010 yılları aralığını kapsayan 21 Haziran 2007 tarihli 26559 sayılı Orta Vadeli Program içerisinde ise gelirin yoksullar lehine yeniden dağıtımının iyileştirilmesi için transfer politikalarının etkili hale getirileceği maddesi göze çarpmaktadır²⁹.

2000'li yılların son dönemlerine yönelik özellikle yoksulluk ve yoksullukla mücadele konuları hakkında hedef-gereklilik ve gelişmelere yer veren bir diğer resmi kaynak ise 2007-2013 zaman aralığını kapsayan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma

²⁸Orta Vadeli Program 2007-2009,

<http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/6445,ortavadeliprogram20072009.pdf?0>, 15 Ocak 2019'da erişildi.

²⁹Orta Vadeli Program 2008-2010,

<http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/7902,29ortavadeliprogram20082010docpdf.pdf?0>, 15 Ocak 2019'da erişildi.

Planı'dır. 1 Temmuz 2006 tarih ve 26215 sayılı Resmi Gazete mükerrer sayısında yayınlanan planın, “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi, Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele” alt başlığı incelendiğinde öncelikli olarak olumlu gelişmelere yer verildiği görülmektedir. Bu çerçevede 2001 sonrasında gerçekleştirilen yüksek büyüme oranı ile kişi başına milli gelirin arttığı, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve yoksulluk göstergelerinde iyileştirmelerin olduğu, sosyal harcamaların GSYİH içindeki payının artırıldığı ve özellikle dul, yetim, engelli, emekli, öğrenciler ile yoksul ve kırsal kesimdeki ailelere yönelik gelir artırıcı transferler yapıldığı ifadelerine rastlanmaktadır (Coşkun ve Tireli 2008: 140).

İlgili plan içerisinde yer alan “Yoksulluk” konulu kısımda; Türkiye’de ilk defa 2002 yılındaki Hanehalkı Bütçe Anketi verileri sayesinde yoksulluk sınırı ve oranının resmi olarak açıklandığı bilgisi yer almaktadır. Takip eden zaman dilimi için ise 2003, 2004 ve 2005 yıllarında gerçekleştirilen Yoksulluk Çalışmalarında; gıda yoksulluğu, gıda ve gıda-dışı yoksulluk, görelî yoksulluk ve mutlak yoksulluk (günlük gelir için 1, 2.15 ve 4.3 dolar sınırlamaları içermektedir) oranlarına rastlanmaktadır. Planda bahsedilen iyileştirmelere örnek olarak, 2002 yılı Yoksulluk Çalışması bilgileri ışığında; dört kişilik bir hanenin aylık yoksulluk sınırı gıda için 133 TL iken, 2003 yılında 168 TL, 2004 yılında 182 TL ve 2005 yılında da 190 TL olarak beyan edilmiştir. Gıda ve gıda dışı harcamalar için ise bu sınır 2002 yılı çalışmasında 310TL iken; 2003 yılı için 417 TL, 2004 yılı için 429 TL ve 2005 yılı için 487 TL olarak beyan edilmiştir. 2007-2013 zaman aralığını kapsayan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı içerisinde 2002, 2003, 2004 ve 2005 yılı Yoksulluk Çalışmaları sonuçlarına göre gıda yoksulluğu açısından Türkiye’de ciddi bir sorun bulunmadığı ibaresi de yer almaktadır. Eşdeğer kişi başına tüketim harcaması medyan değerinin %50’sinin yoksulluk sınırı olarak belirlendiği görelî yoksulluk oranı için, 2002 yılı yoksulluk oranı %14,74, 2004 yılı yoksulluk oranı 14,78 ve 2005 yılı için ise %16,16 olarak belirtilmektedir³⁰.

Yoksul bireylerin varlığının güvence altına alınmasını, kendilerini yeterli duruma getirmelerine yardım etme amacı taşıyan, yoksullukla mücadelede önemli rol oynayan sosyal yardımlar aynı ve nakdi nitelikli sosyal hizmetlerdir (Ersöz 2011: 161-

³⁰ Dokuzuncu Kalkınma Planı Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/3558/oik691.pdf>, 15 Ocak 2019’da erişildi.

162). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı içerisinde “Sosyal Yardımlar” başlığı altında da, olumlu gelişmelere örnek olarak yapılmış nakdi hizmetlere ve hukuki düzenlemelere yer verilmiştir. Ayrıca planda, 227 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne sosyal hizmet ve sosyal yardımda bulunma görevi getirildiği; ilgili görevin ise Muhtaç Aylığı ve Vakıf İmarat Yönetmeliği hükmünceleneceği da ilgili beyanlar arasındadır. Yine sosyal yardımlar kapsamındaki, yoksul ve sosyal güvenceden yoksun bireylerin sağlık yardımları için de yeniliklere gidildiği belirtilmiştir. Daha önce il veya ilçede bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla ödenen, yeşil kart hastalarının ayakta tedavi ve ilaç bedellerinin 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren, Sağlık Bakanlığı tarafından karşılanması hükmünün getirilmesi yapılan yeniliklere örnek olarak gösterilebilir³¹.

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamındaki Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu, ilk toplantısında 2013 vizyonuna yönelik olarak temel amaç ve politikalar hususunda dört önemli sorun alanı tespit edilerek her sorun alanına stratejik amaçlarla birlikte uygun eylem ve politikalar ile kurumsal düzenlemeler önerilerinde bulunulmuştur. İlk sorun alanı olarak yoksullukla mücadelede ve adil gelir dağılımını gerçekleştirmede etkili bir politikanın bulunmadığı gerekçesi ile stratejik amaç olarak; adil gelir dağılımını hedefleyen ve fert başına düşen milli gelire endeksli hayat standardına göre belirlenmiş sınırın altında kalan bireylere kamusal sosyal hizmetler ile yardımların oluşturulması belirtilmiştir. Ayrıca yoksullukla mücadeledeki kurumsal dağınıklığın “Kurumsal Sosyal Yardım Kanunu” başlığı altında tek bir kanuni düzenleme ile bütünlüğe kavuşturulması ve Türkiye’de yoksullukla mücadele eden minimum dört kurumu (SHÇEK, SYDGM, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Emekli Sandığı) tek çatı altına toplama hususunda kurumsal düzenleme hedefi de yine belirtilen sorun kapsamındadır. İkinci sorun alanı olarak gelir dağılımı ve yoksullukla mücadelede devletin görev ve sorumluluğunun aktif rol oynamaması sebebiyle konunun piyasa ve aile dayanışması ilişkilerine bırakılmasıdır. Bu sorun için yoksulluğun ekonomik bir sorun olmaktan çok temel insani haklara sahip olma bağlamında değerlendirilmesi gerekliliği beyanı göze çarpmaktadır. Soruna yönelik olarak, sosyal içerme ve insanca yaşam hakkını ön planda tutan gelir dağılımı ve yoksullukla

³¹ Dokuzuncu Kalkınma Planı Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/3558/oik691.pdf>, 15 Ocak 2019’da erişildi.

mücadele politikalarının geliştirilmesi hedeflenmelidir beyanı yer almaktadır. Üçüncü sorun alanı ise sosyal yardım kurumlarına yönelik kapasite yetersizliği olarak belirtilmiş, koordinasyon eksikliğine dikkat çekilmiştir. Bu soruna yönelik, mevcut sosyal yardım kurumlarının kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesinin yanı sıra ilgili alanda faaliyet gösteren Sivil Toplum Kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında etkin işbirliği ve koordinasyonun sağlanması stratejik amaç olarak belirtilmiştir. Son olarak dördüncü sorun alanı için yoksulluğun asıl sebebinin yüksek işsizlik ve kayıtdışı sektörün büyüklüğü ile gelir dağılımı sorunları olduğu gösterilmiştir. İlgili stratejik amacın ise, işsizlik ve kayıt dışı sektörlerle mücadele edilmesi ve istihdamın artırılması olduğu belirtilmektedir³².

Belirtilen bu amaçlar, Dokuzuncu Kalkınma Planı'na paralel bağlamda yürütülen Orta Vadeli Programlar içeriği ile de aynı temalara sahiptir. 2006-2008 ve 2007-2009 yıllarını kapsayan Orta Vadeli Programlar'da da, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve istihdam edilebilirliğin artırılması ana gelişme eksenlerinden biri olarak belirlendiğinden, bu tema Dokuzuncu Kalkınma Planı kapsamındaki dönemde de temel anlamda önemini korumaya devam etmektedir³³.

Amerika Birleşik Devletleri'nde 15 Eylül 2008 tarihinde bir yatırım bankasının iflası, akabinde önce içinde bulunduğu ülke finans piyasasının tamamını etkilemiş, zamanla etki alanını önce Avrupa Birliği ülkelerine sonra da tüm dünyaya yayan büyük bir dalga haline gelmiştir. Yaşanan bu kriz tüm dünyadaki ülke ekonomilerinde ciddi şoklara sebebiyet vermiştir. 2008 yılı sonları ve 2009 başlarında yoğun anlamda hissedilen bu durumda dünyada üretim sürekli anlamda azalma göstermiş, buna istinaden de işsizlik oranı artış göstermiştir. Dünya çapındaki işsiz sayısının 200 milyona ulaşması, kriz öncesi %5,5 olan küresel işsizlik oranının 2009 yılında %6,2 oranlarına erişmesi de durumun ciddiyetini gösterir niteliktedir. Bu kriz ortamında yaşanan iş kayıpları ve neticesindeki alım gücünün azalması da yoksulluğu artırıcı etki yaratmıştır. Yoksulluğun artmasına yönelik oluşan bu risk, sosyal yardımları tekrar

³²Dokuzuncu Kalkınma Planı Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/3558/oik691.pdf>, 15 Ocak 2019'da erişildi.

³³Dokuzuncu Kalkınma Planı Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/3558/oik691.pdf>, 15 Ocak 2019'da erişildi.

gündeme getirmiştir. Kriz süreçlerinde yaşanan üretim ve yatırım düzeylerindeki azalmalar ihracatta daralmaya ve bununla beraber uluslararası finans piyasalarında yaşanan tedirginlikler de işgücü piyasalarını negatif yönlü etkilemektedir. Tüm bu süreçler en başta yoksullukla mücadele de önemli görev üstlenen sosyal yardım kalemlerinde kısıntılara sebep olmaktadır. Türkiye ekonomisi, 2008 küresel ekonomik krizini başarıyla yönetmiş; sağlam bankacılık yapısı, kurallı kamu maliyesi ve güçlü bütçesiyle bu süreçte örnek gösterilen bir performans sergilemiştir. Türkiye’de 2008 küresel ekonomik krizi sırası ve sonrasında sosyal yardımlara aktarılan kaynak, AB ve diğer dünya ülkelerinin aksine, kısılması bir yana eskisine göre daha da artmıştır. Böylece hem küresel ekonomik krizin etkilerinin azaltılarak ekonomideki hareket canlı tutulmuş, hem de oluşabilecek sosyal riskler önlenerek toplumsal dinamiklerde bozulma yaşanması engellenmiştir. Bu dönemde sosyal yardımlar ile ekonomik krizlerin yoksul haneler üzerindeki etkisinin azaltılması sağlanmış ve bu hanelerin gelecekte karşılaşılabilecekleri benzer risklerle başa çıkma kapasiteleri iyileştirilmiştir. Ayrıca yoksullukla mücadelede kurumsal kapasitenin geliştirilmiş olması ise, krizin yoksulluk ve gelir eşitsizliği üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletmiştir (Karagöl ve Dama 2015: 23-24).

Kriz süreci sonrasındaki dönemde yoksulluk ve yoksullukla mücadele konuları için yapılan düzenlemelere dönemin resmi kaynaklarında rastlamak mümkündür. 2010 tarihli 27725 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca hazırlanan ve 2011-2013 zaman aralığını kapsayan Orta Vadeli Program’da, daha önce yayınlanan Orta Vadeli Programlar ile aynı olarak Gelir Dağılımının İyileştirilmesi, Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele bölümü yer almaktadır. Diğerlerinden farklı olarak bu programda 5982 sayılı Kanun’la Anayasa hükümlerinde “kadınlar, çocuklar, yaşlılar, özürllüler ve aileye yönelik olarak gerçekleştirilen değişiklikler çerçevesinde ilgili mevzuatta gerekli düzenlemeler yapılacaktır” ibaresi bulunmaktadır. Bu da sosyal yardım, sosyal içerme ve yoksullukla mücadele kavramlarının hala Türkiye için önem arz ettiği ve geleceğe yönelik pusula

niteliği taşıyan bu programlarda; yeni düzenlemeler ve eklemelerle yerini koruyarak sürdürdüğünü göstermektedir³⁴.

2011 yılına yönelik yapılan incelemelerde karşılaşılan bir diğer yenilik, 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile sosyal yardım ve sosyal hizmet alanında faaliyet gösteren bazı kurum ve kuruluşların, tek bir çatı altında birleştirilerek Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kimliğine bürünmesidir. Bakanlık bünyesinde, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (kaldırılan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü), Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (kaldırılan Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü), Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü (kaldırılan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu), Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (kaldırılan Özürlüler İdaresi Başkanlığı) ile Şehit Yakınları ve Gaziler Dairesi Başkanlığı olmak üzere altı temel hizmet birimi bulunmaktadır. Ayrıca Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, sosyal yardım harcamalarını ise Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü olmak üzere üç ana hizmet birimi aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Yine ilgili bu Kanun Hükmünde Kararname'nin 2. Maddesinde ilgili bakanlığın görevlerine yönelik ayrıntılı beyanlara yer verilmiştir. İlgili maddede toplumun sosyal yardım ve korunmaya muhtaç kesimlerine yönelik yardım faaliyetlerini düzenli ve etkin biçimde yürütmek; yoksullukla mücadeleye ilişkin ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak ibareleri ile çocuk ve kadınlara yönelik korumacı, aile yapısının bütünlüğünü sağlamaya yönelik maddi ve manevi yardımları destekleyici nitelik taşıyan ibareler dikkat çekmektedir³⁵.

Ancak daha sonra ilgili bu bakanlık revize edilerek 10 Temmuz 2018 Tarihli ve 30474 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında 1 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 6. Kısım 2. Bölümü 65. Maddesi

³⁴Orta Vadeli Program 2011-2013,

<http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/24,20112013ortavadeliprogrampdf.pdf?0>, 18 Ocak 2019'da erişildi.

³⁵ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/06/20110608m1-1..pdf>, 24 Ocak 2019'da erişildi.

gereğince; Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı olarak güncel kimliğine kavuşmuştur. Daha önceki görevlerine çalışma, sosyal güvelik ve istihdam konularında eklemeler yapılmış fakat Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı adı altındaki görevlerinde aktif değişkenlik oluşturulmamıştır³⁶.

Konumuz olan yoksulluk ve yoksullukla mücadeleyle yönelik öncelik taşıyan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının belirtilen görevleri şunlardır³⁷;

- Sosyal hizmetler ve yardımlara yönelik ulusal düzeyde politika ve stratejilerin geliştirilip uygulanması ve takibinin yapılması, zamanla oluşabilecek yeni hizmet modellerine yönelik olarak güncellenmesi,
- Sosyal ve kültürel dokudaki aşınmalara karşı aile yapısının ve değerlerinin korunarak gelecek nesillere sağlıklı şekilde aktarımıyla birlikte, ulusal politika ve stratejilerin oluşturulmasını koordine etmek, aile bütünlüğünün korunması ve aile refahının artırılmasına yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek, konu ile ilgili görevli kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak,
- Çocukların her türlü ihmal ve istismardan korunması ile sağlıklı gelişimlerinin sağlanması; ulusal politika ve stratejilerin oluşturulmasını koordine etmek, çocuklara yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini sağlamak, konu ile ilgili görevli kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak,
- Kadınlara yönelik yapılan ayrımcılığın önlenmesi, kadın haklarının korunarak geliştirilmesi ve ayrıca kadınların toplumsal hayat içerisinde tüm alanlara yönelik hak, fırsat ve imkânlardan eşit şekilde faydalanmalarının sağlanmasıyla beraber; ulusal politika ve stratejilerin oluşturulmasını koordine etmek, kadınlara yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini sağlamak, konu ile ilgili görevli kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak,

³⁶ Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi,

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180710-1.pdf>, 24 Ocak 2019'da erişildi.

³⁷ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/06/20110608m1-1..pdf>, 24 Ocak 2019'da erişildi.

- Engelli ya da yaşlı bireylerin tüm engel, ihmal ve dışlanmaya karşı toplumsal hayata ayrımcılığa uğramadan, aktif şekilde katılımlarının sağlanmasıyla birlikte, ulusal politika ve stratejilerin oluşturulmasını koordine etmek, engelli ve yaşlı bireylere yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini sağlamak, konu ile ilgili görevli kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak,
- Şehit hatıralarının yaşatılması, şehit yakını ve gazi vatandaşların tüm mahrumiyet ve mağduriyetlerden korunması hedeflenerek, ulusal politika ve stratejilerin oluşturulmasını koordine etmek, şehit yakını ve gazi vatandaşlara yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini sağlamak, konu ile ilgili görevli kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak,
- Toplumun sosyal yardım ve korumaya muhtaç bireyleri için yardım faaliyetlerini düzenli ve aktif şekilde yürütmek; yoksullukla mücadeleye yönelik ulusal politika ve stratejilerin oluşturulmasını koordine etmek, konu ile ilgili görevli kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak,
- Öncelikle çocuğun aile içerisinde yetiştirilmesi ve desteklenmesi hedefine yönelik olarak, aile için eğitim, danışmanlık ve sosyal yardım faaliyetleri gerçekleştirerek bu alanda güçlenmelerini sağlamak; korunmaya-bakıma-yardıma muhtaç çocuk, kadın, engelli, yaşlı bireylerin belirlenerek, korunma-bakım-yetiştirilme ve iyileştirilmelerinin sağlanmasına yönelik gereken hizmetleri sürdürmek ve bu hizmetler için gündüzlü ve yatılı sosyal hizmet kuruluşları kurmak ve işletmek,
- Aile bütünlüğünün korunması, parçalanmış ailelerin korunması, yardıma ve bakıma muhtaç fertleriyle çocuklarına çeşitli maddi, manevi, sosyal destek sağlanması; bu hedeflere yönelik olarak gereken planların sağlanması ve gereken eğitim çalışmalarının oluşturulması,
- Kamu kurum ve kuruluşları, gönüllü kuruluşlar ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yürütülen sosyal hizmetler ve yardımlara yönelik ilke, usul ve esasları oluşturmak, ilgili alanda çalışma gösteren kurum ve kuruluşların

taşıması zorunlu olan nitelikleri ve bunlara rehberlik edecek programları geliştirmek,

- Kamu kurum ve kuruluşları, gönüllü kuruluşlar ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yürütülen sosyal hizmetler ve yardımların belirlenen ilke, usul ve esasları çerçevesinde denetiminin sağlanması,
- Sosyal hizmet ve yardım faaliyetleriyle beraber, faydalanan bireylere yönelik bilgilerin merkezi sistemde oluşturulacak veri tabanı aracılığıyla işleme-kontrol-izleme ve geliştirilebilecek politika, strateji ve önlemler bağlamında değerlendirilmesini sağlamak,
- Sosyal hizmetler ve yardımlara yönelik uluslararası gelişmeleri ve çalışmalarını takip etmek, katkı sağlamak, yürütülecek çalışmalarda faydalanmak üzere değerlendirmek, bu alanda taraf olunan uluslararası düzeyde sözleşme ve anlaşmaların ulusal düzeyde uygulanmasını sağlamak, olarak belirtilmiştir.

Bu görevler, ilgili bakanlığın yenilenen hali olan Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı'nın da görevleri içerisinde yer almaktadır.

Yoksullukla mücadelede toplumun yapı taşı olan aile ve onun bütünlüğünden başlanarak yaşlı, engelli, çocuk, kadın ayrımı yapmadan toplumda ihtiyaç sahibi tüm bireylere yönelik faaliyet sürdürülmesi gerekmektedir. Yoksulluğun ayni veya nakdi yardımlar yoluyla giderilmesi anlamına gelen ve ihtiyaç sahiplerinin farklı gereksinimlerinden dolayı ortaya çıkan sosyal yardımlar, hak mahrumiyetlerini ortadan kaldırarak yoksulluğu azaltmayı amaçlar. Bu yardımların gerekliliği, ekonomik ve sosyal açıdan olmak üzere iki farklı şekilde değerlendirilebilir. Sosyal yardımların sosyal güvenlik sisteminde oluşabilecek açıkları telafi etmesi ve tamamlaması, ekonomik açıdan sosyal yardımların gerekliliğini gösterir. Günümüzde bakanlık görevleri içeriğinde beyan edilen ve yoksullukla mücadelede önem teşkil eden sosyal yardımlar, etkisini ekonomik ve sosyal açıdan birçok alanda gösterdiğinden, önemini her geçen gün daha da artırmaktadır. Alt ve orta gelir grubu olarak nitelendirilen dezavantajlı kesimlerin ülkenin ekonomik ve sosyal yapısına katılımını kolaylaştıran sosyal yardımlar, 2015 genel seçimi öncesinde açıklanan siyasi parti beyannamelerinin hepsinde yer almış, propaganda süreci boyunca da en çok tartışılan konulardan birisi

olmuştur. Sosyal yardımlarla sosyo-ekonomik eşitsizliklerden herhangi birisinin önlenmesi, uzun dönemde ülkenin ekonomik yapısı ve sosyal dokusu için büyük önem taşımaktadır (Karagöl ve Dama 2015: 8-11).

3.2. Türkiye’de Rakamlarla Yoksulluk

Yoksulluk konusunun tanımlanması, kavramsal boyutunun belirlenmesi kadar, yoksulluğun ölçülmesi de sorunun mücadelesinde önem arz eder. Türkiye’de yoksulluk ve yoksullukla mücadelede, rakamsal boyutlarda araştırmaların yapılabilmesi için ilgili çalışmalar incelenmek istendiğinde, sadece yakın geçmişe yönelik istatistiksel verilere ulaşılabilmektedir. Çünkü yoksullukla ilgili olarak yapılan ilk resmi araştırmanın 2002 yılı Yoksulluk Çalışması olduğu bilinmektedir. TÜİK yoksullukla ilgili sayısal verileri, doğru bir yaklaşımla iki ayrı bakış açısına yönelik incelemektedir. Bunlardan biri, gelir ve yaşam koşulları açısından; diğeri de tüketim harcamalarından gidilerek saptanan yoksulluktur. Gelir açısından yoksulluk görelidir, fakat buna karşılık tüketim harcamalarına dayanarak ölçülen yoksulluk, mutlaktır (Kepenek 2014: 517).

TÜİK tarafından gerçekleştirilen saha araştırmaları neticesinde, Türkiye’deki yoksulluk oranları için kent-kır ayrımı yapılabilmiş; ayrıca uluslararası platformda belirtilen göstergelere istinaden oluşturulan veriler sayesinde de Türkiye’deki yoksulluk düzeyinin diğer ülkelerle karşılaştırılmasına olanak sunulmuştur (Yıldırım 2017: 250). Bu bölümde TÜİK tarafından hazırlanan bu veriler ışığında, Türkiye’deki yoksulluğun boyutunun rakamsal yönü incelenmeye çalışılacaktır.

3.2.1. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Türkiye’de Yoksulluk

TÜİK, yoksulluğu insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumu olarak tanımlamaktadır. Eğer hanehalkı ya da toplumda yer alan bireyler hayatını sürdürebilmek için minimum refah düzeyini yakalayamazsa, TÜİK ortaya çıkan bu durumu mutlak yoksulluk olarak tanımlar. Mutlak yoksulluğun tespitinde, bireylerin hayatını sürdürebilmeleri için gereken minimum tüketim harcamalarının belirlenmesi

esastır. Mutlak yoksul oranının belirlenmesinde ise, beyan edilen minimum refah düzeyini yakalayamayanların sayısının toplam nüfusa oranı hesaplaması yapılmaktadır. TÜİK tarafından yapılan çalışmalarda gerek gıda, gerekse gıda ve gıda dışı harcama bileşenlerini içeren mutlak yoksulluk sınırları hesaplanmıştır. Gıda yoksulluğuna yönelik olarak, baz alınan gıda sepeti 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi verileri kullanılarak hazırlanmış ve hanelerin gıda tüketiminde en önemli paya sahip 80 madde gıda sepeti olarak değerlendirilmiştir. Toplumda yaşayan bireyin günlük minimum 2100 kalori almasını sağlamayı hedefleyen bu 80 maddelik sepetin maliyeti, gıda yoksulluk sınırı olarak belirlenmiştir. Gıda yoksulluk oranı; eşdeğer fert başına tüketim harcaması, gıda yoksulluk sınırının altında kalan hanehalklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplanmıştır. Ancak ilgili hesaplamalar yapıldığında ayrıca fertlerin gıda dışı harcamaları olduğu da göz önünde bulundurulmuş ve bu hususta; gıda dışı yoksulluk sınırı belirlenmiştir. Burada toplam tüketimleri gıda yoksulluk sınırının hemen üstünde olan hanelerin toplam harcama içindeki gıda dışı harcama payının ortalaması temel alınmaktadır. Yine bu oranlar da Hanehalkı Bütçe Anketi verilerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. Böylece gıda ve gıda dışı hizmetleri de içine alacak biçimde bir yoksulluk sınırı da oluşturulmuştur. Eşdeğer fert başına tüketim harcaması, gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırının altında kalan hanehalklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak gıda ve gıda dışı yoksulluk oranı olarak belirlenmiştir³⁸.

TÜİK, bireylerin toplumda yer alan ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olmasını görelî yoksulluk olarak tanımlamaktadır. Buradaki refah ölçüsünü hedefe yönelik olarak tüketim ya da gelir düzeyi şeklinde seçebilmektedir. Hanehalkı Bütçe Anketi verilerinden faydalanılarak oluşan çalışmalarda, eşdeğer kişi başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'si görelî yoksulluk sınırı olarak belirtilmiştir. Bu sınıra yönelik oran ise, eşdeğer fert başına tüketim harcaması, görelî yoksulluk sınırının altında kalan hanehalklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak ifade edilmiştir. TÜİK, çalışmaları içerisinde uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan çeşitli yoksulluk sınırları da hesaplamalara dâhil edilmiştir. Bu duruma istinaden cari satınalma gücü paritesine göre kişi başına günlük 1 ABD Doları, 2.15

³⁸Türkiye İstatistik Kurumu Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013, 26 Ocak 2019'da erişildi.

ABD Doları, 4.30 ABD Doları ibarelerine karşılık gelen değerler; yoksulluk sınırları olarak belirlenmiştir. Eşdeğer fert başına tüketim harcaması, cari satınalma gücü paritesine göre kişi başına günlük sınırların altında kalanlar yoksul olarak belirtilmiştir³⁹.

Tablo 3.1: Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fert yoksulluk oranları, 2002-2015

Fert yoksulluk oranı (%)						
Yıllar	Gıda yoksulluğu (açlık)	Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	Kişi başı günlük 1 \$'ın altı	Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı	Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı	Harcama esaslı göreceli yoksulluk
2002	1,35	26,96	0,20	3,04	30,30	14,74
2003	1,29	28,12	0,01	2,39	23,75	15,51
2004	1,29	25,60	0,02	2,49	20,89	14,18
2005	0,87	20,50	0,01	1,55	16,36	16,16
2006	0,74	17,81	-	1,41	13,33	14,50
2007	0,48	17,79	-	0,52	8,41	14,70
2008	0,54	17,11	-	0,47	6,83	15,06
2009	0,48	18,08	-	0,22	4,35	15,12
2010	-	-	-	0,21	3,66	-
2011	-	-	-	0,14	2,79	-
2012	-	-	-	0,06	2,27	-
2013	-	-	-	0,06	2,06	-
2014	-	-	-	0,03	1,62	-
2015	-	-	-	0,06	1,58	-

Kaynak: TÜİK Yoksulluk Çalışması, 2015.

İlgili tabloda, TÜİK tarafından 2002-2015 dönemine ilişkin harcama temelli gıda ve gıda dışı mutlak yoksulluk sınırları ile kişi başı günlük 1 ABD Doları, 2.15 ABD Doları ve 4.30 ABD Doları olarak hesaplanan yoksulluk oranlarına yer verilmektedir. TÜİK verileri 2010 yılı itibariyle artık sadece satınalma gücü paritesine göre 2.15 ve 4.30 ABD Doları olarak belirlenen yoksulluk sınırları esas alınarak hesaplanmakta olup, 2007 yılından itibaren de yeni nüfus projeksiyonları kullanılmaktadır. Eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değer %50'si alınan bu verilerde, 1 ABD Dolarının satın alma gücü paritesi üzerinden TL karşılığı olarak ilgili yılın cari değerleri kullanılmıştır⁴⁰.

Tablo 3.1'e göre gıda ve gıda dışı harcama bazlı hesaplanan, temel ihtiyaçlar yaklaşımına göre yoksulluk oranları, 2002-2009 zaman aralığına göre incelendiğinde

³⁹Türkiye İstatistik Kurumu Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013, 26 Ocak 2019'da erişildi.

⁴⁰ http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013, 30 Ocak 2019'da erişildi.

%26,96'dan %18,08'e gerilemiştir. İlgili bu yoksulluk oranlarının yaklaşık 7 yıllık süre zarfında dalgalı bir seyir izlediği gözlenmektedir. Buna göre, 2002 yılında %26,96 olan gıda ve gıda dışı harcama bazlı yoksulluk oranının 2003 yılında %28,12 oranına ulaştığı görülür. Ancak 2003-2006 döneminde yaşanan yüksek oranlı ekonomik büyüme ve görece düşük enflasyon gibi sebeplerle artma eğilimi görülen ilgili oranda; 2006, 2007, 2008 yıllarına yönelik inceleme yapıldığında azalma seyri oluşmuş olsa da yine yaklaşık olarak aynı oranlarda kaldığı görülmektedir. Gıda ve gıda dışı harcama temelli bu oran 2009 yılında yaklaşık bir puanlık artış eğilimi göstermiş %18,08 oranına erişmiştir. Bu verilere yönelik bakıldığında, Türkiye genelinde her beş kişiden birinin yoksul olduğu söylenebilmektedir (Yıldırım alp 2017: 251).

Türkiye'de gıda yaklaşımına göre hesaplanan gıda yoksulluğuna (açlık oranı, mutlak yoksul oranı) bakıldığında ise 2002 yılındaki verilerde %1,35 oranı görülürken, 2009 yılına ait verilerde düşüş yaşandığı ve ilgili oranın %0,48 olduğu görülmektedir. İlgili oranlara yönelik rakamsal değerlendirme yapılmak istendiğinde 2009 yılında Türkiye'de fertlerin yaklaşık %0,48'i; ilgili orana yaklaşık tekabül eden 339 bin kişinin sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının altında yaşadığı söylenebilir. Yine ilgili verilere dayanarak %18,08'lik oranda yaklaşık tekabül eden 12 milyon 751 bin kişinin ise, gıda ve gıda dışı harcama temelli yoksulluk sınırının altında yaşadığı söylenebilmektedir (Yıldırım alp 2017: 251).

Tablo 3.1'e göre, 2002 ve 2005 yılları arasında günlük 1 ABD Doları altında gelir elde edenlerin oranının, %0,1-0,2 aralığında değişkenlik gösterdiği ancak 2006 yılı itibariyle kişi başı günlük harcaması satınalma gücü paritesine göre 1 ABD Doları altında kalan fert bulunmadığı görülmektedir. Satınalma gücü paritesine göre kişi başı günlük 2,15 ABD Doları olarak tanımlanan yoksulluk sınırına yönelik verilerin ise zaman içerisinde azalma eğilimi gösterdiği belirtilebilmektedir. İlgili tabloda yer alan bu veriler ışığında, göreceli yoksulluğun önemli bir sorun olarak görülmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak Türkiye'de göreceli yoksulluk oranının yıllar itibariyle dalgalı bir seyre sahip olduğu görülmekte olup, 2009 yılına yönelik verilere bakıldığında ise harcama temelli yoksulluk oranının %15,12 olduğu görülmektedir. Bu duruma istinaden Türkiye'de, 2003-2006 dönemine bakıldığında ekonomik büyüme,

düşük enflasyon gibi sebeplere bağlanarak yoksulluğun azaldığı ifade edilse de, ilgili durumun belirli kesimler için süreklilik gösterdiği ve bu kesimlerin göreceli yoksulluk oranlarının yükselme eğiliminde olduğu belirtilebilmektedir (Yıldırım 2017: 251-252).

Söz konusu yoksulluk oranlarına yerleşim yeri ayrımı açısından da bakıldığında Türkiye’deki yoksulluğun görünümü ile ilgili tespitlere ulaşılması mümkün olmaktadır. Yoksulluk oranlarında kırsal ve kent ayrımı çerçevesinden değerlendirme yapıldığında önemli ölçüde farklılıklar olduğu görülebilmektedir (Yıldırım 2017: 252).

Tablo 3.2: Yerleşim yerlerine göre fert yoksulluk oranları, 2002-2013.

		Gıda		Yoksulluk		Yöntemler		Kişi Başı		Kişi Başı		Kişi Başı	
		Yoksulluğu		(gıda+gıda		Kişi Başı		Günlük 1\$		Günlük 2.15\$		Günlük 4.3\$	
		(Açlık)		dışı)		Günlük 1\$		Günlük 1\$		Günlük 2.15\$		Günlük 4.3\$	
		Kırsal	Kent	Kırsal	Kent	Kırsal	Kent	Kırsal	Kent	Kırsal	Kent	Kırsal	Kent
Fert Yoksulluk Oranı (%)	2002	2,01	0,92	34,48	21,95	0,46	0,03	4,06	2,37	38,82	24,62		
	2003	2,15	0,74	37,13	22,30	0,01	0,01	3,71	1,54	32,18	18,31		
	2004	2,36	0,62	39,97	16,57	0,02	0,01	4,51	1,23	32,62	13,51		
	2005	1,24	0,64	32,95	12,83	0,04	-	2,49	0,97	26,59	10,05		
	2006	1,91	0,04	31,98	9,31	-	-	3,36	0,24	25,35	6,13		
	2007	1,41	0,07	34,80	10,36	-	-	1,49	0,09	17,59	4,40		
	2008	1,48	0,25	34,62	9,38	-	-	1,11	0,19	15,33	3,07		
	2009	1,42	0,06	38,69	8,86	-	-	0,63	0,04	11,92	0,96		
	2010	-	-	-	-	-	-	0,57	0,04	9,61	0,97		
	2011	-	-	-	-	-	-	0,42	0,02	6,83	0,94		
	2012	-	-	-	-	-	-	0,14	0,02	5,88	0,60		
	2013	-	-	-	-	-	-	0,13	0,02	5,13	0,64		

Kaynak: TÜİK Yoksulluk Çalışması, 2015

Kırsal nüfusun, gıda ve gıda dışı harcamalar esaslı hesaplanan yoksulluk oranlarının daha fazla olduğu ve 2002-2009 zaman aralığı için, ilgili dönem sonunda da artış gösterdiği görülmektedir. Kırsalda yaşayanların 2008 yılındaki yoksulluk oranı %34,62 olarak bilinmekteyken, bu oran bir sonraki yıl artış göstererek %38,69 olmuştur. Kentsel yerlerde yaşayanların ise yoksulluk oranları anı yıllar için %9,38’den %8,86 olacak şekilde değişim göstermiştir (Yıldırım 2017: 252).

Yine tablo 3.2’ye istinaden incelemeler yaptığımızda gıda yoksulluğu ile günlük geliri 1 dolar ve 2,15 doların altında kalan nüfus oranları, belirtilen dönemler için kırsal nüfus içerisinde azalma göstermiştir. Günlük geliri 4,3 doların altında kalan nüfus oranı

2013 yılı için kentsel nüfus içerisinde %1'in altında bir değere sahip olurken kırsal nüfusta bu oran %5 olarak görülmektedir. Bu da gösteriyor ki Türkiye'de kırsal kesimlerde yoksulluğun kent yerleşim yerlerine göre daha önemli boyutlarda yaşanmaktadır. İşte bu netice sonrasında da kırsal alanda yaşayan yoksulların, kentsel alanda yaşayanlara göre daha fazla risk altında olarak önemini koruduğu bilgisine ulaşılmaktadır (Hatipler ve Aytaç 2013: 123; Yıldırımalt 2017: 253).

3.2.2. Hanehalkı Verilerine Göre Türkiye'de Yoksulluk

Yoksulluk ve hanehalkına ilişkin özellikler arasında önemli bir ilişki söz konusudur. İnsanlığın önemli bir sorunu olan yoksulluğun mücadelesi için yoksulluk profilinin belirlenmesinde; hanehalkı büyüklüğü, hanehalkının yapısı, fertlerin eğitimi ve iktisadi faaliyetler gibi unsurlar önemli etkenler olarak sayılmaktadır (Yıldırımalt 2017: 253). İlgili bu bölümde Türkiye'deki hanehalkı verilerine yönelik yoksulluk incelenmeye çalışılacaktır.

3.2.2.1. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre

Açlık, yoksulluğa nispeten daha kolay tanımı olabilen ancak ölçülmesi zor bir kavramdır. Yoksulluğun en şiddetli şekli olan açlık, sağlıklı bir yaşamın gerektirdiği besinden yoksun olmak anlamına gelmektedir. Yaygın olarak iki türlü açıktan söz edilmektedir. Bunlardan birincisi; enerji ve protein yoksulluğu olarak tanımlanmaktadır. İnsanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gereken kalori ve proteini alamadıkları durumda açlık çektikleri kabul edilmektedir. Diğer türü ise, sağlıklı bir yaşam için insanların gıda alımlarında yeterli vitamin ve minerallerin olmayışı kabul edilmektedir (Ertuna 2015: 171-172).

Türkiye'de açlık ve yoksulluk sınırı her yıl birçok kuruluş tarafından yapılan çalışmalar sonucunda hesaplanmakta ancak bu araştırmaların sonuçlarının birbiriyle örtüşmediği görülmektedir (Yıldırımalt 2017: 255). Türkiye İstatistik Enstitüsü açlık sınırına yönelik, Hacettepe Üniversitesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü besin kalori değerlerini baz alarak hesaplamalar yapmıştır. Yine bu ilgili hesaplamalarda yetişkin bir

bireyin alması gereken günlük kalori miktarı 2100 kcal olarak belirtilmiştir. Ancak Dünya Sağlık Örgütü (WHO) için 6 yaş üzerindeki bir birey için 2800kcal olarak kabul edilen bu miktar, 0-6 yaş aralığındaki bireylerde 2400 kcal olarak belirtilmiştir (Yar 2015: 21).

TÜİK tarafından yapılan hesaplamalarda, bireylerin alması gereken 2100 kalorilik değere sahip, gıda tüketiminde önemli bir pay sahibi olan 80 maddelik gıda sepetinin maliyeti, gıda yoksulluk sınırı/açlık sınırı olarak belirlenmiştir⁴¹.

Tablo 3.3: Hanehalkı büyüklüğüne göre açlık sınırları, 2002-2010

Hanehalkı Büyüklüğü	Açlık Sınırı (TL)								
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	59	75	81	84	91	105	122	127	141
2	90	113	122	127	138	159	185	192	213
3	113	143	154	161	174	201	233	243	269
4	133	168	182	190	205	237	275	287	318
5	152	192	207	217	235	271	313	328	363
6	170	214	230	242	261	301	350	365	404
7	187	235	253	264	287	331	382	401	444
8	201	253	275	287	311	359	414	435	482
9	215	271	294	306	331	387	446	465	515
10	230	288	315	325	351	404	471	495	548

Kaynak: TÜİK Yoksulluk Çalışması Sonuçları, 2009.

Tablo 3.3'te 2002-2010 zaman aralığını kapsayan döneme yönelik, hanehalkı büyüklüğüne göre Türkiye'deki açlık sınırı miktarları verilmiştir. Dört bireyden oluşan ailenin 2002 yılına yönelik açlık sınırının 133 TL olarak görülebildiği verilerde bu oran, 2010 yılında 318 TL olarak görülmektedir. Yine 2010 yılına yönelik inceleme yapıldığında tek kişilik hanehalkı için 141 TL olan açlık sınırı, on kişilik bir aile için 548 TL olarak görülmektedir.

⁴¹ http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013, 01 Şubat 2019'da erişildi.

Tablo 3.4: Hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk sınırları, 2002-2010

Hanehalkı büyüklüğü	Yoksulluk Sınırı (TL)								
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	137	186	190	216	244	283	341	365	396
2	208	280	288	327	368	428	515	552	599
3	262	354	363	414	466	540	651	699	759
4	310	417	429	487	549	638	767	825	896
5	353	476	488	557	627	728	874	944	1.025
6	395	531	543	620	697	809	976	1.050	1.140
7	433	582	597	679	766	889	1.066	1.153	1.252
8	466	629	649	737	831	965	1.154	1.251	1.358
9	498	672	692	786	884	1.040	1.242	1.336	1.451
10	535	714	742	836	938	1.088	1.313	1.423	1.545

Kaynak: TÜİK Yoksulluk Çalışması Sonuçları, 2009.

Tablo 3.4'te ise 2002-2010 yılları arasında Türkiye'de hanehalkı büyüklüğüne göre gıda ve gıda dışı harcamalardan oluşan yoksulluk sınırları verilmektedir. Türkiye'de dört kişiden oluşan aile için 2010 yılına yönelik yoksulluk sınırının 896 TL olduğu görülmekteyken, bir kişilik bir aile için bu bilginin 396 TL olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Hanehalkı büyüklüğüne göre Türkiye'deki açlık ve yoksulluk sınırı rakamlarına yönelik inceleme yapıldığında, hanehalkı büyüklüğü arttıkça açlık ve yoksulluk sınırına yönelik rakamlarında artış gösterdiği gerçeğiyle karşılaşılmaktadır. Örnek verilecek olunursa, 2002 yılında tek kişilik açlık sınırının 59 TL olmasına karşın, iki kişi için bu durumun 90 TL; 2010 yılında tek kişilik açlık sınırının 141 TL olmasına karşın, iki kişi için bu durumun 213 TL olduğu verilerine rastlanmaktadır. Yine 2010 yılı için de on kişiden oluşan aile için yoksulluk sınırının 1545 TL, açlık sınırının ise 548 TL olduğu verisi göze çarpan bir diğer gerçekliktir (Yıldırım alp 2017: 256).

Yoksulluk üzerinde etkili bir diğer hanehalkı verisi ise, hanehalkının yapısına yönelik yapılan incelemedir. TÜİK tarafından 2009 yılında yapılan çalışmada, hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk oranları, 2002-2009 zaman aralığını kapsayan döneme yönelik bir bütün halinde ele alınmıştır. Tablo 3.5, bu bilgileri içermektedir.

Tablo 3.5: Hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk oranları, 2002-2009

Hanehalkı büyüklüğü	Yoksul hanehalkı oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
TÜRKİYE	22,45	23,02	20,67	15,42	13,98	13,64	13,52	14,54
1-2	16,51	13,41	14,49	8,44	10,95	9,36	9,85	11,52
3-4	16,37	17,08	13,71	9,22	8,27	8,06	8,23	9,41
5-6	29,03	31,67	27,40	22,41	17,54	20,79	21,14	21,79
7+	45,95	48,41	51,06	44,08	41,83	39,79	37,68	38,50

Kaynak: TÜİK Yoksulluk Çalışması Sonuçları, 2009.

Tablo 3.5'e yönelik veriler incelendiğinde, bazı yıllarda 1-2 kişiden oluşan hanelerin, bazı yıllar ise 3-4 kişiden oluşan hanelerin yoksulluk oranlarının en düşük olduğunu görmek mümkündür. Örneğin 2006 yılında en düşük düzey 3-4 kişiden oluşan bir aile için mümkün iken, 2005 yılında en düşük düzey çocuksuz 1-2 kişilik bir aile içindir. Bu veriler ışığında, dört kişiye kadar olan ve çekirdek aile olarak tanımlanabilecek hanelerde mevcut olan yoksulluk oranının, ataerkil/geniş ya da 2'den fazla çocuk içeren hanelerdeki yoksulluk oranlarına göre daha düşük seviyelerde seyrettiği söylenebilmektedir (Yıldırım alp 2017: 256).

Türkiye'de ilgili tablolardan da anlaşılacağı üzere en yüksek yoksulluk oranlarının en kalabalık ailelerde bulunduğu görülmektedir. Bu durumda büyük ailelerde çocuk sayısının da çok olmasının etkisi olduğu önemli bir gerçektir. Buna yönelik olarak Türkiye'de her dört çocuktan biri yoksuldur (Aytaç ve Hatipler 2013: 114).

3.2.2.2. Hanehalkı Fertlerinin Eğitim Durumuna Göre

Yoksulluğa yönelik yapılan incelemelerde göze çarpan bir diğer etken ise fertlerin eğitim durumudur. Türkiye'de yoksulların profiline bakıldığında eğitim düzeyi arttıkça yoksulluğun azaldığı görülmektedir. Eğitim düzeyi ve yoksulluk arasındaki ters yönlü ilişki tablo 3.6'te incelenecektir (Yıldırım alp 2017: 257).

Tablo 3.6: Hanehalkı fertlerinin eğitim durumuna göre yoksulluk sınırları, 2002-2010

Eğitim Durumu	Fert Yoksulluk Oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
TÜRKİYE	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08
6 yaşından küçük fertler	33,17	37,75	34,19	27,71	24,78	24,52	22,53	24,04
Okur-yazar değil veya bir okul bitirmeyen	36,99	38,01	37,52	31,53	28,10	28,98	30,50	29,84
İlkokul	26,13	27,55	24,36	17,13	14,19	14,24	13,44	15,34
İlköğretim	26,37	29,56	25,49	22,42	18,06	19,19	17,20	17,77
Ortaokul ve orta dengi meslek	18,77	18,31	13,00	8,37	8,07	9,16	8,34	9,76
Lise ve lise dengi meslek	9,82	11,19	8,28	6,79	5,20	5,88	5,64	5,34
Yüksekokul, fakülte ve üstü	1,57	2,66	1,33	0,79	1,01	0,81	0,71	0,71

Kaynak: TÜİK Yoksulluk Çalışması Sonuçları, 2009.

Eğitim durumuna yönelik yapılan incelemelerde, Türkiye genelinde yoksulluk oranlarının okur-yazar olmayan ya da bir okulu bitirmeyen bireyler arasında yoğun olduğu görülmektedir. TÜİK 2009 verileri ışığında, okur-yazar olmayan ya da bir okul bitirmeyenlerin yoksulluk oranı %29.84 iken, ilköğretim mezunlarının %17.77, ortaokul ve orta dengi meslek okulu mezunlarının %9.76, lise ve lise dengi meslek okulu mezunlarının %5.34 ile yüksekokul/fakülte ve üzeri mezunlar için ise oranın %0.71 oranları seviyesine kadar gerilediği görülmektedir (Yıldırım 2017: 257). Tablodan da görüldüğü üzere, Türkiye’de eğitim düzeyi artarken yoksulluk oranı azalmaktadır. Bu ifade Türkiye’de yetersiz eğitimin yoksulluğun en önemli sebeplerinden biri olduğunun ifadesidir (Aytaç ve Hatipler 2013: 114).

3.2.2.3. Hanehalkı Fertlerinin İktisadi Faaliyetlerine Göre

Türkiye’de hanehalkı fertlerinin iktisadi faaliyetlerine yönelik yoksulluk sınırı TÜİK tarafından 2009 yılında hazırlanan veriler belirtilerek tablo 3.6’da belirtilmiştir.

Tablo 3.7: Hanehalkı fertlerinin iktisadi faaliyetlerine göre yoksulluk sınırları, 2002-2010

Ekonomik faaliyet durumu	Fert Yoksulluk Oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Toplam	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08
15 ve daha yukarı yaştaki fertler	23,94	24,52	22,22	17,68	14,80	14,86	14,39	15,27
İstihdamdaki fertler	25,08	26,12	23,33	18,96	15,81	14,21	14,82	15,37
İş Arayanlar	32,44	30,97	27,37	26,19	20,05	26,01	17,78	19,51
Ekonomik olarak aktif olmayanlar	22,15	22,82	20,95	15,92	13,60	14,74	13,73	14,68
15 yaşından küçük fertler	34,55	37,04	34,02	27,71	25,23	25,55	24,43	25,77

Kaynak: TÜİK Yoksulluk Çalışması Sonuçları, 2009.

Türkiye’de hanehalkı fertlerinin iktisadi faaliyetlerine yönelik yoksulluk oranları, 2002-2009 zaman aralığına yönelik verilerle incelendiğinde, Türkiye’de çocuklar arasında yoksulluğun yoğun olarak görüldüğü bilgisine rastlanmaktadır. Türkiye’de yoksulluk 15 yaşından küçük nüfus içerisinde yoğunluk göstermekte olup, 15 yaş altındaki nüfus için ilgili oranın %15.77 olduğu verisi ile karşılaşılmaktadır. Bu bilgi ışığında Türkiye’de her dört çocuktan birinin yoksul olduğu söylenebilir. İktisadi faaliyetleri temel alınarak hesaplanan yüksek yoksulluk oranına sahip bir diğer grup ise 2009 yılına yönelik veri ile %19.51 oranına sahip iş arayanlardır. Bu oranın, işsizlik ve yoksulluk arasındaki nedensellik ilişkisini açıkça ortaya koyduğu da ifade edilebilmektedir (Yıldırım 2017: 259).

3.2.3. Gelire Göre Türkiye’de Yoksulluk

Gelir ve yaşam koşulları araştırması verileri kullanılarak yayımlanan gelir bazlı göreceli yoksulluk rakamlarında eşdeğer kişi başına geliri, göreceli yoksulluk sınırının altında kalan birey veya hanehalklarının durumlarını görebilmek mümkündür. Türkiye genelinde ya da bölgesel bazlı yapılan bu ölçümler, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan bütün yerleşim yerleri ve ilgili coğrafi sınırlar içerisinde yaşayan tüm hane halkı fertlerini kapsamaktadır. Fakat kurumsal nüfus olarak tanımlanabilen yaşlılar evi,

huzur evleri, hapishane, askeri kışla, özel nitelikli hastane, otel, çocuk yuvalarındaki nüfus ile pratik nedenlerden dolayı göçer nüfus kapsamın dışında yer almaktadır (Özdemir 2017: 187-188).

Günümüzde gelir eşitsizliği bireysel gelirler arasındaki farklardan yola çıkılarak ölçülebilen bir kavram olarak belirtilmektedir. Bu sebeple de hanehalkı düzeyinde toplanan gelirleri bireysel gelirlere dönüştürme ihtiyacı duyulmaktadır. Burada toplam hane geliri eğer haneyi oluşturan fert sayısına bölünerek hesaplanmak istenirse, hanelerdeki yetişkin veya çocuk bileşimindeki farklılıklar hesaplanmamış olacak ve böylece doğru sonuca ulaşamayacaktır. Çocukların yetişkinlere göre daha az tükettiği bilgisinden hareketle eşdeğerlik ölçeği adı altındaki katsayılar vasıtasıyla bir hanehalkı büyüklüğünün kaç yetişkine yani eşdeğer fert sayısına denk geldiği hesaplanabilmektedir. İlgili veriler içerisinde belirtilen hane halkı kullanılabilir fert geliri ise hanehalkının yıllık kullanılabilir gelirinin eşdeğer hanehalkı büyüklüğüne bölünmesi yoluyla edinilmektedir. Yine belirtilen tablolar içerisinde hanehalklarının kullanılabilir hanehalkı geliri ya da hanedeki tüm fertlere istinaden eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralamalar yapılarak yüzdelik dilimlere ayrılmalara olduğu görülmektedir. Bu grupların toplam gelirden aldıkları paylar da aynı zamanda gelir dağılımı eşitsizliği hakkında bilgi verebilmektedir⁴².

⁴²Türkiye İstatistik Kurumu Gelir Dağılımı ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011, 3 Temmuz 2019'da erişildi.

Tablo 3.8: Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre sıralı yüzde 20'lik gruplar itibarıyla yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirinin dağılımı, 2006-2017.

Yıllar	Toplam	Yüzde 20'lik Gruplar				
		İlk %20	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	Beşinci %20
2006						
Yüzde (%)	100,0	5,1	9,9	14,8	21,9	48,4
Medyan (TL)	4702	1666	3146	4702	6899	12264
2007						
Yüzde (%)	100,0	5,8	10,6	15,2	21,5	46,9
Medyan (TL)	6082	2440	4242	6084	8604	14544
2008						
Yüzde (%)	100,0	5,8	10,4	15,2	21,9	46,7
Medyan (TL)	6328	2523	4354	6329	9059	15637
2009						
Yüzde (%)	100,0	5,6	10,3	15,1	21,5	47,6
Medyan (TL)	7044	2730	4815	7044	9939	17690
2010						
Yüzde (%)	100,0	5,8	10,6	15,3	21,9	46,4
Medyan (TL)	7429	2924	5131	7429	10511	17927
2011						
Yüzde (%)	100,0	5,8	10,6	15,2	21,7	46,7
Medyan (TL)	8139	3247	5692	8139	11533	20039
2012						
Yüzde (%)	100,0	5,9	10,6	15,3	21,7	46,6
Medyan (TL)	9030	3619	6294	9030	12772	22042
2013						
Yüzde (%)	100,0	6,1	10,7	15,2	21,4	46,6
Medyan (TL)	10024	4188	7080	10024	14000	24726
2014						
Yüzde (%)	100,0	6,2	10,9	15,3	21,7	45,9
Medyan (TL)	11108	4661	7863	11108	15576	27388
2015						
Yüzde (%)	100,0	6,1	10,7	15,2	21,5	46,5
Medyan (TL)	12492	5306	8812	12492	17558	30993
2016						
Yüzde (%)	100,0	6,2	10,6	15,0	21,1	47,2
Medyan (TL)	14232	6127	10211	14232	19943	35503
2017						
Yüzde (%)	100,0	6,3	10,7	14,8	20,9	47,4
Medyan (TL)	15887	7047	11519	15888	22277	38533

Kaynak: TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2017.

İlgili tabloda gelirlerin referans dönemi olarak bir önceki takvim yılı baz alınmıştır. Yine tabloda fertler eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirine göre küçükten büyüğe doğru sıralandığında 5 gruba ayrılmış olup; “ilk yüzde 20’lik grup” geliri en düşük olan grubu, “son yüzde 20’lik grup” ise geliri en yüksek olan grubu

tanımlamaktadır. Ayrıca tablo içerisinde yer alan medyan gelir ifadesi de gelirlerin küçükten büyüğe doğru sıralandığı bir düzey için ortaya düşen değere biçilen ifadedir⁴³.

Tablo 3.8’de eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirinin dağılımında ilk %20’lik dilimin 2006 yılındaki gelirden sahip olduğu oran %5,1 iken yaklaşık on yıllık süre zarfında artış göstererek 2016 yılında %6,2 olmuştur. Medyan gelir olarak ilgili oranları incelediğimizde 1666 TL olan rakamın 6127 TL olarak artış gösterdiği bilgisine ulaşılmaktadır. Bu bilgiler ışığında gelir dağılımına yönelik pozitif yönlü değişiklik yaşandığını söylemek mümkündür. Bu değişiklik akabinde yine diğer bir grup olan beşinci %20’lik kesimin medyan gelirinin 2006 yılında 12264 TL’den 2017 yılında 38533TL olarak artış göstermesi ile de genel bazda iyileşmeler yaşandığını göstermektedir. 2006 yılında medyan geliri 4702 TL olan Türkiye’de, 2017 yılında ise 15887 TL olarak kendini göstermektedir.

Tablo 3.8’e bakıldığında diğer tüm gruplar için de aynı şekilde yüzdelik olarak ve medyan gelire yönelik artışlar yaşandığı görülmektedir. Sadece 2007 ve 2008 yılları arasında tüm kesimler içerisinde yüksek oranlı pek değişimler olmadığı görülmektedir. Bu da ilgili dönemde yaşanan kriz ortamının etkilerini gözler önüne sermektedir. Gelir dağılımında yaşanan eşitsizlikler yoksulluğa sebebiyet vermektedir ancak bununla beraber yaşanabilecek ekonomik anlamda karşılaşılan çalkantılı süreçler de yoksulluğun nedeni olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Yoksulluğa yönelik rakamsal veriler incelenmek istendiğinde belirtilen medyan gelirlerin %40, %50, %60 ve %70’lik kısımlarına göre incelendiği farklı hesaplamalara da Tablo 3.9’da rastlamak mümkündür. Medyan gelirin %40’ına istinaden belirtilen 2006 tarihli 1881 TL tutarındaki yoksulluk sınırı aynı yıl için %70’lik kısım için 3291 TL olarak görünmektedir. Ancak ilgili bu yoksulluk sınırında zamanla artış görülmekte olup, 1881 TL olarak görünen 2006 tarihli eşdeğer hanehalkı kullanılabilir medyan gelirinin %40 oranlı kısmına yönelik hesaplanan yoksulluk sınırı TL bazında 6355 TL olarak görünmektedir. Yine bu artışı %50 oranlı değer için 2351 TL’den 7944 TL’ye artmış olarak görebilmekteyiz.

⁴³ Türkiye İstatistik Kurumu Gelir Dağılımı ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011, 3 Temmuz 2019’da erişildi.

Tablo 3.9: Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre hesaplanan yoksul sayıları, yoksulluk oranı ve yoksulluk açığı, 2006-2017.

	Yıllar											
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
%40												
Yoksulluk Sınırı (TL)	1881	2433	2531	2818	2972	3255	3611	4008	4443	4997	5693	6355
Yoksul Sayısı (Bin Kişi)	8665	6799	7021	7485	7355	7288	7344	6788	6572	6652	6482	5865
Yoksulluk Oranı (%)	12,8	9,9	10,1	10,6	10,3	10,1	10,0	9,1	8,7	8,7	8,4	7,4
Yoksulluk Açığı	29,1	24,5	23,7	25,6	24,0	25,4	23,7	22,6	22,3	22,3	20,8	20,0
%50												
Yoksulluk Sınırı (TL)	2351	3041	3164	3522	3714	4069	4515	5007	5554	6246	7116	7944
Yoksul Sayısı (Bin Kişi)	12548	11163	11580	12097	12025	11670	11998	11137	11332	11219	11026	10622
Yoksulluk Oranı (%)	18,6	16,3	16,7	17,1	16,9	16,1	16,3	15,0	15,0	14,7	14,3	13,5
Yoksulluk Açığı	31,7	26,4	25,6	28,0	26,6	26,3	26,9	26,0	24,4	25,3	24,3	22,6
%60												
Yoksulluk Sınırı (TL)	2821	3649	3797	4227	4457	4883	5418	6012	6665	7495	8539	9532
Yoksul Sayısı (Bin Kişi)	17165	16053	16714	17123	16963	16569	16741	16706	16501	16706	16328	15864
Yoksulluk Oranı (%)	25,4	23,4	24,1	24,3	23,8	22,9	22,7	22,4	21,8	21,9	21,2	20,1
Yoksulluk Açığı	33,6	28,4	27,9	29,6	28,7	29,2	29,2	26,7	27,2	26,8	26,5	25,8
%70												
Yoksulluk Sınırı (TL)	3291	4257	4430	4931	5200	5697	6320	7016	7775	8744	9963	11121
Yoksul Sayısı (Bin Kişi)	21611	20595	21358	21938	21816	21730	22252	21979	22223	22546	22096	22171
Yoksulluk Oranı (%)	32,0	30,1	30,9	31,1	30,6	30,0	30,2	29,5	29,4	29,5	28,7	28,1
Yoksulluk Açığı	34,8	31,2	31,3	32,4	31,9	31,0	31,2	29,0	29,3	28,4	28,5	27,2

Kaynak: TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2017.

İlgili tabloda esas alınan referans dönemleri bir önceki takvim yılına istinadendir. Belirtilen yoksulluk açığı ölçütü, yoksulluğun derecesinin hakkında bilgi vermektedir. Tabloda belirtilen yoksulluk açığı şayet 100'e ne kadar yakınsa yoksulluğun derecesinin fazlaştığı anlaşılmaktadır. Azalması durumunda ise yoksulluk risk derecelerinin daha az olduğunu ifade etmektedir. Yoksulluk açığı hesaplanırken, yoksulluk sınırından yoksulların eşdeğer fert başına medyan geliri çıkartılıp edinilen fark yoksulluk sınırına bölünmekte ve sonrasında da 100 ile çarpılmaktadır. Formülle ifade edilirse;

$$\text{Yoksulluk Açığı} = ((\text{Yoksulluk Sınırı} - \text{Yoksulların EFB Medyan Geliri}) / \text{Yoksulluk Sınırı}) * 100 \text{’dür.}$$

Formüle istinaden tabloyu incelemek istediğimizde yoksulluk riskini ifade eden yoksulluk açığı oranının ise zaman içerisinde olumlu yönde değişim gösterdiğini söylemek mümkündür. Tablo 3.9 için medyan gelirin %40'ına yönelik baktığımızda 11 yıllık süreçte %29,1 oranında %20,0 oranına doğru düşüş gösterdiği ifade edilebilmektedir. Yine %50 oranındaki bilgilerde yoksulluk açığının 31,7'den 22,6 olarak gerçekleştiği de bir diğer ifade olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ifade için her 10 kişiden 2'si risk altındadır denilebilmektedir.

Medyan gelirin %50'sine yönelik bakıldığında yoksul kişi sayısının 12548'den 10622 kişi olarak değiştiğini ve yoksulluk oranının da 18,6'dan 13,5 olarak düşüş gösterdiğini söylemek mümkündür. Yine bu bilgilere istinaden yoksulluk oranlarına yönelik 11 yıllık süreçte pozitif yönde bir değişim yaşanmış denilebilmektedir.

Özellikle yoksulluk için inceleme yapılmak istendiğinde yaşadıkları yere yönelik olarak da incelemek mümkündür. Yoksulluk oranları kır ve kent bağlamında değerlendirilmek istendiğinde önemli ölçüde farklılıklar görülebilmektedir. Kırsal alanda yaşayan hanehalkı fertlerinin tarım sektörüyle daha yoğun ilişki içinde olması ve en yüksek yoksulluk riskine sahip sektörün tarım sektörü oluşu şüphesiz kırsal alan için görülebilecek yüksek yoksulluk oranlarını açıklayıcı niteliktedir. Medyan gelirin %50si

oranı kullanılarak kır ve kentteki veriler baz alınarak oluşturulan tablo 3.10 da belirtilen bu ifadeleri açıklayıcı niteliktedir.

Tablo 3.10'da 2006 yılı için verilen bilgilerde yoksulluk oranının kentler için %12,3 olduğu belirtilmişken, kırsal için %32,5 olarak kat be kat yüksek miktarda olduğu anlaşılmaktadır. Yine yoksulluk açığı oranı da aynı yıl için %29,3 oranı kent için görülen bir ifade iken, %33,1 olarak kır için görülmektedir. 2006 yılında kentte bulunan 5810 kişilik yoksul sayısı 2013 yılında düşüş göstererek 4950 rakamına erişmiştir. Kır içinde yoksul sayısında düşüş yaşanmış 6602 kişiden 6126 kişiye düşüş olmuştur ancak ifade edilen yoksul sayılarında kırsal alandaki düşüş daha azdır.

Tablo 3.10: Gelire dayalı göreceli yoksulluk sınırına göre yoksul sayıları, kent ve kır bazında yoksulluk oranı ile yoksulluk açığı, 2006-2013.

Yıllar	Yoksulluk Sınırı (TL)	Yoksul Sayısı (Bin Kişi)	Yoksulluk Oranı (%)	Yoksulluk Açığı
2006				
Kent - %50	2352	5810	12,3	29,3
Kır - %50		6602	32,5	33,1
2007				
Kent - %50	3013	4558	9,5	21,8
Kır - %50		5967	28,8	28,0
2008				
Kent - %50	3146	4841	10,4	23,5
Kır - %50		6281	27,8	26,4
2009				
Kent - %50	3498	5324	10,9	23,2
Kır - %50		6566	30,3	29,1
2010				
Kent - %50	3689	5168	10,5	21,2
Kır - %50		6648	30,0	31,3
2011				
Kent - %50	4041	5389	10,8	23,7
Kır - %50		6200	27,5	29,8
2012				
Kent - %50	4477	5271	10,5	22,0
Kır - %50		6644	28,6	30,9
2013				
Kent - %50	4963	4950	9,7	23,0
Kır - %50		6126	26,0	28,5

Kaynak: TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2013.

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ

Yoksulluk, gelişen dünyada aslında insanlığın en büyük ayıbı olarak karşılaşılan ve tüm coğrafyalarda varlığını gösteren aktif ve temel bir sorundur. Gelir seviyesinde temel ihtiyaçların alım gücünün yetememe durumunun yaşanmasının yanında, zamanla artık gelir haricinde insani yaşam şartları da yoksulluğun tanımlandığı kriterlere eklenmiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı insani gelişme ve insani yoksulluk kavramlarını ön plana çıkararak özgürlük, kendine saygı, sosyal statünün gelişmesini sağlayan bir aşama olarak gösterirken insana dayalı yoksulluk kavramını geliştirerek sağlıklı ve uzun ömür, eğitim, ekonomik kaynaklar ve toplumsal katılma gibi temel olanaklardan faydalanamama olarak açıklamaktadır. Bu bilgiler ışığında çok boyutlu bir kavram olan yoksulluğun ne denli önemli olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Bu önemli sorun için Dünya Bankası'nın yaptığı araştırmalarda en son 2015 tarihli veriler için, uluslararası yoksulluk hattı olan günlük 1,90 Dolar altındaki yoksulluk seviyesindeki insan sayısı 731 Milyon olarak ifade edilmektedir. Dünya nüfusunun yaklaşık %9,9'luk kısmı yoksul olarak belirtilmektedir⁴⁴. Yoksulluk rakamları içerisinde tabi en geniş pay çocukların olmaktadır. Birleşmiş Milletler Yardım Fonu (UNICEF) ve Dünya Bankası tarafından ortak hazırlanan son rapor sonuçlarına göre ise dünya genelinde 385 milyon çocuk aşırı yoksulluk içerisinde yaşamaktadır. Bu rakam yetişkin nüfusa oranla iki kat daha büyük sayıya ulaşmaktadır. En genel çerçevesiyle kalkınmakta olan ülkelerde her beş çocuktan birisi aşırı yoksulluk içerisinde. Alt Sahra bölgesinde ise daha karanlık boyutta olan bu durum için mevcut çocukların yarısı olarak ifade edilmektedir. İlgili veriler ışığında düşünüldüğünde dahi

⁴⁴ <http://povertydata.worldbank.org/poverty/home/>, 8 Temmuz 2019'da erişildi.

sorunun ne denli büyük çapta etki alanı olduğu anlaşılır nitelikte olup, bu vesileyle önemi vurgulanmaktadır⁴⁵.

Türkiye için ise, Türkiye İstatistik Kurumu verileri aracılığı ile incelemeler yapılmakta olup kurumun verileri hususunda bilgi edinilmek istenildiğinde harcamaya dayalı yoksulluk için en son veri, kurumun sitesinde 2015 yılına aittir. Bu yıl için verilen istatistiklerde, ülkemizde artık günlük 1,90 Dolar altında yaşayan birey oranı bulunmadığı ve minimum bilginin 2,15 Dolar olan yoksulluk seviyesine ait olan 0,06 oranı olduğu görülmektedir. Son 10 yıllık bakış süreci için bakıldığında %1,55'lik oranın %0,06 olarak değişim göstermesi ülkemize yönelik başarı nitelikli bilgilerden biridir. Genel çerçeveden bakıldığında ise Türkiye'de hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk artmakta ancak eğitim seviyesi artması durumunda ise yoksulluk azalmaktadır. İlgili kurum verilerinde en son 2010 yılı için maksimum hanehalkında açlık sınırı 141 TL iken minimum hanehalkında bu rakam 548 TL'dir. Minimum rakam 1 ve maksimum rakam 10 olarak düşünüldüğünde beyan edilen bilgiler için eşitsizliklerin yaşandığı anlaşılabilmektedir. Eğitim seviyesi için ise 2007 yılındaki yoksul okuryazar sayısı 1969 kişi iken yükseköğretim mezunlarında bu rakam yalnızca 24 olarak görünmekte, 2017 yılında da yoksul okuryazar sayısı 1451 kişi olarak görünürken yükseköğretim mezunlarında bu rakam 139 olmuştur.

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılmasa da daha güncel veriye Türkiye İşçi Konfederasyonu araştırmasıyla rastlamak mümkündür. İlgili konfederasyon tarafından çalışanların geçim şartlarını otuz iki yıldan günümüze her ay düzenli yaptığı açlık ve yoksulluk sınırı araştırması ile görmek mümkündür. En son Mayıs 2019 için açıkladığı verilerde dört kişilik bir ailenin sağlıklı, yeterli ve dengeli beslenebilmesi için yapması gereken aylık gıda harcaması yani açlık sınırı 2123,93 Türk Lirası olarak belirtilmiştir. Gıda harcaması ile birlikte giyim, konut, ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer aylık harcamaların toplam tutarı ise yoksulluk sınırı olarak belirtilmiş olup, 6918,33 Türk Lirası olarak belirtilmiştir. Yine ilgili araştırmada evli olmayan çocuksuz bir çalışan için yaşama maliyeti ise aylık olarak 2652,42 Türk Lirası olarak belirtilmiştir. İlgili kurumun Nisan araştırmasına göre belirtilen rakamlarda artış gösterdiği görülmektedir. Bir ay önceki açlık sınırının

⁴⁵ <http://www.un.org.tr/unicef-ve-dunya-bankasi-dunya-genelinde-yaklasik-385-milyon-cocuk-asiri-yoksulluk-icinde-yasiyor/>, 8 Temmuz 2019'da erişildi.

verilerde 2106,89 Türk Lirası olduğu, yoksulluk sınırı ise 6862,82 Türk Lirası olarak belirtilmiştir.

Türkiye’deki yoksulluk rakamları incelenirken ilk göze çarpan nokta zaman içerisinde başarılar elde etmenin yanı sıra başarısızlıklarla da karşılaşılması olmuştur. Türkiye’de yoksulluk ve yoksullukla mücadele konularına daha çok önem verilmesi gerektiği, yapılacak çalışmaların daha sistemli bir yapıda yürütülmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra uygulanacak plan ve programlar içinde bir bütünlük çerçevesinde olunması gerektiği de yine öne çıkmaktadır.

Türkiye için ilk önce makroekonomik istikrarın sağlanması gerektiği ve gelir dağılımı eşitsizliğine yönelik incelemeler yapılması gerektiği önem arz eden konuların başında gelmektedir. Uygulanması hedeflenen politikalarda, oluşabilecek finansal krizler gözetilerek hareket edilmeli ve enflasyon oranlarının azaltılmasına yönelik bir amaç güdülmelidir. Çünkü yüksek enflasyon oranlarında yoksulların alım gücünün düştüğü, reel gelirlerinde azalmaların yaşandığı bilinir bir gerçektir. Bu gibi durumlara istinaden yoksul yanlısı bir büyümenin gerçekleşebilmesi için, makroekonomik istikrarın sağlanması gereklidir ve ayrıca yapılabilecek kamu harcamalarında etkin dağıtım yapılarak yaşam kalitesinin artması hedefiyle insani gelişmenin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de yerleşim yerlerine yönelik yoksulluk oranlarında günümüzde artık günlük 1 \$ olan yoksulluk sınırına yönelik bir veri bulunmamasına istinaden minimum olarak 2.15 \$ olarak görülen ölçüt minimum bazda alınabilecek ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır. 2002 yılında kırsal bölgelere yönelik %4,06 oranı zamanla azalma eğilimi içererek %0,13 oranı olarak görülmüştür. Bu bilgiler dikkate alındığında Türkiye’nin halen içinde olduğu köyden kente geçiş süreci unutulmamalıdır. Türkiye’de kırsal alandaki yoksulluk azalmış denilebilir fakat kırsal bölgelerdeki birçok vatandaşında artık bulundukları bölge yerine kente geçiş süreçleri ve bulundukları bölgelerdeki yoksulluğu kentlere taşıyarak kentsel yoksulluk olgusuna yönelik sağladıkları katkı bu noktada önem arz etmektedir. Burada vatandaşların yaşadıkları bölgeleri terk ederek iç göç oluşturmaları tarım arazilerindeki yetersizlik, bölgede yaşanan işsizlik ya da tarımsal verimliliğin azlığı gibi ekonomik sebepler temellidir.

Kentsel yoksulluk için günlük %2,15 \$ olan yoksulluk sınırı ise 2002 yılındaki %2,37 seviyesinden 2013 yılında %0,02 seviyesine gerilemiştir. İlgili zaman aralığında yaşanan sosyal devlet anlayışı çerçevesindeki kararların etkinliğinden söz edilebilir. Ancak İstanbul, Ankara ya da İzmir gibi büyükşehirlerle doğru iç göçe maruz kalan bireylerin finansal risklerini en aza indirmek için çıktıkları umuda yolculukları kayıtdışı sektörlerde, güvencesiz işlerde veya kötü çalışma koşullarında çalışma zorunluluğu ile sonlanmıştır.

Bu zorunluluklar göz önüne alınarak oluşturulabilecek politikalarda şayet dolaylı yöntem tercih edilecekse büyüme odaklılığında gelir dağılımının düzeltilmesi ön planda tutulmalıdır. Büyümenin sonucunda sağlanabilecek istihdam olanaklarının eşit şartlarda gerçekleştirilerek, merkezden uzak yani kırsal bölge olarak geçen Güney Doğu ve Doğu Anadolu gibi bölgelerde yaşayan vatandaşlara öncelik verilerek ulaştırılması hedeflenmelidir. Özellikle kırsal bölgelerde tarımsal teknoloji gözetilerek verimliliğin sağlanması, aynı zamanda sağlık ve eğitim gibi insani yoksulluk şartlarının da esas alınması gerekmektedir.

Gelir dağılımında yaşanan bozuklukların giderilmesine yönelik gerçekleştirilmesi gereken bir diğer nokta ise katılımcılığın önemsenerek bu duruma siyasi bakış açılarında da yer verilmesidir. Toplumsal yararın ön planda tutularak oluşturulabilecek şeffaf ve bütünleşmiş politikaların yanında, sosyal farklılıkların minimum seviyeye indirildiği, istihdam olanaklarının artırıldığı bakış açılarıyla hareket edilmelidir. Ayrıca eğitim ve yoksulluk arasındaki sıkı ilişki gözetilerek beşeri sermayeye yönelik yatırımlar yapılmalı, bu durum yoksullara yönelik yapılabilecek meslek edindirme ya da mesleğe yönlendirme alanlarındaki eğitimlerle desteklenerek oluşabilecek bu yatırımlar sayesinde gelişen şartlarla hem ekonomik büyümenin artması beklenecek hem de yoksul yanlısı büyüme yaşanacaktır.

Türkiye’de 2006 yılında %18,6 olarak görülen yoksulluk oranının 2017 yılında %13,5 seviyesine gerilemesi üzerinde gerçekleştirilen sosyal devlet anlayışı çerçevesindeki yardımların etkisinin olabileceği düşüncesi kaçınılmaz bir gerçektir.

Yoksullara yönelik yapılan sosyal yardımları da içeren mücadele politikalarının merkezi yönetimlerden giderek yerel yönetimlere ve topluluklara doğru yönlendirilmesi bu noktada hem yoksullara yönelik yardımların ulaşmasında hem de yoksulların belirlenmesinde önem kazanmaktadır. Yoksullar için yapılabilecek maddi yardım yanında gıda, giyim ve barınma gibi konularda da yardım sağlayan farklı gönüllü, dini temelli ya da sivil toplum örgütleri göze çarpmaktadır. Özellikle İstanbul gibi büyükşehirlerdeki ilçe belediyelerinde var olan gıda bankacılığı şeklindeki yoksul yardımlarının daha da yaygınlık kazanması ya da Diyarbakır örnekli mikrokredi temelli yardımların fazlalaştırılması ile sivil toplum örgütlerinin desteklenmeleri bu anlamda önemli katkılar sağlayabilir. Ancak bu noktalarda gerçekleştirilen sosyal yardımların oluşturabileceği bağımlılık psikolojisine karşı yoksul kesimlerin özellikle çalışma hayatına doğru kaydırılması, yapılabilecek yardımlarda tembellik ya da çalışmamayı özendirici bir nitelik bulunmadan gerçekleştirilmesi de önem arz eden bir diğer konudur.

Türkiye kentsel ve kırsal ayrıma sahip bir ülke olma özelliği taşımaktadır. 2006 yılında kent bazında %12,3 olan oranın 2013 yılında %9,7 olduğu görülmektedir. Kırsal bölgeler için ise bu yoksulluk oranı aynı yıllar için %32,5 oranından %26 oranına düşmüştür. Yoksulluk bu açılarından bakıldığında farklı yerlerde farklı sebeplerden doğuyor denilebilmektedir. Bu da bulunduğu bölgelerde yaşayan insanların sahip oldukları yoksulluğun farklı özelliklere sahip olduğuna işaret etmektedir. Yoksullukla mücadelede etkinlik sağlanması önem arz etmektedir. Bu etkinliğin sağlanabilmesi için öncelikle uygulanabilecek politikaların iyi saptanması gereklidir. Örneğin kırsal bölgelerde uygulanacak politikalar ile kentsel bölgelerdeki politikalar ayrı olabilmektedir. Ayrıca yoksul vatandaşların yoksullukla mücadeledeki politikaların oluşumlarına ve uygulanma süreçlerine katılım sağlamaları bu politikaların verimliliğini daha da artıracaktır. Bu sayede yoksulluğun sebepleri ve yoksul vatandaşların asıl ihtiyaçlarının belirlenmesi süreci hem hız kazanacak hem de en doğru yoldan saptanacaktır. Bu saptamalar ile politika uygulayıcısı ile yoksullar arasında iletişim artacak, ilgili yardımlar yoksulların ihtiyaçlarına daha fazla cevap verebilir nitelik taşıdığı için daha etkin olacaktır.

Bu noktada yoksullukla mücadelede kamu yönetimi sistemlerinde iyileştirmeler sağlanmalı, şeffaflık esas alınmalı ve ayrıca daha duyarlı, kendini yaşadığı topluma karşı daha sorumlu hissedebilen bireylerin yetişmesi de hedeflenmelidir. Örgütlü bir biçimde sorunlarla mücadele edilmesi, sorunun çözümündeki etkinliği daha da artıracaktır.

KAYNAKLAR

- Acemoğlu, Daron ve Robinson, James A. (2015). *Ulusların Düşüşü*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Açıkgöz, Reşat (2013). *Yoksullukla Mücadele ve Üçüncü Sektör*. Ankara: Argonot Yayınları.
- Adalet ve Kalkınma Partisi: Kalkınma ve Demokratikleşme Programı, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/926>, 4 Ocak 2019’da erişildi.
- Adaman, Fikret ve Keyder, Çağlar(2007). “ Türkiye’nin Büyük Kentlerinin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşayan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”. *Tes-İş Dergisi*: 83-89.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/06/20110608m1-1..pdf>, 24 Ocak 2019’da erişildi.
- Akarçay Öğüz, Ayça ve Akarçay, Çağatay (2015). “Türkiye’de Uygulanan Gıda Bankacılığı Sisteminin İşleyişi ve Vergisel Avantajlarının Diğer Ülkelerle Karşılaştırılması”. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi* 44(11): 1-16.
- Akbulaev, Nurhodja; Ahmedov, Turan ve Aliyev, Yusif (2017). “Yoksulların Bankası: Grameen Bank”. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi* 1(2): 56-70.

- Akçadağ, Emine (2011). “Avrupa Birliği Sürecinde Kamu Diplomasisi Faaliyetlerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”. *Kamu Diplomasisi Enstitüsü Politika Dergisi*.
- Akdemir, Sevim (2018). “Yoksulluk ve Türkiye’de Yoksulluk”. *Sosyal Bilimler İnsan ve Toplum*. Ed. Türkan Erdoğan. Akademisyen Yayınevi: Ankara.225-243.
- Aksan, Gamze (2012). “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*: 10-19.
- Aktan, Coşkun Can ve Özkıvrak, Özlem (2008). *Sosyal Refah Devleti*. Ankara: Okutan Yayınları.
- Aktan, Coşkun Can ve Vural, İ.Yaşar (2002). *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Alparslan, Ali Murat; Çetinkaya Bozkurt, Özlem ve Özgöz, Ayşe (2015). “İşletmelerde Cinsiyet Ayrımcılığı ve Kadın Çalışanların Sorunları”. *MAKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2(3) :66-81.
- Anadolu Ajansı, <http://www.trthaber.com/haber/dunya/abdde-siyahilere-irkcilik-mi-yapiliyor-181635.html>, 10 Haziran 2018’de erişildi.
- Armstrong, Karen (2016). *İncil, Kitab-ı Mukaddes*. Versus Yayınevi.
- Arpacıoğlu, Özge (2012). *Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arpacıoğlu, Özge ve Yıldırım, Metin (2011). “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi”. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi* 4(2): 60-76.

- Arslan Cansever, Belgin (2009). “Avrupa Birliği Eğitim Politikaları ve Türkiye’nin Bu Politikalara Uyum Sürecinin Değerlendirilmesi”. *International Online Journal of Educational Sciences* 1(1): 222-232.
- As, İzzettin (2017). “Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Sivil Toplum Kuruluşları”. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 1(1): 31-66.
- Aslan, Seyfettin (2010). “Sivil Toplum: Kavramsal Değişim ve Dönüşüm”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 33(9): 188-212.
- Ateş, Gürkan ve Öğütoğulları, Eren (2012). “Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Mikrokredi Uygulamaları”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2(14): 33-54.
- Avrupa Gıda Bankaları Federasyonu: Biz Kimiz, <https://www.eurofoodbank.org/en/mission-vision-values>, 01 Eylül 2018’de erişildi.
- Avrupa Gıda Bankaları Federasyonu: Üyelik, <https://www.eurofoodbank.org/en/members-network>, 01 Eylül 2018’de erişildi.
- Aydın, Ali Rıza (2009). “İnanma İhtiyacı ve Dini Ritüellerin Psikolojik Değeri”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9(3): 87-89.
- Aytaç, Ayhan ve Hatipler, Mustafa (2013). *Dünya’ da ve Türkiye’ de Yoksulluğun Özgün Yapısı ve Yoksullukla Mücadele*. Edirne: Paradigma Kitabevi Yayınları.
- Balcı İzgi, Berna ve Alyu, Ebubekir (2018). “Yoksulluk ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği: OECD ve AB Ülkeleri Panel Veri Analizi”. *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 3(17): 988-996.
- Beaudoin, Steven M. (2017). *Yoksulluğun Tarihi*. İstanbul: Dedalus Kitap.

- Beken, Hikmet Gülçin (2006). *Yoksulluk Olgusuna Kavramsal Bir Bakış*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Buğra, Ayşe (2007). “Yoksullukla Mücadele Yöntemi Olarak *Mikrokredi*: Acıklı Bir Hikâye”. *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Bülteni* 2: 1-4.
- Buğra, Ayşe (2015). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Büyükaslan, M.Ali (1995). “Toplumsal Kalkınma ve Eğitim”. *Eğitim Yönetimi Dergisi*: 4.
- Can, Yücel (2017). “Yoksulluk Yerel ve Küresel Eşitsizlikler”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 16(63): 1111-1126).
- Coşkun, Selim ve Tireli, Münir (2008). *Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye*. Ankara: Nobel Kitap.
- Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180710-1.pdf>, 24 Ocak 2019’da erişildi.
- Çakır, Sabri (2011). “Türkiye’de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23: 209-222.
- Çınar, Hazal (2015). *2000-2012 Döneminde Türkiye’de Yoksulluk ve Gelir Dağılımındaki Eşitsizlik Sorunsalı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiftçi, Cengiz (2010). “Sivil Toplum: Kökenler, Örgütlenme ve Çalışma Yaklaşımları”. Kadın ve Kadın Sivil Toplum Kuruluşlarının Güçlendirilmesi Projesi.

- Çizakça, Murat (2006). “Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları”. *Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet Araştırması Sonuç Raporları*. İstanbul: Tüsev Yayınları.
- Dariüşsafaka Cemiyeti Tarihçe, <https://www.darussafaka.org/hakkimizda/cemiyet/tarihce>, 20 Aralık 2018’de erişildi.
- Demir, Özlem (2016). “İstihdam Yaratmada Mikro kredi Uygulamalarının Etkinliği”. *İş ve Hayat Dergisi 3*: 57-76.
- Demirtürk, R.Burcu; Bozkuş, Nebahat; Cephe, Ahi; Aktaş, Buket; Taşdemir Afşar, Selda ve Çingil, Hülya (2011). “Yoksulluk Düzeyinin Modellenmesi Üzerine bir Araştırma” *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi 1(14)* : 30-67.
- Dilik, Sait (1980). “Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler Arasındaki İlişkiler”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 1(35)*: 73-84.
- Doğan, E. Muhsin ve Tatlı, Halim (2014). “İnsani Gelişme ve İnsani Yoksulluk Bağlamında Türkiye’nin Dünyadaki Yeri”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 1(28)*: 99-124.
- Doğaner Gönel, Feride (2016). *Kalkınma Ekonomisi*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Dokuzuncu Kalkınma Planı Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/3558/oik691.pdf>, 15 Ocak 2019’da erişildi.
- DPT (2001), “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- DPT (2006). Kırsal Kalkınma Politikaları Özel İhtisas Alt Komisyonu Raporu. 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ankara: DPT Yayınları.

DPT (2007). Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu. 9.Kalkınma Planı. Ankara.

Dursunoğlu, İsmail (2016). “Sosyal Darwinizm”. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1(6)*: 210-221.

Dünya Bankası Küresel Yoksulluk Hattı Güncellemesi, <http://www.worldbank.org/en/topic/poverty/brief/global-poverty-line-faq>, 08 Şubat 2018’de erişildi.

Erdem, Tefik (2003). “Yoksulluk Kimin Sorunudur”. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi 49(14)*: 130-149.

Erdendoğlu, Feza (2014).”Sosyal Tabakalaşma ve Eşitsizlik” (https://www.academia.edu/7259472/Sosyal_Tabakala%C5%9Fma_ve_E%C5%9Fitsizlik, 10 Haziran 2018’de erişildi).

Erol, Mikail (2007). “Sivil Toplum Kuruluşlarından (STK) Vakıflar ve Vakıflarda Muhasebe Kayıt Sistemi”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 2*: 338-348.

Ersöz, Halis Yunus (2011). *Sosyal Politikada Yerelleşme*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Ertem, Esra Tuğba (2015). *Toplumsal Farklılaşma ve Türkiye’de Yoksulluk Sorununun Ölçümü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ertuna, İbrahim Özer (2015). *İşsizlik ve Yoksulluk*. İstanbul: Arkeopera.

Genç, Öner (2010). *Uluslararası Ekonomik Kuruluşların Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Genç, Özlem (2011). “Kara Ölüm: 1348 Veba Salgını ve Ortaçağ Avrupası’na Etkileri”. *Tarih Okulu Dergisi* 10: 123-150.
- Gül, Hüseyin ve Sallan Gül, Songül (2008). “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları”. *Türkiye’ de Yoksulluk Çalışmaları*. Ed. Ayça Duru Salıcı. İzmir: Yakın Kitabevi. 57-97.
- Güler, Birgül Ayman (2006). “Sosyal Devlet ve Yerelleşme”. *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi* 2: 29-43.
- Gümüş, İskender (2018). “Tarihsel Perspektifte Refah Devleti: Doğuş, Yükseliş ve Yeniden Yapılanma Süreci”. *Journal of Political Administrative and Local Studies* 1(1): 33-36.
- Gündoğan, Naci (2008). “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele”. *ASOMEDYA (Ankara Sanayi Odası Dergisi)* :42-56.
- Güneş, Mehmet (2012). “Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Bir Kamu Yönetimi Politikası Olarak Sürdürülebilirliği”. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 24: 149-184.
- Gürel Kayaoğlu, Aysel (2003). “Sefaletin Psikolojisi: Yoksulluk Üzerine Kuramsal İlknotlar”. *Anadolu Üniversitesi Kurgu Dergisi* 20: 219-230.
- Gürsoy Çuhadar, Seyran (2017). “Sosyal Politika ile Klientalizm İlişkisi; Gıda Bankacılığı Üzerinden Bir Değerlendirme”. *Çalışma ve Toplum Dergisi* 53: 681-702.
- Işık, Oğuz ve Pınarcıoğlu, M.Melih (2009). *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınevi.

İncedal, Sümer (2013). *Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları*. Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü.

İstihdam, Büyüme ve Temel İhtiyaçlar: Bir Dünya Sorunu, http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/1977/77B09_355_engl.pdf, 08 Şubat 2018’de erişildi.

İş Kanunu, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3330.pdf>, 14 Kasım 2018’de erişildi.

Kabakçı Karadeniz, Hülya (2017). “Yoksulluğun Nedenleri”. *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*. Ed. Çağlar Özdemir ve Emel İslamoğlu. Ankara: Seçkin Yayıncılık. 161-182.

Kabaş, Tolga (2009). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Mücadele Yolları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kandır, Ediz Deniz (2013). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Demografik Geçiş ve Yoksulluk İlişkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kayahan Karakul, Aygülen (2014). “İran ve Türkiye’de Eğitim Finansmanının Karşılaştırılması”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 31: 67-87.

Keyman, Fuat (2004). “Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye”. *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları* 4. Ed. Arzu Karamani.

Kılınç Savrul, Burcu; Özekicioğlu, Halil ve Özel, Hasan Alp (2013). “Türkiye’de Finansal Serbestleşmenin Tarihsel Gelişimi”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 38: 227-238.

- Koç, İ.Ceyhan (2000). “İzmir İktisat Kongresi’nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri”. *Erzurum Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi* 1(3): 145-167.
- Koçaşlı, İbrahim Onur (2017). “1923 İzmir İktisat Kongresinde Alından Kararların Dönemin İktisat Politikalarına Etkileri”. *International Journal of Academic Value Studies* 17(3): 134-148.
- Korkut, Sevgi (1984). *Toprak Reformu ve Türkiye*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Körükmez, Lülüfer (2008). “Kent Yoksulluğu ile Mücadelede Kadınların Geliştirdiği Stratejiler ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini”. *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları*. Ed. Ayça Duru Salıcı. İzmir: Yakın Kitabevi. 207-245.
- Kuçuradi, Ioanna (1998). “Yirmibirinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 15.
- Kule, Hüner ve Es, Muharrem (2010). “Türkiye’de Kentsel Yoksulluk: Kocaeli Örneği”. *Journal of Social Policy Conferences* 50: 259-300.
- Kurşun, Arzu ve Rakıcı, Cemil (2016). “Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi”. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi* 2(2): 135-156.
- Milli Eğitim Bakanlığı Köy Enstitüleri, http://www.meb.gov.tr/meb/hasanali/egitimekatkileri/koy_enstitu.htm, 20 Aralık 2018’de erişildi.
- Oktik, Nurgün (2008). “Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Bakış”. *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları*. Ed. Ayça Duru Salıcı. İzmir: Yakın Kitabevi. 21-57.
- Orta Vadeli Program 2006-2008, <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/33,ortavadeli-program20062008pdf.pdf?0>, 15 Ocak 2019’da erişildi.
- Orta Vadeli Program 2007-2009, <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/6445,ortavadeli-program20072009.pdf?0>, 15 Ocak 2019’da erişildi.

Orta Vadeli Program 2008-2010, <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/7902,29ortavadeli-program20082010docpdf.pdf?0>, 15 Ocak 2019’da erişildi.

Orta Vadeli Program 2011-2013, <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/24,20112013-ortavadeliprogrampdf.pdf?0>, 18 Ocak 2019’da erişildi.

Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21273.pdf>, 28 Aralık 2018’de erişildi.

Önen, S. Mustafa (2010). “Yerel Yönetimlerin Yoksullukla Mücadelesi: Malatya Belediyesi Örneği”. *Sayıştay Dergisi* 79: 63-95.

Ören, Kenan; Negiz, Nilüfer ve Akman, Elvettin (2012). “Kadınların Yoksullukla Mücadele Aracı Mikro Kredi: Deneyimler Üzerinden Bir İnceleme”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 2(26): 313-338.

Özdemir, Çağlar (2017). “Yoksulluğun Ölçüm Yöntemleri”. *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*. Ed. Çağlar Özdemir ve Emel İslamoğlu. Ankara: Seçkin Yayıncılık. 183-209.

Özmen, Fatma (2012). “Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Mikro Kredi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 6(3): 109-130.

Öztürk, Nazım ve Öztürk, Yasin (2010). *Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları*. Ankara: Palme Yayıncılık.

Öztürk, Yıldırım (2015). *Sivil Toplum Örgütleri ve Yoksulluk*. İstanbul: Akademik Kitaplar.

Pamak, Mehmet (1980). “Türkiye’de Toprak Reformu”. *1980 Yılı Sosyoloji Konferansları 18.Kitap*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları. 127-159.

- Pehlivan, Volkan (2010). *Küreselleşme, Yoksulluk ve Türkiye*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sallan Gül, Songül (2000). “Yeni Sağ Sosyal Güvenlik Anlayışının Tarihsel Bağlantıları: İngiltere ve Türkiye Örnekleri”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 40 (3-4): 51-66.
- Sancak Baktır, Nejla ve Erdem, Ekrem (2015). “Türkiye’de Kadın Yoksulluğunun Çözümünde Mikro Kredi Uygulamaları: Ekonomik Etkilerin Ölçülmesi”. *Sakarya İktisat Dergisi* 4(4): 52-82.
- Sapancalı, Faruk (2008). “Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk”. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Sosyal Adalet İçin Ekonomi Politikaları Kongresi (https://www.academia.edu/10026654/Sosyal_D%C4%B1%C5%9Flanma_ve_Yoksulluk , 20 Nisan 2018’de erişildi.)
- SekizinciBeşYıllıkKalkınmaPlanı,<http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/3089/oik610.pdf>, 7 Ocak 2019’da erişildi.
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 2002 Yılı Programı Destek Çalışmaları. <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/769/destek02.pdf>, 4 Ocak 2019’da erişildi.
- Sipahi, Esra Banu (2006). “ Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk”. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*: 173-189.
- Solmaz, Erol (2015). “Türkiye’de Yoksulluğun Büyüme Elastikiyeti”. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi* 7(1) : 165-180.
- Solmaz, Erol ve Avcı, Mehmet (2017). “Yoksullukla Mücadelede Sosyal Koruma Harcamaları: Avrupa Birliği Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme”. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 1(6).

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3294.pdf>, 20 Aralık 2018’de erişildi.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, <https://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/sosyal-yardimlasma-ve-dayanismayi-tesvik-fonu>, 20 Aralık 2018’de erişildi.

Statista, ABD’nin 2000’den 2018’e yerleşik nüfusu <https://www.statista.com/statistics/183489/population-of-the-us-by-ethnicity-since-2000/>, 10 Haziran 2018’ de erişildi.

Subaşı Ertekin, Meriç (2017). “Çin’de Ekonomik Büyüme, Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği: Dünya Ekonomisinde Konumu”. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi* 1(12).

Şafak, Mehmet (2017). “Yoksulluk Teorileri Üzerine”. (<http://www.azadeblog.com/yoksulluk-teorileri-uzerine/>, 28 Haziran 2018’de erişildi).

Şahin, Mehmet (2012). “Küreselleşme Kaynaklı Yoksulluk ve Yolsuzluk”. (<http://journal.mufad.org.tr/attachments/article/601/12.pdf>, 10 Haziran 2018’de erişildi).

Şahin, Tijen (2009). *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi. Ankara: Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.

Şenses, Fikret (2003). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şenses, Fikret (2006). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Talas, Mustafa (2011). “Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi”. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi* 29: 387-401.
- Tay Bayramoğlu, Arzu ve Dökmen, Gökhan (2017). "Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Mikro Kredi Uygulamaları İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme". *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (16)8: 41-64.
- TMMOB Oda Raporu, http://www1.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/d88e3979dc21418_ek.doc?tipi=, 2 Ocak 2019’da erişildi.
- Topçu, Nuraydın ve Kaya, Abdulkadir (2010). “Gıda Bankacılığı ve Muhasebesi”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 3(24): 257-266.
- Tosuner, Özlem (2007). *Dünya Bankası ve Yoksullukla Mücadele*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, Zübeyir (2011). “Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi* 1(4): 56-80.
- Tümtaş, Mim Serdar ve Ergun, Cem (2014). “Göç ve Yoksulluk Kıskaçında Yıkılan Bir Kent: Van”. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 5(2) : 1-23.
- Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_yanlis&view=yanlis&kelimez=100, 01 Şubat 2018’de erişildi.
- Türk, Tuğba ve Ünlü, Hidayet (2016). “Yoksullukla Mücadele Politikaları: 2000 Sonrası Türkiye Örneği”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 14(7): 92-104.
- Türkiye Grameen Mikrofinans Programı Bilgi Notu, <http://www.israf.org/public/admin/filemanager/uploaded/bilgi-notu2012.pdf>, 10 Eylül 2018’de erişildi.
- Türkiye Grameen Mikrofinans Programı Sıkça Sorulan Sorular, <http://www.tgmp.net/tr/sss/0>, 10 Eylül 2018’de erişildi.

Türkiye İstatistik Kurumu Gelir Dağılımı ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011, 3 Temmuz 2019’da erişildi.

Türkiye İstatistik Kurumu Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013, 30 Ocak 2019’da erişildi.

Türkiye İstatistik Kurumu Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013, 01 Şubat 2019’da erişildi.

Türkiye İstatistik Kurumu Yoksullukla İlgili Tanımlar, http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/GYKA_2014/turkce/metaveri/tanim/yoksullukla-ilgili-taniimler/index.html, 10 Şubat 2018’de erişildi.

Türkoğlu, İrfan (2013). “Sosyal Güvenlik Bağlamında Türkiye’de Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik”. *Akademik İncelemeler Dergisi* 3(8): 275-305.

Tüylüoğlu, Şevket ve Karalı, Burak (2006). “İnsani Kalkınma Endeksi ve Türkiye İçin Değerlendirilmesi”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 12: 53-89.

Uluocak, Şeref (2016). “Sosyolojik Açıdan Yoksulluk Olgusu”. *Sosyoloji: Günlük Yaşamı Anlamak*. Ed. Ali Arslan, Mustafa Çağlayandereli. İstanbul: Paradigma Akademi Yayınları. 153-178.

UNDP, 2004. İnsani Gelişme Raporu Türkiye, 2004. http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/national-hdrs/national_HDR_2004.html, 01 Şubat 2018’de erişildi.

UNDP, 2015. İnsani Gelişme Raporu Türkiye, 2015. <https://www.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/2015%20c4%b0nsani%20Geli%5%9fme%20Raporu%20c3%96zeti%20V5.pdf>, 01 Şubat 2018’de erişildi.

- Uyan Semerci, Pınar (2012). “Ayrımcılık Bağlamında Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”. *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. Ed. Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 189-199.
- Uzun, Ayşe Meral (2003). “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası”. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 2(4): 155-173.
- Weller, Chris (2017). The World Bank released new poverty lines - find out where your country stands. (<http://www.businessinsider.com/world-bank-released-new-poverty-lines-see-where-your-country-falls-2017-10> , 08 Şubat 2018’de erişildi).
- Yaşar, Mehmet Ruhat ve Açıkgöz, Reşat (2011). “Yoksullukla Mücadelede Bütüncül Bir Politika: İnsani Gelişme ve Yardım Merkezi”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 36(10): 405-429.
- Yavuz, Arif (2010). “Küresel Kriz ve İstihdama Etkisi”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*: 1-32.
- Yazır, Elmalılı Hamdi (2017). *Kuran’ı Kerim Türkçe Meali*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Yıldırım, Ali (1994). “1961 Anayasasında Sosyal Devlet ve Sağlık Hakkı”. *Toplum ve Hekim Dergisi*: 46-48.
- Yılmaz, Volkan ve Yentürk, Nurhan (2015). “Türkiye’de Sağlık Harcamalarına Tarihsel Bir Bakış”. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Çalışmaları Merkezi, Kasım*.
- Yüksel Arabacı, Rabihan (2017). “Yoksulluğun Kavramsal Çerçevesi”. *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*. Ed. Çağlar Özdemir ve Emel İslamoğlu. Ankara: Seçkin Yayıncılık. 143-182.
- Yüzüncüyıl, Kübra (2019). Daha Adil Bir Gıda Sistemi İçin: Temel İhtiyaç Derneği. <http://www.sivilsayfalar.org/2019/04/21/daha-adil-bir-gida-sistemi-icintemel-ihhtiyac-derneği/>, 30 Nisan 2019’da erişildi.

Zanbak, Mehmet (2017). “Yoksullukla Mücadele Yöntemleri”. *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*. Ed. Çağlar Özdemir ve Emel İslamoğlu. Ankara: Seçkin Yayıncılık. 211-227.

1961 Anayasası, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>, 1 Aralık 2018’de erişildi.

227 Sayılı Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, <https://mevzuat.tbmm.gov.tr/mevzuat/faces/madde-detaylari?psira=58161>, 20 Aralık 2018’de erişildi.

